T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANA BİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

TÜRK BASININDA STALİN RUSYASI (1939-1945)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE DİŞİAÇIK

İSTANBUL-2016

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANA BİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

TÜRK BASININDA STALİN RUSYASI (1939-1945)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE DİŞİAÇIK

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. Ş. CAN ERDEM

İSTANBUL-2016

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Merve DİŞİAÇIK'ın "Türk Basınında Stalin Rusyası (1939-1945)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

		İmza
Tez Danışmanı Üniversitesi	: Doç. Dr. Can ERDEM Marmara Üniversitesi	.....
Üye Üniversitesi	: Doç. Dr. Bülent BAKAR Marmara Üniversitesi	.....
Üye Üniversitesi	: Yrd. Doç. Dr. Kürşat KARACAGİL Dumlupınar Üniversitesi	.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ...01.../...04.../ 2016 tarih ve ...2016/07-03... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **IV**

ÖZET ..... **V**

ABSTRACT ..... **VI**

KISALTMALAR ..... **VII**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

STALİN'İN İKTİDARA GELİŞİNDEN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINA SOVYET RUSYA (1924-1939)

1.1. JOSEF STALİN'İN HAYATI

1.1.1. Çoçukluk Yılları ve Ailesi 11

1.1.2. Eğitim Hayatı 12

1.1.3. İlk Yılları ve Faaliyetleri 12

1.1.4. İktidarın Ele Geçirilişi 14

1.2. TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİNDE YAKINLAŞMA DÖNEMİ

1.2.1. 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması 17

1.2.2. 1926-1933 Yılları Arasında Türk-Sovyet İlişkileri 19

1.2.3. Balkan Antantı'nın Türk-Sovyet İlişkilerine Etkileri 24

1.3. MONTREUX BOĞAZLAR KONFERANSI

1.3.1. Montreux Boğazlar Konferansının Gerekçeleri 26

1.3.2. Montreux Boğazlar Sözleşmesinin Türk-Sovyet İlişkileri Açısından Önemi .. 31

1.3.3 Savaşa Doğru 34

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA SOVYET RUSYA (1939-1945)

2.1. SAVAŞIN BAŞLAMASI

2.1.1. İkinci Dünya Savaşı Türk Dış Politikası 37

2.1.2. Alman-Rus Saldırmazlık Paktı 42

2.1.3. Sovyet Rusya'nın Baltık Ülkelerini İşgali 44

2.2. SAVAŞIN GELİŞİMİ

2.2.1 Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova Ziyareti 47

2.2.2. Hitler-Molotof (Berlin) Görüşmeleri 50

2.2.3. Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması 52

2.2. 4Alman-Sovyet Savaşı (Barbarossa Harekatı 56

2.2.5. Stalin-Churchill Görüşmeleri (12-14 Ağustos 1942) 64

2.3. TÜRKİYE'Yİ SAVAŞA DAHİL ETME ÇABALARI ve SOVYETLER BİRLİĞİNİN TUTUMU

2.3.1. Müttefik Devletlerin Faaliyetleri 68

2.3.2. Moskova Konferansı 71

2.3.3. Kahire Konferansı 74

2.3.4. Tahran Konferansı 75

2.3.5. Stalin-Churchill Görüşmeleri (9-17 Ekim 1944) 81

2.3.6. Yalta Konferansı 85

2.4. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞININ SONA ERMESİ

2.4.1. Türk-Sovyet Dostluğunun Sona Ermesi (Sarper-Molotof) Görüşmeleri 89

2.4.2. Potsdam Konferansı 94

2.4.3. Savaşın Sonu 96

2.4.4. Savaş Yıllarında Türk Basınının Yayın Politikası 101

2.4.5. Stalin'in Ölümü 104

SONUÇ 109

KAYNAKÇA 111

EKLER 116

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasında yakın komşusu Sovyetler Birliği ile olan ilişkileri her zaman önemli kabul edilmiştir. İki ülke arasında geçmişi uzun yıllara dayanan ilişkiler daima inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, bu durum İkinci Dünya Savaşının yaşandığı dönemde daha da belirgin bir hâl almıştır. 1939-1945 yılları arasında Türk-Sovyet ilişkilerinin siyasi ve askeri açıdan ele alındığı bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasında yaşanan ilişkileri araştırırken, ideolojik ve tek taraflı bir bakış açısıyla yazılmış eserlerin çokluğu karşısında tarafsız hareket edilmeye büyük özen gösterilmiş olup, ağırlıklı olarak basından yararlanılmıştır.

Tezimiz, Türk-Sovyet ilişkilerinin tarihçesini ele alan bir giriş ile iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Josef Stalin'in hayatına yer verilerek Stalin'in iktidara gelişinden İkinci Dünya Harbinin başlangıcına kadar olan Türk-Sovyet ilişkileri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, savaş yıllarında Türk Dış Politikası ve etkin tarafsızlık siyasetine değinilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin savaş boyunca izlediği politikalar irdelenmiştir. Sovyetler Birliğinin savaşa dahil olması ile Türkiye'yi savaşa sokma çabaları üzerinde durulmuştur.

Çalışmamız ile ilgili yurt içinde ve dışında bulunan kaynak ve materyallere çeşitli kütüphane ve arşivlerden ulaştık. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi (İSAM), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nden faydalanılmıştır. Yaptığım bütün müraacatlara olumlu cevap vermeleri ve nazik yardımlarıyla bu kütüphanelere müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

Bu çalışmayı yaparken her aşamasında yardım ve desteğini gördüğüm benim için bir danışmandan çok daha fazlası olan ve hiçbir zaman hakkını ödeyemeyeceğim değerli hocam Doç. Dr. Şerafettin Can ERDEM'e sonsuz teşekkür ederim. Anabilim dalı başkanım Prof.Dr. Süleyman BEYOĞLU'na da şükranlarımı sunarım. Ayrıca bu tezi yazarken fikirleriyle beni yönlendiren arkadaşlarım Ayçin DEMİR ve Burhan ARSLAN'a teşekkürü borç bilirim.

Merve DİŞİAÇIK

İstanbul/2016

ÖZET

Bu çalışmada 1939-1945 yılları arasında yaşanan İkinci Dünya Savaşında Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkileri incelemek amaçlanmıştır. Geçirdikleri rejim değişiklikleri sonrası yakın ilişkiler kuran iki komşu ülkenin İkinci Dünya Savaşı yıllarında izledikleri siyaset ve manevralar, Stalin ve diğer Müttefik Devletleri liderlerinin Türkiye'yi savaşa sokma çabaları, İsmet İnönü ve beraberindeki heyetin savaşın dışında kalmak için izlediği tarafsızlık siyaseti ele alınmıştır. Savaş yıllarında Türkiye'de yayımlanan çeşitli gazete ve dergiler mercek altına alınarak Türk basınının savaşla ve savaşan taraflar ile ilgili görüş ve düşünceleri üzerinde durulmuş, böylece bahsi geçen dönemde Türk-Sovyet münasebetleri ile ilgili genel bir bakış açısı sağlanmaya çalışılmıştır. Stalin'in liderliğini üstlendiği Sovyetler Birliğinin savaş yıllarındaki faaliyetlerinin incelendiği bu çalışmamızda yerli ve yabancı kaynaklardan istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Stalin, Sovyetler Birliği, Türk-Sovyet İlişkileri, Türk Basını.

ABRASCT

This study aimed to investigate the relationship between the years of 1939-1945 in Turkey experienced the Second World War and the Soviet Union. Spent the regime change after the close relations established two neighboring countries, which the Second World politics pursued in the war years and maneuvers have an important place in history, Stalin and other Allied Powers efforts to put the war to Turkey the leader, Ismet Inonu and impartiality followed to stay out of the war's delegation politics is discussed, taken under various newspapers and magazines lens released in Turkey during the war about the war and warring parties Turkish press comments and emphasized thoughts, so that period a general perspective on the Turkish-Soviet relations was ensured. This study, which examined over Stalin's leadership of the Soviet Union has undertaken activities in the war years the press has been benefiting from domestic and foreign sources.

Key Words: Stalin, Soviet Union, Turkish-Soviet Relations, Turkish the press.

KISALTMALAR

A.A.M.	: Atatürk Araştırma Merkezi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
s.	: sayfa
S.	: sayı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti

GİRİŞ

Türk-Rus ilişkileri beş yüzyılı aşan köklü ve tarihsel bir mirasa dayanmaktadır. Barış ve işbirliğine dayanan dönemlerin istisna olduğu Rus ve Türk halkları arasındaki ilişkilerde birçok savaş, diplomatik mücadeleler ve siyasi sorunlar dikkati çekmektedir.[1] Buna rağmen iki ülkenin birçok ortak yönü bulunmaktadır. Coğrafi olarak her iki ülkenin de hem Batı'da hem de Doğu'da topraklarının bulunması iki ülkeyi birleştiren bir etkendir. Rusya ve Türkiye'nin bir diğer ortak noktası ise tarihteki en büyük imparatorlukları kurmaları ve bu imparatorlukların aynı dönemlerde yıkılıp aynı dönemlerde yerlerine iki büyük devletin kurulmuş olmasıdır. I. Dünya Savaşı bitimine kadar Osmanlı ile Rusya birçok savaşta karşı karşıya gelmişlerdir. Geçmişin iki güçlü imparatorluğu emperyal mirasına sahip bu iki ülke, aynı zamanda benzer bir emperyalizm sonrası travma tecrübesini paylaşmaktadır.[2]

Osmanlı-Rus İlişkileri 16. yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadar savaşlar ve güç mücadeleleri tarihi olarak gelişmiştir. Bu çatışmacı sürecin ana nedenleri arasında, Rusya'nın sıcak denizlere açılmak ve güneye doğru yayılma amacına dayalı tarihi emellerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarlarını sürekli tehdit etmesi yer almaktadır. Bu sebeple Osmanlı Devleti ve Rusya'nın jeopolitik konumları, iki milletin ilişkilerinin bozulmasına ve sürekli olarak birbirleriyle mücadele etmesine neden olmuştur.[3]

Moskova Knezi III. İvan'ın, II. Bayezıt'a gönderdiği ilk Rus elçisi Mihail Plesçeyef'in 1492 tarihinde sınırdışı edilmesiyle başlayan Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı arasındaki diplomatik ilişkiler çoğu zaman olumsuz yönde gelişmiştir.[4] Bunun yanında, Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı arasındaki diplomatik ilişkiler, çeşitli dönemlerde ortak çıkarlar dolayısıyla iyileşme de göstermiştir.

Rus İmparatorluğunun temellerini atan Çar IV. Ivan İmparatorluğun sınırlarını genişletmek için gözlerini güneydeki komşusu Osmanlı'ya ve dolayısıyla Karadeniz'e dikmiştir. 1699 Karlofça Antlaşmasından itibaren de Kırım'ı alarak Karadeniz'i bir Rus gölü haline getirmeye çalışmıştır.[5] Tarihte Türk-Rus ilişkilerinin dönüm noktasını teşkil

[1]Erhan Büyükakıncı**,"Türk-Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi: Güvenlik Sorunsallığından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş",** Ankara 2012, s.779.
[2] Murat Ercan, **Değişen Dünyada Türk Dış Politikası,** Ankara 2011, s.126-127.
[3]Özlem Çolak, **Lenin Döneminde Türk-Rus İlişkileri (1917-1923),** Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2010, s.1.
[4] M. Ercan, **a.g.e.,** s.128.
[5]İhsan Tayhani**, "Tarihte Türk-Rus İlişkileri (1878-1923)",** *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı: 22, İzmir 2007, s.144-151.

eden 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinden itibaren devamlı olarak saldırgan ve istilacı bir politika takip eden Rusya, Osmanlı Devletinin egemenliği altında yaşayan Balkan milletlerini Panslavizm propagandası yolu ile kışkırtarak bölgeye egemen olmak için var gücüyle mücadele etmişti.[6]

Nitekim Rusya bu amacını gerçekleştirmek için sık sık Osmanlı Devletine karşı savaş açıyordu. Batılı ülkelerden özellikle İngiltere ve Fransa başta olmak üzere, tesirine alabildiği diğer devletlerle işbirliği yapmaktan, Balkan ülke ve milletlerini de Osmanlı Devletine karşı kışkırtmaktan geri durmuyordu.[7] Ayrca bu mücadelelerde Rusların en büyük hedeflerinden birisi Batum'u ele geçirmekti.[8]

XX. yüzyıla gelindiğinde ise hem Osmanlı Devleti'nin hem de Rusya'nın aslında pek çok ortak noktası bulunmasına rağmen ilişkileri olumlu yönde gelişme gösterememişti. Söz konusu yüzyılda günümüzde olduğu gibi, Avrupa dünyasının karşısında yavaş yavaş o dünya ile bütünleşmek için çaba harcayan fakat bir türlü entegre olamayan, aynı zamanda Avrupa'ya da güvenemeyen ve Avrupalılar tarafından benimsenmeyen iki Avrasya İmparatorluğu vardı.[9] Her iki devletin kültürel alanda hedeflerinin ortak olmasına rağmen politik alanda -özellikle Rusya'nın istekleri nedeniyle- hedeflerin farklı olması, ilişkilerin olumsuz yönde gelişmesine sebep olmuştu.

Rusya tarihinde dönüm noktası olan 1905 devrimi, Rusya'nın sosyal dönüşümü, özellikle işçi sınıfının yükselişi, profesyonellerin ve iş adamlarının çoğalması, politik muhalefetin büyümesiyle ortaya çıkmıştı. Devrim hükümet tarafından gerçekleştirilen, inanılması güç bir baskıcı şiddet olayı ile başladı. 22 Ocak 1905 tarihinde (Rus takviminde 9 Ocak), polis Kışlık Saray'a doğru yürüyen ve Çar'a taleplerini bildirmek isteyen dev bir işçi gösterisinde ateş açarak, resmi tahminlere göre 130 kişiyi öldürdü ve yüzlercesini yaraladı. Rus tarihinde "kanlı Pazar" olarak bilinen bu olay, tüm imparatorluk çapında daha önce benzeri görülmemiş politik ve sosyal bir değişim sürecini başlattı.

---

[6]Murat Nalçacı, **"1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Sürecinde Rusya Ordusu",** *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* sayı: 54, İstanbul 2012, s.162-163.

[7]Ali Asmaz, **"ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Rusya'nın Ortadoğu Politikaları ve bu politikalar içinde Türkiye'nin Yeri",** *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,* sayı: 86, Ekim 1993, s.28-29.

[8]Bülent Bakar, **"Batum'da Türk-Rus Nüfuz Mücadelesi ve Bir Rus Cemiyetinin Nizamnamesi"**, *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı: 9, İstanbul 2001, s.11.

[9] İlber Ortaylı, **"XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri",** *Türk-Rus ilişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, Ankara 1999, s. 126.

Devrim çok yönlüydü. İşçi ve öğrenci grevleri ve gösterileri sokakları kaplamıştı, zaman zaman kamu mallarına zarar veren şiddet olayları oluyordu. En bilineni Karadeniz'de bulunan Potemkin zırhlısı olmak üzere, deniz kuvvetlerinde isyanlar gerçekleşiyor, birçok ilde köylüler isyan ediyor, imparatorluğun uç köşelerinde milliyetçi hareketler ortaya çıkıyordu.[10]

Devrimci hareket, tarihte görülmüş en büyük, en kapsamlı ve en başarılı grev olarak tarif edilen 20-30 Ekim tarihleri arasında gerçekleşen grevle, Ruslar tek vucüt halinde davranarak, otokrasiyi sona erdirmek için ortaya koydukları sarsılmaz iradeyi gösteriyorlardı. Taleplerini daha da etkin bir şekilde dile getirmek için, tüm toplum daha da organize davranıyordu. Mayıs ayında 14 mesleki örgüt birleşerek liberal Kadetler liderliğinde sendikalar birliği kurdular. Grevler komiteler tarafından organize edilmeye başlandı. 30 Ekim tarihinde imparator Witte'nin danışmanlığıyla Ekim manifestosu'nu yayımlandı. Bu kısa belge ile tüm Ruslara sivil özgürlükler garantilemiş, tüm kanunları geçirme veya reddetme yetkisi bulunan ve gerçek anlamda yasama faaliyetini devralıcak bir yasama meclisi (Duma) kurulacağı sözü verilmiş, Rusya'da yeni düzenin daha da genişleyeceğinin altı çizilmişti. Kısacası Ekim Manifestosuyla Romanov imparatorluğu meşrutiyete dönüştü. Manifesto muhalefeti de bölmüştü. Bölünmüş olan muhalefet gücünün büyük bir kısmını yitirdi. Aralık ayının ortasında St. Petersburg Sovyet'inin üyelerini tutukladı. İşçiler ve diğer bazı radikaller 22 Aralık ile 1 Ocak 1906 tarihleri arasında asker ve polise karşı çetin savaşlar verdi. 1905 yılında Rusya'da başlayan bu kanlı çatışmalar böylelikle sona erdi.[11]

20. yüzyılın ilk çeyreğinde I. Dünya Harbi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahtı Franz Ferdinand'ın 28 Haziran 1914 günü Saraybosna'yı ziyaretinde bir Sırp milliyetçisi olan Princip tarafından öldürülmesiyle başlamıştı. Harbin başlaması, Rusya'da büyük bir heyecan yaratmıştı. "duma" daki bütün partiler harp lehinde oy verdiler. Şehirlerde kasaba ve köylerde harbin kazanılması ve hükümete yardım edilmesi yollu gösteriler yapıldı.[12] Balkanlarda Sırbistan'ın koruyucusu olan Rusya 31 Temmuz 1914'de genel seferberlik ilan etmişti. Bu durumda Almanya müttefiki Avusturya-Macaristan'ın yanında yer alırken, Fransa ve İngiltere de müttefikleri Rusya'nın yanında savaşa girmişlerdi.

[10] Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi,** Ankara 1993, s.410.
[11] Nıcholas V. Rıasanovsky, Mark D. Steinberg, **Rusya Tarihi,** (Çev. Figen Dereli), İstanbul 2011, s. 423-424.
[12] A. N. Kurat, **a.g.e.,** s.412.

Rusya I. Dünya Savaşı'nda iki temel amaç için mücadele etmişti. Bunlardan ilki, Almanya'nın Avrupa'daki üstünlüğünü kırmak, ikincisi 17. yüzyıldan beri sürdürdüğü geleneksel dünya hakimiyetinde söz sahibi olmak için Osmanlı engelini aşma politikasıydı. Rusya için hayati öneme sahip olan İstanbul ve Boğazların ele geçirilmesi I. Dünya savaşında bir fırsat olarak düşünülmüş ve bu amaç için yoğun çaba harcanmıştı.[13]

Osmanlı Devleti iki Alman savaş gemisinin (Goeben ve Bresleau) Türk bayrağı altında Karadeniz'e açılmaları ve Rus kıyılarını bombardıman etmesiyle I. Dünya Savaşına katılmış Rus Çar'ı II. Nikola 2 Kasım 1914'de Osmanlı Devletine karşı savaş açmıştı.[14] İttifakların yanında savaşa katılan Osmanlı Devleti daha savaşın başında dört cephede savaşmak zorunda kaldı. Aralık 1914'de açılan Kafkasya Cephesinde Türk kuvvetleri soğuk, açlık ve tifüs sebebiyle 90.000 kişilik bir kayıp vermişti. Türk Kuvvetlerinin bu kaybına rağmen Doğu Cephesinde Ruslar 1916 yılı başından itibaren taarruza geçmiş 1916 Şubat'ında Erzurum'u, Nisanda Trabzon'u, Temmuz'da Erzincan ve Muş'u ele geçirmişlerdir.[15]

I. Dünya Savaşı'nda Türk ordusunun kahramanlık mücadelesine sahne olan Çanakkale Deniz Savaşları İtilaf donanmalarının Kumkale ve Seddü'l-Bahr tabyalarını uzun menzilli toplarla dövmesiyle başlamış 18 Mart 1915 akşamına kadar devam etmiştir.[16] Müttefiklerin Çanakkaleyi zorlama teşebbüslerinin önemli bir sonucu da, Rusya'nın, kağıt üzerinde de olsa, nihayet Boğazlar üzerindeki geleneksel ve tarihi emellerini İngiltere ve Fransa'ya kabul ettirmek suretiyle, İstanbul ve Boğazlar'ı ele geçirmesidir.[17]

İstanbul ve Boğazların Rusya'ya verilmesi, İtilaf Devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki ihtiraslarını kamçılamış ve birtakım paylaşma anlaşmalarının ortaya çıkmasına sebep olmuştu. İtilaf devletleri arasında yapılan paylaşımlarda Boğazların yanı sıra Erzurum, Van, Bitlis ile, Van'ın güneyinde Fırat, Muş ve Siirt vilayetleri arasında kalan toprakları ve Trabzon'un batısında sonradan tespit edilecek bir noktaya kadar Karadeniz kıyılarını Rusya alıyordu.[18] Kendi aralarında yaptıkları gizli antlaşmalarla yetinmeyen Rusya, Osmanlı Devleti toprakları üzerinde yaşayan ve azınlıkta olan

[13]Mustafa Selçuk, **"Rus Donanmasının İstanbul Boğazı Önündeki Faaliyetleri (1915)",** *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı: 47, İstanbul 2009, s. 122.
[14]Mediha Akarslan, **"1920-21 yıllarında Rusya Hariciye Komiserliği ile TBMM Arasında Kurulan İletişim"** *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi,* C. 4, sayı: 16, Ankara 1995, s.467-468.
[15] Fahir Armaoğlu, **20.Yuzyıl Siyasi Tarıhı,** İstanbul 2010, s.148.
[16] Atatürk Arastırma Merkezi Yayını, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,** C.1, Ankara 2008, s.93.
[17] F. Armaoğlu, ***a.g.e.,*** s.151.
[18] Kamuran Gürün, **Turk-Sovyet İlişkileri (1920-1953),** Ankara 2010, s.1.

Ermeniler'i devlete karşı ayaklandırmıştır.[19] Rus-Türk harbinin Ruslar lehine geliştiği bu sırada Rusya'da Menşevik hükümeti devrilip onun yerine geçmekten ibaret bir nevi hükümet darbesi olan olay 1917 ihtilali patlak verdi.[20]

Rus devrimi, ülkede iktisadi yaşamın bozulmasına sebep olmuş, kriz öylesine yüksek boyutlara ulaşmıştı ki, emekçi halk, özellikle büyük şehirlerdeki işçiler temel tüketim maddelerini bulamaz hale gelmişlerdi.[21] Halkın yaşadığı bu sıkıntıya rağmen hükümet, idarî ve ekonomik düzeni muhafaza edecek tedbirleri alamamıştı. Rusya tarihi hiç umulmadık bir istikamette yürümekte idi; tarihte misli görülmemiş "hürriyet" safhalarından sonra, müthiş kanlı ihtilaller, takibat, açlık, kıtlık, büyük sosyal, ekonomik ve siyasi devrimler birbirini kovalıyordu.[22]

1917'de Rusya'da Bolşevik İhtilali ile Çarlık rejimi son buldu. Bolşevik iktidarı, I. Dünya Savaşı sırasında Çarlık yönetiminin imzaladığı bütün gizli anlaşmaları Dünya'ya açıklayarak, bu anlaşmaları tanımadıklarını, İstanbul ve Boğazlardan vazgeçtiklerini bildirdiler. Bu gelişmeler, Türk-Rus ilişkilerinde yeni bir dönemin başlayacağının işaretleriydi.

Lenin ve bütün Bolşevikler, Rus ihtilalinin, dünya ihtilalinin başlangıcı olacağı düşüncesindeydiler. "Ruslar başladı, Almanlar, Fransızlar, İngilizler takip edecek ve sosyalizm başarıya ulaşacaktır... Alman ihtilali gerçekleşmezse biz mahvoluruz" sözleri, 1918'de Lenin'in ağzından düşmüyordu. Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg Almanya'da şanslarını denediler ama başarıya ulaşamadılar. 1918-1921 yılları Rusya'da, yabancı müdahale ve iç savaş dönemi oldu.[23]

Rusya 1918'den itibaren sadece zaman kazanmaya, mevcudiyetini korumaya çalıştı. Her ne kadar sosyalizmin başarıya ulaşabilmesi için dünya ihtilalinin zorunluluğu fikri terkedilmediyse de, sosyalist ihtilalinin asıl başarı ile gerçekleşebileceği beklenen sanayileşmiş Batı ülkelerinde, tam aksine Rusya aleyhine bir cereyanın ortaya çıkması karşısında, yavaş yavaş Batıdan ümit kesilerek doğuya dönülmeye başlandı.[24]

---

[19]Mücteba İlgürel**, "Rusların Doğu Anadolu Siyaseti ve 1828-1829 İlk Rus İstilası",** *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* sayı: 35, İstanbul 1994, s.171.
[20]**Yeni Tarih,** C.1, İstanbul 1957, s.22.
[21]Voline**, Rus Devrimleri,** (Çev. Ramazan Macit), İstanbul 2000, s.49-50.
[22]A.N. Kurat, ***a.g.e.,*** s.434.
[23]Lev Troçki, **Rus Devriminin Tarihi,** (Çev Bülent Tanatar), C.2, İstanbul 1998, s. 314-315.
[24]K. Gürün, ***a.g.e.,*** s.13-14.

Rusya'nın izlemeye başladığı bu siyasetle 3 Mart 1918 günü Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Brest-Litovsk Antlaşması imzalanmış olup, buna göre Türk-Rus sınırı, 1877-1878 savaşından önceki sınır olarak tespit edilmekte, Doğu Anadolu'nun 6-8 hafta içinde boşaltılması ve Ermeni çetelerinin dağıtılması hükme bağlanmaktaydı.[25] Ayrıca Rusya; Polonya, Litvanya ve Estonya'dan çekilerek buraların kaderini Merkezi devletlerin inisiyatifine bırakacaktı.

Rusya'daki Sosyalist ihtilal köylüye dayanacaktı. Nazariyeye göre köylünün bu gelişme de rolü yoktu. Halbuki Rusya adeta kütle halinde köylüden oluşan bir toplumdu. Bu bakımdan, Rusya içindeki değişik gruplara, değişik vaadler, değişik çağrılar yaparak, onları rejimin yanına çekmek gerekiyordu. Dini inançlarını korumuş müslüman toplulukları kazanmak için, onların dini duygularına hitap etmek tabiatiyle en isabetli yol olacaktı. Bu doğrultuda 13 Eylül 1919 tarihinde Rusya Federal Cumhuriyeti Dışişleri Halk Komiserliğinden Türkiye'ye yönelik bir çağrı yapılmıştır.[26] Rusya Federal Cumhuriyeti Dışişleri Halk Komiserliğinden yapılan bu çağrı Sivas Kongresinin hemen sonrasına rastlar. Halk komiserliğinin çağrısı Türk işçi ve köylülerini de kendi mücadelelerine katmak amacını taşımaktadır.

Rus ihtilalinden sonra Rusya'daki Türkleri 3 grupta toplamak mümkündür. Birinci grup, harp başlamadan evvel Kafkaslarda, Karadeniz kıyılarında, hayatlarını kazanmak için, fırıncılık, tütün ameleliği ve benzeri işlerde çalışan, çoğu zaman Trabzon vilayetinden gitme Türklerdi. Savaş çıkınca bunlar derhal tutuklanarak Sibirya'ya sürülmüşlerdi. İkinci grup, harp süresince esir düşen subay ve askerlerdi. Bunlar da çeşitli bölgelerdeki esir kamplarına sevkedilmişlerdi. Üçüncü grup, ihtilalden ve Mondros mütarekesinden sonra Rusya'ya gitmiş olanlardı.[27] 1919'da Türkiye'nin Bolşevizme kazanılması, Hilafetin merkezi oluşu sebebiyle, diğer müslüman Doğu milletlerine etki edebilecek, Batılı

---

[25]Nurcan Yavuz, **"Rusya'nın Barış Dekretinin Kafkas Cephesi'ndeki Olaylara Etkisi",** *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, C.5, sayı: 17, Ankara 1996, s.84.

[26]"Türkiye'nin işçi ve köylü yoldaşları, kardeşlerimiz, Rusya'yı yabancı sömürücülere, Avrupalı hırsızlara satan yerli sömürücülerin ve vampirlerin adiliklerini yaşamış olan Rus işçi ve köylüleri, iktidarın dizginlerini ellerine almayı kararlaştırmışlardır. Ve şimdi, hemen iki yıldır, iktidar için, çalışan halkın iktidarı için savaşmaktadırlar.
Sovyet Rusya'da işgücünün sermayeye galebe çalacağı ve İş gücü düşmanlarının ona saldırılarını durduracağı gün uzak değildir.
Sovyet Rusya'nın işçi ve köylü hükümeti bu sebeble, böylesine önemli bir dönemde, sizlerin, Türkiye'nin işçi ve köylülerinin, çektikleri bütün sıkıntıları hatırlayarak, Avrupalı sömürücüleri kovmak ve ülke içinde, saadetlerini sizlerin bedbahtlığınızda bulmaya alışmış olanları iktidardan uzaklaştırmak için, birlikte çalışmak üzere, dost ellerinizi uzatacağınızı ümit etmektedir." K. Gürün, **a.g.e.,** s.15.

[27]K. Gürün, **a.g.e.,** s.16.

devletlere sorun çıkartabilecekti. Bolşevizmin yayılması, Rusya'nın nüfuzunun yayılması demekti.[28]

16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi,[29] Mebuslar Meclisinin dağıtılması, aydınların ve milletvekillerinin tutuklanması Milli egemenliğe dayalı bir devlet kurmayı düşünen Mustafa Kemal Paşa'nın tahminlerini doğru çıkarmıştı. Kuracağı devletin temel organlarını oluşturacak yeni meclisin toplanmasını sağlayacak çalışmaları başlatan Mustafa Kemal Paşa seçilen mebusların Ankara'ya ulaşmasından sonra 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da millet egemenliğine dayalı yeni devletin temellerini atmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla yeni hükümetin varlığının Avrupalı Devletler tarafından tanınmasını isteyen Mustafa Kemal Paşa 30 Nisan 1920'de Avrupa Hariciye Nezaretlerine birer yazı göndermiştir. Bu doğrultuda Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk siyasi ilişki kurduğu devlet Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olmuştur.[30]

Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği yazı üzerine 3 Haziran 1920 tarihinde Sovyet Rusya'dan gelen mektupta Türkiye ile sağlam dostluk münasebeti kurmak istediklerini memnuniyetle bildirmişlerdir. 10 Ağustos 1920'de Sovyetlerle Ermeniler arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma uyarınca, Sovyetler Birliği, aslında Türkiye'ye ait bazı bölgeler üzerinde Ermenistan'ın hükümranlığını tanımışlar ve Sovyetler Birliğini Anadoluya bağlayan kara yolunu Ermenistan kontrolüne terk etmişlerdir.

Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk ordusu 30 Eylül 1920'de Sarıkamış'ı 30 Ekim'de Kars'ı ve 7 Kasım'da da Gümrü dahil olmak üzere Arpa Çayı'nın doğusundaki bölgeleri Ermenilerin elinden almıştı. Ermenistan'ın barış istemesi üzerine, 3 Aralık 1920 tarihinde Ankara Hükümeti ile Taşnak Ermeni Hükümeti arasında Gümrü Barış Antlaşması imzalandı. Türkiye adına Kazım Karabekir Paşa tarafından imzalanan bu antlaşma yeni Türk Devletinin akdettiği ilk antlaşmaydı.[31] Gümrü, Ermenilere karşı kazanılmış bir anlaşma olmakla birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk askeri ve siyasi barışıdır.

---

[28]K. Gürün, **a.g.e.,** s.17.

[29]İstanbul'un bu tarihte İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edilmesinin asıl nedeninin, panislamist eğilimlerin ve Bolşevik yayılmacılığının İngiltere'nin bölgesel çıkarlarını tehdit etmesi yüzünden gerçekleştiği belirtilmektedir. Ünsal Yavuz, **"İngiliz ve Fransız Belgelerinde İstanbulun İşgalini (16 Mart 1920) Hazırlayan Gelişmeler",** Belleten, C.LVI sayı: 217, Aralık 1992.

[30]M. Akarslan, **a.g.m.,** s. 472.

[31]M. Akarslan, **a.g.m.,** s. 479-480.

Rusya, Türk devrimine başta olumlu bir tepki göstermişti. Bunu resmen kendi devrimlerinin bir benzeri olduğunu düşünerek "ihtilalin Müslüman dünyasına yayılışı" şeklinde yorumlamışlardı. Nitekim İzvestiyada "Asya'da ilk Sovyet İhtilali" diye olayı duyurmuştur.

Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Çiçerin, 3 Haziran 1920 tarihli mektubunda, Misak-ı Milli'yi tanıdıklarını ve Millet Meclisince emperyalist hükümetlere karşı girişilen askeri harekâtla, kendilerinin çabalarının birleştirilmesi yolunda alınan kararı kabul ettiklerini bildiriyordu.[32]

Tarihte Türk-Rus ilişkilerinin adeta mihenk taşı olarak gösterilen 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile Türk Devleti Batum'un Gürcistan'da kalmasını kabul etmiştir. Antlaşmayı Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Yusuf Kemal (Tengirşenk), Rıza Nur (Tanrıdağ) ve Ali Fuat (Cebesoy) Beyler imzalamış olup Sovyetler Birliği namına da Dışişleri Bakanı Çiçerin ile Celal Korkmazof imzalamıştır.[33] Antlaşmanın hükümleri şöyle özetlenebilir:

Rusya, Misak-ı Milli'yi tanımış, Türk Hükümetince tanınmayan ve Türkiye'yi ilgilendiren hiçbir anlaşmayı tanımayacağını kabul etmiştir. Bununla beraber, Boğazlarla ilgili rejimin Karadeniz'e kıyısı olan memleketler temsilcilerinden oluşacak bir konferansta tespitine karar verilmiştir. Ayrıca bahsi geçen antlaşmada iki ülke arasında o tarihe kadar yapılmış olan bütün anlaşmalar geçersiz sayılmıştır.[34]

İki devlet arasında yapılan bu antlaşmayla Rusya, bir bakıma, Gümrü Antlaşmasını da hükümsüz hale getirmiştir. Her ne kadar antlaşmada böyle bir madde yoksa da, Kafkas Cumhuriyetleri ile yapılacak antlaşmadan bahsedilmesi bu imkânı sağlamıştır. Moskova Antlaşmasını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına imzalayanlardan biri olan Ali Fuat Cebesoy hatıratında Rusya ile yapılan antlaşma hususundaki düşüncelerini şöyle belirtmiştir:

"*Rusya hakkındaki nokta-i nazarım kabul edilirse, bizimde Rusya dostluğundan alacağımız kuvvetle Ruslardan daha evvel dayanarak milli davamızı Avrupa'ya kabul ettirmek lazım gelecektir. Yoksa Rusların vaatlerine fazla ehemmiyet verip Rusya'nın tekmil Avrupa ile tesis edebileceği münasebetlerden sonra sulh yapmaya kalkarsak, münferit kalmak ihtimali*

[32]M. Akarslan, **a.g.m.,** s. 482-483.
[33]Ali Fuat Cebesoy, **Moskova Hatıraları,** (Yayına hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul 2002, s.153.
[34]K. Gürün, **a.g.e.,** s. 68-69.

pek çoktur. Bilhassa Amerika ile münasebet ve irtibat tesisi yalnız kalmamaklığımız için mühim bir amil ve çare olacaktır. Zannındayım."[35]

Ali Fuat Cebesoy, Moskova Antlaşmasından sonra yaşanan Türk-Rus ilişkilerine hatıratında geniş yer ayırmıştır. Antlaşmadan sonra, Ruslar, bir miktar harp malzemesi ile beraber vaadettikleri yardımın yarısı olan 5 milyon altın ruble göndermişlerdir. Fakat Gürcistan ve Batum'u işgal etmemiz üzerine Rus hükümetinin vaadettiği yardımı yerine getirmediğini bu süre zarfında iki ülke arasındaki ilişkilerin bir hayli gerginleştiğini ifade etmiştir.

Cebesoy, Rus hükümetinden beklenen yardımların gelmeyişini ve İkinci İnönü zaferinin tesirlerini şöyle anlatmaktadır:

"Muharebeyi Rusların yardımı olmadan kazanmıştık. Askeri mahiyeti ne olursa olsun, bu kazancı Garpta yeni Türk Milli ordusu için parlak bir başarı idi. Muvaffakiyetimizin garp ve bilhassa Rusya'da tesiri de büyük olmuştu. Bütün siyasi muhitlerde Yunan ordusunun Anadolu'da uzun müddet dayanamayacağı ve hatta Boğazları bile müdafaa edemeyeceği kanaati umumileşti..."[36]

Türk-Rus ilişkilerinin geçirdiği safhalara ve Stalin ile yaptığı görüşmelere hatıratında yer vermiştir.[37]

Türkiye ile Sovyet Rusya arasında başlamış olan dostluk ve samimiyet, belirli dönemlerde asli hedefinden ayrılmıştır. 1922 yılına gelindiğinde Türkiye, Ukrayna ve Sovyetler Birliği arasında 21 Ocak 1922 tarihinde dostluk ve kardeşlik antlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın sonucunda 17 Aralık 1925'te tarafsızlık, saldırmazlık ve düşman oluşumlara katılmama konusunda Paris Antlaşması imzalanmıştır.

---

[35] A.F. Cebesoy, **a.g.e.,** s. 156-157.

[36] A.F.Cebesoy, **a.g.e.,** s.208.

[37] "Türk-Rus münasebetlerinin 1921 yılı Temmuz ayının ilk günlerinde kuvvetli bir Yunan taarruzu ile başlamış olan muharebe, Afyonkarahisar, Kütahya ve Eskişehir'in ziyaı ile aleyhimize neticelenmiş ve ordumuz pek çok zayiat vererek Sakarya nehrinin şarkına çekilmiştir. Bu suretle iki muharip ordu arasında mesafe çok açılmıştı. Ancak bir buçuk ay sonra Sakarya'nın şarkında Polatlı-Haymana hattında muharebe tekrar başlamıştı. Temmuz ayındaki bu Yunan muvaffakiyeti, garpta sulhu geciktirmek bakımından siyasi durumumuz üzerinde aleyhimize bir değişiklik yapmıştı. Ruslar bu dönemde Anadolu'da bulunan kürt sergerdelerine nakdi muavenette bulunmuştu. Bu sıralarda Yunanistan'la bir ticaret muahedesi adetmek istemiş olması da dostluğundaki sebat derecesini gösteriyordu.
17 Ekim 1921 gecesi Yoldaş Stalin 'le Kremlin Sarayındaki dairesinde görüştük. O tarihlerde mühim bir ameliyat geçirdiği ve zayıf düştüğü söylenen Stalin'i dinç bulmuştum. Fasılasız olarak beş saat konuştuk. Her zaman olduğu gibi zeki ve anlayışlı idi.
Stalin bana, neden Eskişehir ve Kütahya muharebesini kaybettiğinizi anlatabilir misiniz? Madem ki Sakarya'yı kazandınız, herhalde Eskişehir ve Kütahya muharebelerinde bir hata işlediniz diye sordu.
Bende ona; Kütahya-Eskişehir muharebesini kaybetmemizin iki sebebi var dedim. Biri düşman taarruzunun hakiki istikameti anlaşılmadan önce, bütün kuvvetlerimizi ileri mevzilere dağıtmış olmamız, diğeri de düşman taarruzu istikametinin bir süpriz şekline girmesidir. Dağılmış olan kuvvetlerimizi istediğimiz yerde toplamaya imkân bulamamıştık." A.F. Cebesoy, **a.g.e.,** s.275-276.

17 Aralık 1925'te imzalanan antlaşmanın süresi daha sonra yapılan protokollerle uzatılmıştır. Paris Antlaşması taraflar arasındaki ilişkilerin büyük bir kısmını hukuki yönden düzenlemektedir.[38]

Sovyet Rusya 1921-1922 yıllarından sonra etrafını saran kapitalist çemberi kırmak için dış politikasını Almanya ile Batılı Devletlerin arasını açmak ve komşuları ile iyi münasebetler kurarak bu devletleri kendisine yakınlaştırmak üzerine oluşturmuştur.

1922 yılında yapılan Cenova Konferansı sırasında Almanya ile Sovyetler arasında gizli görüşmeler yapılmış ve 16 Nisan 1922'de Rapollo Antlaşması imzalanmıştı. Ancak Rapollo Antlaşmasından sonra Sovyet-Alman yakınlaşması uzun sürmemiştir. 1 Aralık 1925'de Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya arasında imzalanan Locarno Antlaşmaları, Almanya'yı tekrar Sovyetlerden uzaklaştırmıştır. Avrupa sahnesinde meydana gelen bu gruplaşmayı Sovyetler kendilerine yöneltilmiş bir hareket olarak görmüşlerdir. Bir taraftan Locarno antlaşmaları, diğer yandan da Milletler Cemiyeti meclisinin Musul hakkındaki kararı Türkiye ile Sovyetler Birliğini birbirine yakınlaştırmıştır.[39]

Türk-Sovyet münasebetleri 1923'ten sonra, Lozan'dan kalan meselelerin hallinde Batılı Devletlerin Türkiye'ye karşı davranışlarının etkisi altında gelişmiştir. Lozan'dan arta kalan meselelerin en çetini olan Musul uyuşmazlığında Milletler Cemiyeti'nin tutumu Türkiye'yi güçlü komşusu Sovyetlere iterken I. Dünya Savaşı'nın galipleri ile Almanya'yı birbirine yakınlaştırmak için hazırlanan Locarno sistemi de Sovyetler'in Türkiye ile işbirliğinin önünü açmıştır.

1924 yılı, iç politika bakımından da Rusya için zor bir sene idi. 21 Ocak 1924'te Lenin ölünce Moskova'da iktidar mücadelesi başlamıştı. Lenin'in sağlığında Troçki, Zinoviev ve Kamanev kendilerini daima Stalin'den üstün görmüşlerdi. Lenin'in ölümünden sonra başlayan iktidar mücadelesi Stalin'in, Zinoviev, Kamanev ve Troçki'yi saf dışı bırakmasıyla sonuçlanmıştı.[40]

[38]Cemil Hasanlı, **Tarafsızlıktan Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri(1939-1953),** Ankara 2011, s.15.
[39]Mehmet Gönlübol, Cem Sar**,** "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", Editör Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995),** Ankara 1996, s. 77-78.
[40]K. Gürün**, a.g.e.,** s.108.

BİRİNCİ BÖLÜM

1924-1939 DÖNEMİ

STALİN'İN İKTİDARA GELİŞİNDEN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINA SOVYET RUSYA

1.1.JOSEF STALİN'İN HAYATI

1.1.1. Çocukluk Yılları ve Ailesi

Bugün tüm dünyada daha çok Josef Stalin adıyla bilinen Vissarion Cugaşvili 21 Aralık 1879 tarihinde Gürcistan'ın Tiflis şehrinin Gori Kasabasında dünyaya gelmiştir.[41] Stalin'in çocukluk arkadaşlarından olan Iremaschvili'ye göre Stalin'in babası Bezo (Vassarion) karanlık ruhlu, katı yürekli bir ayyaştı. Tiflisteki Alicanov ayakkabı fabrikasında çalışıyor, kazandığı paranın büyük bir kısmını içkiye veriyordu.

Bu yüzden evin kirası ve diğer masrafları annesinin (Ekaterina) üzerine yükleniyordu.[42] Fakirlik ve annesinin hayat mücadelesi Josef'in karakterinde silinmez bir iz bırakmıştı. Ağır hayat şartları onun babası gibi katı yürekli yetişmesine sebep olmuştur. Öyle ki babası gözlerini hayata kapadığı zaman en ufak bir acı bile duymamış bilakis kendisini daha özgür hissetmişti.[43]

Josef yedi yaşına girdiğinde çiçek hastalığına yakalandı. Bu hastalıktan güçlükle kurtulup, izlerini hayatı boyunca taşımıştır. Souvarine, çiçekten başka sol kolunun çolak olduğunu bu nedenledir ki Stalin'in Politbüro toplantılarında sol elinde siyah bir eldiven olduğunu belirtir. Ayak parmaklarının ikisinin yapışık olduğunu babasının alkolik olmasına atfetmektedir.[44]

---

[41]Jack Murphy, **Stalin, (**Çev. Celal Üster), Ankara 1976, s.11.
[42]Lev Troçki, **Troçki Stalin'i Anlatıyor**, (Çev. Nedim Güzer), İstanbul 1948, s. 15. **Bkz EK 1.**
[43]L.Trocki, **a.g.e.,** s. 12-13. **Bkz EK 2.**
[44]L.Troçki, **aynı yer.**

1.1.2. Eğitim Hayatı

Josef sekiz yaşına geldiğinde annesi onu Gori'deki kilisenin gündüz okuluna göndermiş, Josef altı yıl bu okula devam etmiştir.

Iremaschvili hatıralarında Josef'i iradeli, mağrur ve az sokulgan bir çocuk olarak tanımlamaktadır. Josef'in tabiatı sevse de hiçbir zaman canlı mâhluklara karşı bir sempati duymadığını, insan ve hayvan sevgisinin onun için meçhul birşey olduğundan bahsetmektedir.[45] Arkadaşı Josef'i hiçbir zaman ağlarken görmediğini söyleyen İremaschvili, O, arkadaşlarının üzüntü ve sevinçlerini ancak hafif bir sırıtışla karşılar demektedir.[46]

Stalin, papaz mektebine 1890 yılında girip 1899'da ayrılmıştır. Papaz mektebinde geçirdiği tahsil hayatı, huylarına tesir etmiş şahsiyetini teşkil eden uslûp ve fikirlerinde hissedilir derin izler bırakmıştı. Josef Rusçayı ancak okulda öğrenebilmişti. Bu sebepten bu dilin edebiyat ve lehçesine layıkıyle vakıf değildi. Rusçayı Gürcü şivesiyle konuşurdu.[47]

Stalin, Gori şehrindeki papaz mektebinde gizlice marksist kola dahil olmuş ve bu kolun rehberliğini yapmıştır. Okuduğu yıllarda tabiat bilgilerine ve sosyolojiye meraklı olan Stalin bu alanlarda sık sık kitaplar okumaya başlamıştır. İhtilal hareketine okuduğu yıllarda dahil olan Stalin o zamanlar Maverayı Kafkas'ta yaşayan Rus marksistlerinin gizli gruplarıyla münasebet etmeye başlamıştır.[48]

1.1.3. İlk Yılları ve Faaliyetleri

1901 yılında Stalin Bakü'de kendi oturduğu apartmanda bir matbaa kurmaya muvaffak olmuş, Brd Zola (Mücadele) adlı ilk Gürcü Sosyal-Demokrat gazetesini yayımlamıştı. 5 Nisan 1901 gecesi Koba parti merkezine yapılan bir baskın sonunda yakalanarak hapse atılmış, Batum hapishanesinde 1.5 seneden fazla kalmıştı.[49]

Stalin 1905 yılının Aralık ayında Bolşeviklerin Tammerfors'daki (Finlandiya) Tüm Rus konferansına katıldı. Lenin ile ilk kez orada tanıştı ve konferansın yönetici politik komitesinde onunla birlikte çalıştı.[50] Konferansta Lenin'le yüzyüze gelen Stalin, Lenin'i

[45]Stalin'in bu özellikleri onun siyasi hayatına da etki etmiştir.
[46]L. Trocki, **a.g.e,** s.20.
[47]L. Trockı, **a.g.e,** s.30-31.
[48]BCA, Fon kodu: 30 10 0 0., Yer no: 249.685.1. **Bkz EK 3.**
[49]L. Troçki, **a.g.e.,** s.35-37.
[50]BCA, Fon kodu: 030. 10, Yer no: 249.685.1. **Bkz EK 4.**

hayalinde daha güçlü ve heybetli biri olarak canlandırdığını ancak karşılaştıklarında büyük bir şaşkınlık yaşadığını ifade etmiştir. [51]

Stalin 1906 yılında Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisinin IV. ve V. Kurultayları delegesi olmuş ve bu kurultaylarda V.İ. Lenin ile birlikte menşeviklere karşı mücadele etmiştir. Kurultay kararları, bolşeviklerin devrimci bakış açısına karşı menşeviklerin liberal taktiğini eleştirmektedir.[52]

Stalin, Lenin'in emri üzerine 1912 senesinde Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisinin 15. Kurultayını toplamıştır. Bu konferans Bolşeviklerle Menşevikler arasına bir hat çekmiş ve herkesi birleşik bir Bolşevik partisi içinde bir araya getirmiştir. Parti, Stalin'i büyük bir rehber, Bolşevik ve Marksizmin düşmanlarıyla çarpışan radikal bir komünist olarak tanımlıyordu.[53]

1913 senesi Haziran'ında Birinci Dünya Harbinden bir yıl evvel, Stalin Sibirya'ya sürülmüştü.[54] Sürgünde bulunduğu halde ihtilal işlerini durdurmamış Lenin'in harp hakkındaki yaklaşımını benimsemiştir.

1915 sonbaharında Lenin'in yurtdışında bulunan bir arkadaşına yazdığı mektupta:

"Falan tarihte Koba adında bir arkadaşımız vardı. O ne oldu acaba unuttuk gitti"demektedir. Bu durum bize Stalin'in o dönemlerde sönük bir şahsiyet olduğunu göstermektedir.

1917 yılı Rusya tarihi için bir dönüm noktası olmuş, Ekim Devriminden sonra Çarlık rejiminin ve Romanovlar sülalesinin artık tutunmasına imkan kalmamıştı. Stalin Bolşeviklerin düzenlediği konferansta "Pravda"nın yerine "İşçi ve Asker" adlı yeni bir gazete çıkarmış, yapılması gerekenin mevcut düzeni yıkarak iktidarı ele geçirmek olduğunu belirtmiştir.[55]

[51]J.T. Murphy, **a.g.e,** s.34-35.
[52]BCA, Fon kodu: 030. 10, Yer no: 249.685.1.
[53]BCA, Fon kodu: 030. 10, Yer no: 249.685.1.
[54]Emil Ludwig, **Stalin Biyografisine Dair bir Deneme**, (Çev. Nahit Kerven), İstanbul 1945, s.32-33.
[55]J.T. Murphy**, a.g.e.,** s.129.

1918 yılı Rusya'nın ekonomik açıdan türlü sıkıntılar çektiği bir dönemdir. Öyle ki ekmek ve et kafî gelmiyor, açlık işçileri eziyordu. Parti tarafından görevlendirilen Stalin, Moskova, Petrograd ve Kızıl Orduyu erzakla temin işini organize etmekle görevlendirmiştir.[56]

1.1.4. İktidarın Ele Geçirilişi:

1917 yılı Stalin'in giderek kendine daha fazla güvenmeye başladığı, cesaretini, inatçılığını ve kurnazlığını değerlendirmeye başladığı bir dönemdir. Troçki ve Stalin arasındaki iktidar mücadelesi bu dönemde alevlenmişti.[57]

Troçki, birçok lisan bilir, dünyayı yakından tanıyan geniş bir kültüre sahipken, Stalin hiçbir yabancı dil bilmez heyecanlı ve dikkafalıydı. Stalin, sabırlı ve metanetliydi[58] beklemesini bilirdi. Onun bekleme yeteneği dostun düşmanın canını sıkardı.

Haziran 1919'da Stalin Lenin den Troçki'nin savaş komiserliği görevinden alınmasını istemişti. Troçki'nin devrim için bir tehlike haline geldiğine inanıyordu. Ancak Lenin ve Merkez Komitesi bu görüşte değildi.

Mayıs 1922'de Lenin çalışmasını haftalar boyu engelleyen bir felç geçirdi. Sonbaharda çalışmaya başlayarak birkaç konuşma yaptı. Ama fiziksel olarak büyük baskı altındaydı. Aralık ayının 12'sinde daha şiddetli ikinci bir felç geçirdi. 9 Mart 1923'te gelen üçüncü felç yüzünden konuşma yeteneğini de kaybetti. On ay daha yaşamasına rağmen Lenin bir daha çalışamadı.[59]

Lenin'in 4 Ocak 1923'te yazmış olduğu vasiyetinde Stalin'e güvenmediğini anlıyoruz. O'na göre:

"Stalin çok kabaydı ve genel sekreterlikten alınarak yerine daha sabırlı, daha sadık, daha nazik, yoldaşlarına karşı daha dikkatli daha az kaprisli vs. Birisi getirilmeliydi."

Troçki 1917'den beri parti içindeki ön sıralardaki konumunu Lenin'in şaşmaz desteğine borçluydu. Bu durum Stalin'i iktidar yolunda harekete geçirmek için kamçılıyordu. Lenin'in iyileşmesi umutları yavaş yavaş sönerken parti içindeki en önemli diğer üç lider (Zinovyev, Kamanev ve Stalin) Troçki'nin konumunun güçlenmesine karşı

[56]BCA, Fon kodu: 030. 10, Yer no: 249.685.1.
[57]Simon Sebag Montefiore, **Genç Stalin,** (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul 2010, s. 413. **Bkz EK 5.**
[58]E. Ludwig, **a.g.e.,** s.40.
[59]Edward Hallett Carr, **Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi (1917-1929),** (Çev. Levent Cinemre), İstanbul 1992, s.118.

blok halinde davranıyorlardı. 1923 yılının Nisan ayında yapılan parti konferansında Troçki'nin ilerleyişini engellemek için gizlice anlaşan Zinovyev, Kamenev ve Stalin üçlüsü başarılı oldular.

Stalin Lenin'in sıhhatinin fenalaşmasını fırsat bilerek parti sekreterliğinden geçen her türlü malumatı Lenin'den gizliyordu. Doktorların Lenin'in her türlü üzüntüden uzak kalmasını tavsiye etmeleri Stalin'in ekmeğine yağ sürüyordu. O dişleri arasına kıstırdığı piposunu çekiyor ve malumat isteyenlere büyük bir gururla cevap veriyordu.

Bu esnada ne gariptir ki Troçki sonraki 2-3 yıl zaman zaman aralıklarla kendisini hırpalayan, teşhis edilemeyen bir ateşli hastalığın ilk nöbetini geçirdi. Hastalığı sebebiyle evden çıkamayan Troçki, durumunu açıklayan açık bir mektup yazdı. Parti toplantılarında okunan ve *Pravda*'da yayımlanan bu mektup karşısında muhalifleri Troçki'nin mektubunu bir savaş ilanı olarak kabul etmeye karar verdi. 15 Aralık 1923 tarihinde Stalin *Pravda*'da yayınlanan ve Troçki'nin kişiliğine yönelik sert ifadeler taşıyan yazısında muhalefete topyekun saldırıyı başlattı.[60]

Muhaliflerin mücadelesi sürerken, Lenin 1924 Ocağında hayatını kaybetmiştir. Lenin'in ölümü başta Rusya olmak üzere diğer ülkelerde üzüntüyle karşılanmıştır. Lenin'in ölümü, Türkiye ve Türk basınında da geniş yankı uyandırmıştır. Geçirdiği ağır hastalıktan kurtulamayan Lenin'e, başsağlığı dileklerinde bulunan Türk basını, onun yaptığı ihtilalle Rus tarihinde yeni bir devir başlattığını ve bu ihtilalle Rusya'da hakiki bir inkılap hareketi başladığını belirtmişlerdir. Ayrıca, Lenin'in sağlığında tek arzusunun Çarlık rejimi yıkıldıktan sonra Rusya'da yeni bir rejim tesis etmek olduğunu da ifade etmektedir.[61]

Ocak 1925'te Troçki'nin önceki kış yakalandığı gizemli hastalık bir kez daha nüksetmişti. Doktorlar ona daha ılıman bir iklime gitmesini tavsiye etmişlerdir. Bu sebepledir ki Troçki parti merkez komitesi oturumuna katılamamıştır. Zinovyev ve Leningrad delegasyonunun da dahil olduğu aşırılar, Troçki'nin askeri işlevlerini birakmasını yeterli görüyorlardı. Bunun üzerine Troçki, Askeri Devrimci Komite Başkanlığı ile Savaş Halk Komiserliği görevlerinden ayrıldı.

[60]E.H. Carr, **a.g.e.,** s.122-124.
[61]**Tan,** 24 İkincikânun 1924.

1925 yılı parti için bir dönüm noktası olmuş, yakalandığı hastalıktan kurtulamayan Troçki'ye karşı duyulan korku ve kıskançlık duygusu önemini yitirmiş ve liderlik koltuğu için en mühim aday bertaraf edilmişti.[62] Bundan sonraki yıllar Zinovyev, Kamenev ve Stalin üçlüsü arasındaki liderlik mücadelesine sahne olmuşsa da Stalin, 1920–1928 arası parti içi muhalefeti tasfiye etti ve Orta Asya'daki Sovyet iktidarını adım adım kurdu.[63]

Stalin, denetimi hiçbir zaman elinden bırakmamış 1928 yılında bütün önceliği yeni kuruluşa, yeni tekniğe, yeni makina fabrikalarına, kimya ve traktör fabrikalarına, enerji santrallerine, kömür madenlerine ve bunların yanısıra işçi sınıfı arasından yeni teknisyenlerin ve her türden emekçinin yetiştirilmesine tanımıştır. 1929 yılına gelindiğinde dikkatleri tarıma çekmiş olan Stalin, bütün çiftliklerin bir anda kollektifleştirilmelerini savunmamış, yavaştan başlamak, yoksul ve yarı-yoksul köylüleri kazanmak ve onları, çiftliklerini gönüllü olarak kollektif işletmelerde birleştirmeye teşvik etmek gerektiğini ileri sürmüştür. Bu sebeble de 1928-1929 yıllarında Sovyet çiftliklerine 18 bin traktör sağlanmıştır. Tarım ülkesi olan Sovyet Rusya, yapılan Birinci Beş Yıllık Plan ile bir sanayi ülkesine dönüştürülmüş 1913 yılında sanayi üretimi ülkenin toplam üretiminin ancak %47 sini oluştururken bu rakam 1932 yılına gelindiğinde ülkenin toplam üretiminin %70'ini oluşturmaktadır.[64]

Stalin'in Birinci Beş yıllık planını başarmış olan bütün Sovyet milleti 1929-1932 yıllarını büyük bir gayretle yaptıkları yaratıcı işlerin yılı olarak tanımlamışlardır. Bu yıllar zarfında işçiler sınıfı, köylüler ve bütün millet başta Stalin bulunduğu halde Bolşevik partisinin rehberliği altında, memleketin çehresini değiştirerek onun temellerini yeniden kurdular günün en yeni tekniğine dayanan yeni bir endüstri kurdular.[65]

Stalin artık hedefine ulaşmış ve iktidar koltuğuna oturmayı başarmıştı. İktidarı boyunca Stalin'i dünyada pek az kişi, hatta pek az Rus tanımaktadır. Stalin dünyada sözünü en çok geçiren, yanına en az çıkılabilen hükümdardır. Rusların çoğu için Stalin sadece bir isimdir, bir timsaldir: görmelerine imkan olmayan bir adamdır.

[62]Stalin ile anlaşmazlığa düşüp Rusya'dan ayrılmak durumunda kalan Troçki, 1929 yılında İstanbul'a gelmiş ve 1933 yılına kadar İstanbul Büyükada'da kendisine tahsis edilen bir köşkte kalmıştır. Ardından sırasıyla Fransa'ya, Norveç'e ve Meksika'ya gitmiş ve 20 Ağustos 1940'ta Meksika'da bir suikaste maruz kalarak hayatını kaybetmiştir. Bkz, Bülent Bakar, **Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar,** İstanbul 2012, s.254-255.
[63]Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler", Editör Baskın Oran, **Türk Dış Politikası,** C.1, İstanbul 2004, s.314.
[64]J.T. Murphy, **a.g.e.,** s.232-234.
[65]BCA, Fon kodu: 030.10, Yer no: 249.685.1.

Stalin iktidarı boyunca Moskova'nın Kızıl meydanında yapmış olduğu büyük geçit resimlerinde halkı, Lenin'in mezarının tepesinden seyretmiş, meydandan geçenler onu hiç bir zaman görememişlerdir. Öyle ki, Stalin'in halk tarafından görüldüğüne dair bir kanıt yoktur.

Stalin nutuklarını daima mahdut bir kalabalık önünde verir. Mesela Yüksek Şura da veya Komünist Partisi toplantısında onun bir Roosevelt, bir Churchill, hatta bir Hitler veya Mussolini gibi on binlerce kişi karşısında konuştuğu ve onlar gibi mühim siyasi meseleleri doğrudan doğruya halka arzettiği görülmemiştir.[66]

Stalin'in halk tarafından görülmemesine ve sesinin işitilmemesine rağmen, yeryüzünün altıda birini kaplayan Rusya'da bütün şehir, kasaba ve köylerde resmi vardı.[67] Öyle ki, 1929 tarihinde 50 yaşını dolduran Stalin'e parti ileri gelenleri tarafından yazılan doğum günü tebriğinde bütün hayatını memleketin yeni baştan kuruluşuna ve bütün dünya emektar ve mazlumlarının komünizm için mücadeleleri işine vakfetmiş olan Stalin'e uzun ömürler, sıhhat ve kuvvet temin etmişlerdi. Bu, onun Rusya tarihindeki önemini açıkça göstermektedir. Parti ileri gelenleri tarafından yazılan doğum günü tebriğini kabul eden Stalin gelen tebrikleri kendisini dünyaya getiren ve terbiye edip yetiştiren işçi sınıfının büyük partisine ve bilhassa Lenin'e atfetmiştir. Bundan sonra da bütün kuvvetini, kabiliyetini ve gerekirse bütün kanını işçi sınıfının, proleterya ihtilali ve cihan komünizmi için feda edeceğini belirtmiştir.[68]

1.2. TÜRK –SOVYET İLİŞKİLERİNDE YAKINLAŞMA DÖNEMİ

1.2.1.1925 DOSTLUK VE TARAFSIZLIK ANTLAŞMASI:

24 Ocak 1924 tarihinde Lenin'in hayatını kaybetmesinin ardından Sovyet Rusya'da Stalin dönemi başlamıştır. Onun başa geçtiği yıllardaki Sovyet Dış Politikasının en önemli önceliği batı ülkeleri ile siyasi ilişkiler kurmak ve Rusya'ya yönelik ittifaklar kurulmasını önlemekti. Bu çerçeve de Türkiye Cumhuriyeti ile olan ilişkilerine önem veren Sovyet Rusya Paris'te 17 Aralık 1925 tarihinde "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması"

[66]Bedell Smith, **Moskova da Üç yıl,** (Çev.Vahdet Gültekin), İstanbul 2009, s.12-13.
[67]BCA, Fon kodu: 30.10, Yer no: 249.685.1.
[68]BCA, Fon kodu: 30.10, Yer no: 249.685.1.

imzalamıştır.[69] Anlaşmayı Sovyet Rusya adına Chicherin, Türkiye Cumhuriyeti adına Tevfik Rüştü Aras imzalamıştır.

Sovyet resmi yayınında geniş yer bulan bu anlaşma şöyle anlatılmaktadır:

"... Sovyetler Birliği, doğu komşuları ile olan ilişkilerini genişletmek istiyordu. Bu çerçevede Türkiye'ye özel bir önem verilmekteydi. Zira yıllardır iki ülkenin, dost ilişkileri mevcuttu."

Anlaşma 3 maddelik bir metin olup buna ayrıca 3 de protokol eklenmiştir.[70] Anlaşma maddelerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Taraflardan biri, herhangi bir saldırıya uğradığı takdirde diğer taraf tarafsızlığını muhafaza edecektir. Taraflar birbirlerine karşı hiçbir ittifak ve siyasi nitelikte hiçbir anlaşmaya katılmamayı tahaüt etmişlerdir. Bahsi geçen anlaşmanın süresi 3 yıl olup, sürenin bitiminden 6 ay evvel anlaşma fesh edilmediği takdirde otomatik olarak 1 yıl uzayacaktır.

1925 antlaşmasının imzalanmasını Türkiye için cazip kılan sebepler, herşeyden önce, Musul anlaşmazlığında İngiltere'nin tutumu, bu anlaşmazlık süresince Fransa ve İtalya'nın davranışlar ile Milletler Cemiyeti'nin İngiltere'nin nüfuzu altında olduğunun açıkca ortaya çıkması ve Türkiye'nin kendisini çok yalnız hissetmesidir.

Türkiye ile Sovyet Rusya arasında imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasına Türk basını geniş yer vermiştir. Yapılan antlaşmadan Ankara Hükümetinin *"parlak istikbali"* diye söz eden Türk basını anlaşmanın iki ülke arasındaki dost ilişkileri güçlendirdiğini, Türkiye ile Rusya arasında imzalanan bu anlaşmanın 1921 tarihli anlaşmanın devamı niteliğinde olduğu ve iki komşu ülke arasındaki büyük dostluğun bir nişanesi olarak görülmesi gerektiği belirtilerek, Türk Hükümetinin Musul kararı karşısında aldığı itiraz tedbirlerinin ilki olarak görülmüştür.[71] Türkiye ile Sovyet Rusya arasında

---

[69]Çağatay Benhür, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,** sayı: 15, Konya 2004, s.326.

[70]"1 numaralı protokol: iki tarafın kararlaştırılan hususlar dışında üçüncü devletlerle her türlü ilişkilerde serbest olduklarını belirler.
2 numaralı protokol: üçüncü devletlerin akid taraflar aleyhine yönelik anlaşmaları konusunun, mali ve iktisadi anlaşmaları da içerdiğini belirtir.
3 numaralı protokol: taraflar arasında ortaya çıkabilecek ve normal siyasi yola halledilemeyen anlaşmazlıkların ne şekilde halledileceğini tayin ve tespit için tarafların aralarında müzakere edeceklerini gösterir." Kamuran Gürün, **Türk-Sovyet...,** s.111-112.

[71]**Cumhuriyet,** 24 İlkkânun 1925.

imzalanan bu anlaşma İngiliz basınında da geniş yer bulmuş Türk Hükümetinin Musul Meselesinde alınan kararın bir neticesi olarak yorumlamıştır.

1925 antlaşmasından sonra Türk-Sovyet münasebetlerini iki bakımdan ele almak gerekmektedir.

1. Siyasi Münasebetler
2. İktisadi ve Ticari Münasebetler

Anlaşmadan sonra Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki siyasi yakınlaşma devam ettiği halde, Türkiye için hayati önem taşıyan İktisadi ve Ticari Münasebetler aynı gelişmeyi gösterememiştir.[72]

Türk- Rus ilişkilerindeki yakınlığın, samimiyetin ve işbirliğinin doruk noktaya ulaştığı yıllar, 1925 antlaşmasının imzasından itibaren 1933 senesine uzanan dönemdir. 1933'ten itibaren aşağıya doğru bir iniş başlayacaktır. İki ülke arasında politik işbirliğinin yaşanmasına rağmen, ilişkilerde tam bir itimat havasının mevcut olduğu söylenemez. Bu rejim farklılıklarından olduğu kadar, Rusya'nın Türkiye'yi sadece kendisine bağlı bir devlet olarak görmek arzusundan da doğan bir durumdur.

1.2.2. 1926-1933 YILLARI ARASINDA TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ:

1926 yılında çalışmalarına başlayan Silahsızlanma Konferansı hazırlık komisyonu toplantılarına Türkiye ve Rusya katılarak daima yakın ve sıkı bir işbirliği sürdürmüşlerdir. Öyle ki Sovyet Rusya 1926 yılında, Türkiye'ye ithal edilen bazı mallarla, Türkiye'den ihraç edilen mallara sınırlamalar koymuştur. Bunlar da iki ülke arasında uyuşmazlığa yol açmıştır. Ancak uyuşmazlığın giderilebilmesi için, Kasım 1926'dan itibaren görüşmelere başlanmış ve sonuçta Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında, 11 Mart 1927'de Ankara'da, "Ticaret ve Seyrisefain Andlaşması" imzalanmıştır.[73] Bu anlaşma ile iki ülke arasında bazı ticari düzenlemeler yapılmış, ticaret temsilcilikleri kısmen diplomatik hale getirilmiştir.

11 Mart 1927 tarihinde yapılan Ticaret antlaşması iki komşu ve dost memleketin siyasi ilişkilerinin yanı sıra dostluklarının ticari ve iktisadi münasebetlerinin en parlak teminatı olarak gösterilmiştir. Antlaşma bir sene için imzalanmış olup ancak iki taraftan herhangi birinin luzum görmesi halinde 6 ay zarfında tetkik edilecektir. Ve Rusya'nın Türkiye'ye ihracaatı bizim Rusya'ya ihracatımızdan fazla olursa Türk ihracatının fazla miktarı ile terdi

[72]M. Gönlübol, C. Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", Ed. M. Gönlübol, **a.g.e.,** s.78.
[73]Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001),** İstanbul 2008, s.751.

esası kabul olunmuştur. Antlaşmanın eksik kalan kısımları ise sonradan yapılacak olan düzenlemeyle telafi edilecektir.[74]

Rusya ile imzalanan ticaret antlaşmasının yanı sıra Cenevre'de toplanan Cemiyet-i Akvam meclisinin Mart ictimai münasebetiyle biraraya gelen Hariciye Nazırlarının yaptıkları görüşmelerde Rusya hakkındaki görüşleri önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki bu görüşmelerde Rusya'ya karşı bir cephenin Avrupa Devletleri tarafından açılması konusu gündeme gelmiştir. Görüşmelerde söz alan İngiltere Hariciye Nazırı ise Rusya'ya karşı bir Avrupa cephesi teşkil edildiğini yalanlamış, amaçlarının İtilaf Devletlerini barıştırmak olduğunu İngiltere ve Rusya arasındaki samimi münasebetlerin kati surette devam ettiğini ifade etmiştir.[75]

27 Ağustos 1928'de saldırı savaşını yasaklayan Kellogg-Briand Paktını Rusya 31 Ağustos 1928'de Türkiye ise 8 Eylül 1928'de imzalayarak bu pakta katılmışlardır. 17 Aralık tarihinde imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması Ankara'da yapılan bir protokol ile 2 yıllığına uzatılmıştır.

1923-1930 yılları arasında Türk-Sovyet münasebetleri dosthane devam etmekle beraber, Sovyetler Birliği Türkiye'nin dayandığı tek büyük devlet olmaktan çıkmaya başlamıştır. 1928 yılında İtalya ile bir dostluk ve tarafsızlık antlaşması imzalanmıştı. 1930 yılına doğru Türkiye eski düşmanları İngiltere, Fransa ve Yunanistan'la meselelerini halletmiş ve bu devletlerle normal münasebetler kurmuştu. Türk-Sovyet münasebetlerini yeniden kuvvetlendirmek için Sovyet Dışişleri Bakanı Yardımcısı Karahan 12 Aralık 1928'de İstanbul'u, ertesi gün de Ankara'yı ziyaret etmiştir.[76]

1930 yılına doğru Avrupa'da belirli bir durum alan gruplaşma hareketi milletlerarası barış ve güvenliğin yeni tehlikelerle tehdit edilmeye başlandığını açıkça gösteriyordu. Bu durum karşısında, o zamana kadar kendi iç meseleleri ile fazla meşgul olması sebebiyle milletlerarası politikanın dışında kalan Türkiye statükocu Batılı demokrasilerin önem verdiği bir devlet olmaya başlamıştı.

1929-1930 dünya iktisadi buhranından sonra devletler dış ticaret politikalarını tekrar gözden geçirmişlerdir. Bu buhranın etkisiyle milletlerarası alanda iktisadi milliyetçilik akımı kuvvetlenmiştir. Avrupa'nın en güçlü devletlerinden biri olan Sovyetler

[74]**Cumhuriyet,** 11 Mart 1927.
[75]**Cumhuriyet,** 13 Mart 1927.
[76]M. Gönlübol, C. Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", Ed. M.Gönlübol**, a.g.e.,** s.80-81.

Birliği gerçekçi bir dış politika ile bu gruplaşmaların dışında kalmayı başarmıştır. Ancak doğu'da Japonya, batı'da Almanya tehlikesinin gittikçe büyümesi karşısında Sovyetler Birliği statükocu gruba yaklaşmak durumunda kalmıştı.

1931 yılına gelindiğinde Türkiye ve Sovyet Rusya arasında 17 Aralık 1925 tarihinde Paris'te imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması 7 Mart 1931'de ek bir protokol daha imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Adı geçen anlaşma 30 Ekim 1931'de yeni bir protokol ilavesiyle 5 yıllığına ve 7 Kasım 1935'de ise son defa olmak üzere 10 yıllığına uzatılmıştır.[77]

I. Dünya Savaşından sonra milletlerarası barışın korunması ve işbirliğinin sağlanması için kurulan önemli teşkilat şüphesiz Milletler Cemiyeti idi. Bu teşkilat Versailles Antlaşması ile tespit edilen savaş sonrası düzenin devamını sağlamaktaydı. Türkiye bu savaşta yenilgiye uğradığı için teşkilatın asli üyeleri arasına alınmamıştı.

Türkiye'nin 1930 yılına doğru milletlerarası çalışmalara aktif olarak katılması er geç Milletler Cemiyetine gireceğini gösteriyordu. Türkiye'nin cemiyete girmesinde önemli olan bir diğer husus Sovyetler Birliğinin teşkilata karşı tutumuydu. Milli Mücadeleden beri dosthane devam eden Türk-Sovyet münasebetleri, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine girerken bu devletin de teşkilat karşısındaki tutumunu gözönünde bulundurmasını gerektiriyordu. Nitekim Türkiye 1932 yılında Milletler Cemiyetine üye olmuştur. Türkiye'nin Milletler Cemiyetine katılması Sovyetleri pek hoşnut etmemiştir.[78]

1932 yılının Nisan ayında Sovyet Hükümetinin daveti üzerine Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü Moskova'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret iki devlet arasında siyasi ve iktisadi münasebetlerin tekrar ele alınması için yeni bir zemin hazırlamıştır.[79] Başbakan İsmet İnönü ve beraberindeki heyetin Moskova'ya yapacağı ziyaret Türk basınında geniş yer bulmuştur. Vakit gazetesinde "*Türkiye'den Rusya'ya Selam ve Muhabbet"* başlığı atılmıştır. Türkiye ve Sovyet Rusya arasındaki hakiki dostluk münasebetleri ve görüşmelerde alınan kararlara ayrıntılarıyla yer verilmiştir.[80]

İsmet İnönü ve beraberindeki heyetin Moskova seyahati 23 Nisan 1932 tarihinde başlamıştır. Cenevre'den gelecek olan Dışişleri Bakanı ile birlikte 24 Nisan 1932 tarihinde

---

[77]Ç.Benhür**, a.g.m.,** s.326.
[78]Zafer Özkan, "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'nin Dış Politikası", **Stratejik Etütler Bülteni Dergisi,** sayı: 92, Ankara 1998, s.36.
[79]Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, **Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri,** Ankara 2011, s.213.
[80]**Vakit,** 25 Nisan 1932.

Odessa'ya hareket etmiştir. Heyet Rusya'da bir hafta kalmıştır seyahat boyunca İsmet İnönü'ye Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp (Baydur) Bey refakât etmiştir. Diğer taraftan Rus gazetecileri basın cemiyetine müracaat etmiştir. Türk gazetecilerinden mümkün mertebe kalabalık bir heyetin Başbakanımızla birlikte Rusya'ya gelmelerini arzu ettiklerini, Türk gazetecilerinin de aynı arzuyu yerine getirdikleri takdirde yalnız basın mensuplarına mahsus olmak üzere hususi bir vapurun gönderilmesinin kabul olduğunu bildirmişlerdir.[81]

Başbakan İsmet İnönü ve beraberindeki heyetin yapmış olduğu bu ziyaretle iki ülke arasındaki dostluk münasebetlerinin daha da pekiştiği yönünde haberler yayımlamıştır. İlk defa bir Türk Başbakanının Moskova'ya yapmış olduğu bu ziyareti oldukça önemsemiştir. Ziyaret boyunca İsmet İnönü'nün Moskova'da yaptığı görüşmeler gün gün Türk basınında yer bulmuş, iki ülke arasındaki dostluğun samimi bir göstergesi olarak yorumlanmıştır.[82] Heyet Moskova'da büyük bir samimiyetle karşılanmıştır. Heyetin geçtiği yollar Türkçe levhalarla donatılmıştır. Başbakan İsmet İnönü ziyaretinden duyduğu memnuniyeti belirten birde konuşma yapmıştır.[83]

Molotov'da Türk heyetinin Moskova ziyareti ile ilgili demeç vermiştir. İsmet İnönü ve beraberindeki heyetin yapmış olduğu ziyaretten Rus hükümetininin mutluluk duyduğunu ifade etmiştir. İki dost ve komşu ülkenin yapılan bu ziyaret ile birlikte ilişkilerinin çok daha samimi bir hâl alacağını 17 Aralık 1925 tarihli anlaşmayla başlayan dost münasebetlerin yapılan bu anlaşma ile uzun yıllar devam edebileceğini belirtmiştir.[84]

Nitekim, bu temaslar sırasında Sovyetler Birliği'nin sanayi maddeleri ve makina ithali için Türkiye'ye 8 milyon dolarlık bir kredi açması hakkında mutabakata varılmıştır.[85] Bu borcun geri ödenmesinde faiz istenmemiş ayrıca borcun 20 sene vade ile ödenmesi kararlaştırılmıştır.

---

[81] **Vakit,** 25 Nisan 1932. **Bkz. EK 6.**
[82] **Vakit,** 26 Nisan 1932.
[83] "Dost Sovyet Hükümeti ve halkına Mustafa Kemal Türkiye'sinin selam ve muhabbetlerini bizzat getirmekle bahtiyarım. Denilebilir ki bu dostluk herhangi bir tertibin tercümesi değil milletlerimizin sinesinden karşılıklı menfaatlerimizin ve hadiselerin icabından doğan cereyan ve arzuların tabii bir ifadesidir. On ikinci yaşını yaşıyan münesabatımızın müsbet maiyeti artık umumiyetle müsellem bir vak'a olmuştur. Bu hayırlı vak'anın iki taraf rejim ve menfaatlerine şimdiye kadar olduğu gibi daima en uygun bir halde idame ve inkişafına ihtimam etmek hükümetlerimiz için vazife olduğu nispette zevkli bir faaliyet teşkil eder." **Vakit,** 28 Nisan 1932.
[84] **Vakit**, 30 Nisan 1932.
[85] M. Gönlübol, C. Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", Ed. M.Gönlübol, **a.g.e.,** s.108.

Türkiye, Mart 1933'te toplanan Silahsızlanma Konferansında Boğazları silahtan tecrit eden Lozan Boğazlar Antlaşması hükümlerinin değiştirilmesi hususunda bir teklif vermiştir. Türk Heyeti'nin yapmış olduğu bu teklifi Sovyet temsilcisi desteklemişti. İki devlet arasındaki bu yakınlaşma üzerine 1933 yılında Voroşilov'un başkanlığında bir Sovyet Heyeti'nin Türkiye'yi ziyaret etmesi çok samimi konuşmalara ve fikir birliğine vesile olmuştur.

Mart 1933'te Cenevre'de toplanan Silahsızlanma Konferansında hazırlanan bir rapora göre askeri masrafların sınırlanması gerekmektedir. 9 üyeden oluşan komite bahsedilen raporu 3 muhalife karşı 6 oy'la kabul etmiştir. Rapora muhalif olan devletler ise Almanya, Japonya ve İtalya'dır.

Fransa ile Rusya arasında 1933 tarihinde askeri bir ittifak yapılmıştır. Fransa'nın Rusya'ya askeri bir heyet göndermesi ile başlayan bu süreç, iki ülke arasındaki ilk müzakere olması bakımından önem taşımaktadır.[86] Konferans, katılan devletlerin ısrarı üzerine devam etmiş Fransa ve İtalya müzakereye devam etmek istediklerini belirtmiştir. Bunun üzerine Silahları Bırakma Konferansının umumi komisyonu işlerini ertelememeye karar vererek Mac Donald planını incelemeye karar vermiştir.[87]

Türkiye'nin dostluk münasebetlerinde bulunduğu ve büyük devletler arasında gerçekleşen Silahları Bırakma Konferansında Türkiye ile ilgili görüşmeler de yapılmıştır. Yapılan görüşmelerin birinci kısmını emniyet ve ordular oluşturmuştur. Öyle ki tamamen aynı hukuka sahip olan devletler arasında yapılacak olan bir antlaşmadan bahseden katılımcılar, yüksek meclis herhangi usulle olursa olsun Türkiye'ye bir hareket yükleyecek olursa kararın konferansa katılan delegeler tarafından verileceğini belirtmişlerdir. Konferansta görüşmelerin ikinci kısmını ordunun araç ve gereçleri oluşturmaktadır.

İkinci Dünya Savaşının ayak seslerinin yaklaştığı böylesi bir dönemde Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin başlatıcısı olarak kabul edilen 1925 tarihli antlaşma, 7 Kasım 1935 tarihinde son defa olmak üzere 10 yıllığına uzatılmıştır. Bahsi geçen anlaşmanın süresinin uzatılmasının ardından Ankara'daki Sovyet Büyükelçiliğinde bir de kutlama yapılmıştır.[88]

[86] **Vakit,** 21 Mart 1933.
[87] **Vakit,** 24 Mart 1933.
[88] **Son Posta**, 8 İkinciteşrin 1935.

Litvinov, Türk-Sovyet dostluk muahedesinin 10 sene müddetle uzatılması hakkındaki protokolün imzası münasebetiyle Tevfik Rüştü Aras'a telgraf çekmiştir. İki ülke arasında imzalanan bu anlaşmayla dostluk münasebetlerinin pekiştiğini, iyi ilişkilerin gelecekte de devamlılığının sağlanacağını bildirmiştir.[89]

1.2.3. BALKAN ANTANTININ TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

1933 yılı sonuna kadar, Türk-Sovyet ilişkilerinde zaman zaman görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına rağmen, sıklaşarak devam eden ilişkiler, 1934 yılından itibaren zayıflamaya başlamıştır. Özellikle Montreux Antlaşmasından sonra belirgin bir hâl alacak ve II. Dünya Savaşı yaklaştıkça gizlenmez hâl alacaktır.[90]

Revizyonist ülkelerin faaliyetleri karşısında Türkiye kendisini bir takım önlemler almak zorunda hissetmişti. Milletler Cemiyeti'ne üye olduktan sonra Türkiye için en büyük tehdit, İtalya olarak görülmüştü. O dönemde İtalya sadece Türkiye açısından bir tehdit unsuru olarak görülmemektedir.

İtalya 1924 yılında Yugoslavya'dan baskı yoluyla Fiüme'yi almış, 1925 yılında, Yunanistan'ın Korfu adasını bombalamıştır. 1930 yılında Bulgar Kralı'nın İtalyan prensesiyle evlenmesi ile revizyonist ülkelerin safına geçen Bulgaristan, İtalya'dan aldığı destek ile komşuları Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile sorunlar yaşamaya başlamış, her geçen gün Balkanlarda gerilim artmıştır. Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'nın birbirine yakınlaşmasına neden olan bu gerilim sonucunda, bahsi geçen ülkeler arasında bir dizi konferanslar düzenlenmiş ve nihayetinde 9 Şubat 1934'de, Balkan Antantı kurulmuştur.[91] Bu antant ile taraflar arasında sıkı bir işbirliğinin sağlanması amaç edinilmiştir. Lâkin Avrupa'daki gelişmeler bu işbirliğine engel olmuştur.[92]

Balkan Antantı'nın ortaya çıkmasında başrolü Türkiye oynamış, bu antanta sonuna kadar sadakatle bağlanan da Türkiye olmuştur. Fakat bu siyasal antlaşma, dört Balkan Devletleri arasında amaç edinilen sıkı siyasal işbirliğini gerçekleştiremedi ve başlangıcından itibaren bazı zayıflık unsurlarına sahip oldu. Antant ile birlikte gizli bir protokol de imzalanmıştı. Buna göre, taraflardan biri Balkan olmayan bir devlet tarafından

[89] **Son Posta,** 10 İkinciteşrin 1935.
[90] K.Gürün**, a.g.e.,** s. 133.
[91] Salih Işık, **Balkan Antantı, Balkan Paktı ve Türkiye,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2011, s.48.
[92] Cenk Şen, **Stalin Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Isparta 2006, s.80.

saldırıya uğrar ve bir Balkan Devleti de saldırgana yardım ederse, diğer taraflar saldırgana karşı birlikte savaşa gireceklerdi.[93]

Balkan Antantı, İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi üzerine, Milletler Cemiyeti ile birlikte davranmış, Montrö Boğazlar Konferansı'nın toplanmasında da Türkiye'ye destek olmuştur. Fakat Antant üyesi Yugoslavya'nın 1937'de, Bulgaristan'la bir antlaşma yapması görüş ayrılıklarını su yüzüne çıkarmış ve Antant kısa bir süre içerisinde parçalanmıştır. Küçük devletlerin, büyük devletlerin korkusu gölgesinde gerçekleştirdiği bu antant, II. Dünya Savaşı sırasında etkili olamamış ve kendiliğinden dağılmıştır.

Türkiye'nin önderliğinde kurulan bu antantı Sovyetler Birliği hoş karşılamamıştır. Hoşnutsuzluğun temelinde ise Romanya'nın bu antant ile Besarabya üzerinde egemen olma olasılığıdır. Balkan Antantı'nın kurulmaması için, Sovyetler Birliği'nin Türkiye Büyükelçisi Surits, İsmet İnönü'ye baskı yapmıştır. İnönü, Sovyetlerin baskısından bunalmıştır. Buna rağmen Atatürk, 7 Şubat 1934 tarihli bir telgrafı ile İnönü'nün antlaşmadan vazgeçmesini engellemiştir. Telgrafta Atatürk, İsmet İnönü'ye hitaben:

"Balkan Paktı'nın esasında Balkan Devletlerinin müşterek hudutları üzerinde karşılıklı tekeffül mevzu bahis idi. Misak Balkan Devletlerinin Balkan hudutları üzerinde ve ona münhasırdır. İngiltere ve Fransa'da tasviple karşılanan Balkan Paktının, Rusların tesiri üzerine Türkler tarafından bozulmuş olduğunun şamil manasını elbette takdir buyururusunuz." demiştir.

Sovyet elçisi Suriç'in ısrarı sebebi ile yapılacak bir geri hamlenin, Türkiye'nin vaziyeti ve istikbali ile ilgili akla yanlış düşünceleri getirebileceğini düşünen Atatürk, bir an önce antlaşmanın gerçekleşmesini istemiştir. Sovyetler Birliği, Balkan Antantı'nın Türkiye'nin başına iş açabileceğini hatta Türkiye ile Sovyetler Birliği'ni karşı karşıya getirebileceğini Türk tarafına bildirmiştir. 1934 yılında Litvinov, Moskova'daki Türk Büyükelçisine, Romanya eğer Sovyetler Birliği'ne saldırırsa bunu fırsat bilen Bulgaristan'da Romanya'ya saldırırsa, Türkiye'nin de Sovyetler Birliği'nin karşısında yer alacığını, bu sebeple Balkan Antantı'nın Türk-Sovyet ilişkilerine zarar verebileceğini söylemiştir.[94]

Bunun üzerine Türkiye, Milletler Cemiyeti' ne girerken verdiği çekinceye benzer bir çekinceyi de Balkan Antantı'na vermiştir. Çekincede, Sovyetler Birliği'ne karşı

[93]F.Armaoğlu, **a.g.e.,** s. 418.
[94]C. Şen, **a.g.e.,** s.81-82.

yöneltilmiş bir eyleme hiçbir zaman katılmamayı Türk tarafı taahhüt etmiştir. Türkiye'nin bu çekincesi Yunanistan'ın da İtalya konusunda çekince bildirmesine neden olmuş, İtalya'nın Yunanistan'a saldırması ile birlikte de Antant anlamını yitirmiştir. Balkan Antantı Türkiye'nin artık sadece kendi dış politikasından sorumlu olması anlayışını da ortadan kaldırmıştır. Revizyonist ülkelerin Türkiye'ye olan tavırlarında da Balkan Antantı ile birlikte olumsuzluk gözlenmiştir.

Balkan Antantı, İtalyan tehlikesine karşı oluşturulmuş olan bir güvenlik çemberi niteliğindedir. Fakat bu çemberin halkaları olan Romanya, Almanya ile Sovyetler Birliği arasında kalmış bir durumdadır. Türkiye, bir taraftan İtalya'yı düşünmekte, diğer taraftan da Sovyetler Birliği ile ilişkilerini bozmamak istemektedir. Yugoslavya da İtalyan ve Bulgaristan arasında kalmış bir vaziyettedir. Aynı şekilde Yunanistan, İtalyan tehdidini ensesinde hissetmektedir. Antanta üye devletlerin bu kaygıları ve diken üzerinde devam ettirdikleri dış politikaları, Balkan Antantı'nın imzalanması ile kaybolmamış aksine antlaşma ile taahhüt ettiklerinden dolayı, yeni sorunlara neden olmuştur.[95]

1.3. MONTREUX BOĞAZLAR KONFERANSI

1.3.1 Montreux Boğazlar Konferansının Gerekçeleri:

Türkiye yaklaşan dünya savaşı öncesi birçok antlaşma yaparak barış politikasını gerçekleştirmek ve etrafında bir güvenlik çemberi oluşturmak istemişti. Dünya siyasetinde meydana gelen gelişmeleri çok yakından takip eden Türk diplomatları, olası bir savaşı engelleme daha da ziyade, olası bir savaştan uzak durma gibi bir amaç dogrultusunda faaliyetlerini sürdürmüştür. Barışçı bir politika izleyen Türkiye, Revizyonist Devletlere karşı açıkça cephe almaktan kaçınmış, bir taraftanda kendisini tehdit edebilecek unsurlara karşı, diger ülkelerle antlaşmalar imzalayarak birtakım tedbirler almıştır. Bu tedbirlerin en mühimi Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişidir. Daha sonra Balkan Antantı ve Sadabat Paktı ile Türkiye, batısında ve dogusunda yer alan devletlerle yakınlaşma sağlamıştır. Türkiye'nin aldığı bu tedbirlere rağmen Boğazlarla ilgili zayıf bir noktası bulunmaktadır.

Türkiye ile Müttefikler arasında Lozan Barış Andlaşması imzalanırken; aynı gün, yani 24 Temmuz 1923'te, bir de "Boğazlar Sözleşmesi" yapılmıştı. Buna bir tarafta Türkiye, diğer tarafta İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya ve Yugoslavya katılmıştı. Bu sözleşmeyle; Çanakkale Boğazı ve

[95]C. Şen, **a.g.e.,** s.83.

Marmara Denizi ile, İstanbul Boğazı'ndan denizden ve havadan serbest geçiş esas alınmış; bu geçiş güvenliğinin sağlanması amacıyla, Boğazların her iki kıyısı (Çanakkale Boğazı'nın doğu ve batısında 20'şer, İstanbul Boğazı'nın doğu ve batısında 15'er kilometrelik alan) ile Marmara Denizi'ndeki adalar, askersiz hale getirilmiş, bu bölgelerde tahkimat yapmak ve asker bulundurmak yasaklanmıştı.

Buna karşılık, bu bölgenin güvenliği Milletler Cemiyeti'nin garantisi altına konulmuştu. Ayrıca, bu statünün yürütülmesini kontrol için, bir Türk temsilcisi başkanlığında, sözleşme de imzası bulunan devletlerin temsilcilerinden oluşan "Boğazlar Komisyonu" kurulmuştu.[96]

Türkiye Boğazlar üzerinde egemenliğini sınırlayan bu sözleşmeyi, o günlerin koşulları içerisinde istemeyerek kabul etmişti. Ancak 1936 yılına gelindiginde, dünya siyaseti büyük ölçüde degişmiştir. İşte bu degişiklikler karşısında Türkiye; Bogazların kendi başına bir sorun açabilecegi düşüncesi ile ilgili devletlere, Bogazlarla ilgili yeni bir düzenleme yapmayı teklif etmiştir.11 Nisan 1936 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 1923 Lozan Antlaşmasında Bogazlar konusunda taraf olmuş devletlere birer nota göndererek bu konudaki yeni dileklerini bildirmiştir.

Türkiye Boğazlar sözleşmesinin değiştirilmesini "Rebus sic Stantibus" prensibine, yani "şartlar değişince kaideler değişir" prensibine dayandırmıştır.[97]

Türkiye'nin Çanakkale Boğazının yeniden tahkimi hususundaki arzusununu Montrö'de görüşen devlet adamları Türkiye, Karadeniz'e açılan kapıya sahip bulunuyor. Aynı zamanda bu kapının gözcüsü olmak istiyor. Sovyet Rusya yabancı harp gemilerini Karadeniz'in dışında tutmak ve kendi gemilerini Akdeniz'e göndermek hakkını elinde bulundurmak istiyordu. İtalya ise boğazların yeniden tahkimine itiraz etmekteydi. Zira, Sovyet harp gemilerinin Türkiye'nin müsamahası ile Karadeniz'den çıkıp İtalyan donanmasını tahrip etmesinden korkmaktaydı.[98]

Talebin bu şekilde takdimi, Bulgaristan, Macaristan gibi revizyonist ülkelerin tutumuyla ahenk halinde olduğundan, kendi sınırları açısından Romanya bundan hiç memnun olmamıştı. Hatta bu konunun önce Balkan Paktı Konseyinde görüşülmeden uygulamaya konuşu sebebiyle Türkiye'ye sert eleştirilerde bulunmuştu.

[96]R.Uçarol, **a.g.e.,** s.767.
[97]K.Gürün, **a.g.e.,** s.148.
[98]**Kurun,** 2 Temmuz 1936.

Türkiye Lozan Boğazlar Sözleşmesinde imzası bulunan devletlere bir nota göndererek, son gelişmeler karşısında, Lozan Boğazlar Sözleşmesinin 18. Maddesinin artık uygulanamaz hâle geldiğini belirtmişti. Kendi güvenliği, savunması ve egemenlik haklarının korunması yönünden, Lozan'da saptanan statünün değiştirilmesini ve Boğazların askerileştirilmesini, bunun için de görüşme yapılmasını istemiştir. Bu amaçla da nota da şunları belirtmiştir:

"*Boğazlar rejimini, Türk ülkesinin dokunulmazlığı için kaçınılmaz olan güvenlik koşulları çerçevesinde ve Akdeniz-Karadeniz arasında ticari ulaştırmanın sürekli gelişmesi konusunda en liberal bir anlayışla düzenlemeyi amaçlayan bir andlaşma akdine hazır olduğunu açıklar."*

Türkiye'nin verdiği nota üzerine Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin Boğazlardan geçişi meselesi ile ilgili olarak Rusya'da yayımlanan Pravda gazetesi Türkiye'ye bazı çareler göstermiştir.[99] Makalenin sonunda, gazete Rusya'nın emniyetinin müdafaasını Türkiye'nin emniyeti müdafasından üstün addetmediğini, ve menfaatlerinin korunmasını da dünya barışının korunmasına tercih etmediğini yazmaktadır.

Anlaşmaların hiçe sayıldığı veya kuvvet zoru ile değiştirildiği bir sırada Türkiye'nin bu barışçı ve samimi davranışı sempati ile karşılandı. İlk olumlu cevap İngiltere'den geldi. Türkiye'nin bu işi müzakere yolu ile yapmak istemesi İngiltere'yi hoşnut bırakmıştı.

Türkiye'yi destekleyen ikinci devlet Sovyet Rusya oldu. Sovyetler Boğazların askersiz hâle getirilmesine ve Boğazlar üzerindeki Türk egemenliğinin sınırlandırılmasına daha Lozan'da muhalefet etmişti.[100]

Sovyetler Birliği, aslında 1923'te saptanan Boğazlar statüsünden memnun değildi ve değiştirilmesini istiyordu. Fransa, bu sırada Sovyetler Birliği ile yakınlık kurduğundan, çağrıya olumlu cevap verdi. Balkan devletleri de değişiklikten yanaydılar. İtalya ise, Habeşistan'a saldırısı üzerine, Milletler Cemiyet'nin aldığı zorlama önlemlerine Türkiye'nin de katılmış olması nedeniyle, Boğazlar statüsünün değiştirilmesine karşıydı.

---

[99]"Prensip itibarıyla Boğazlar meselesinin iki hal çaresi bulunmaktadır; ya Karadeniz içinde ancak sahil devletlerinin gemileri bulunabilecek kapalı bir deniz ilan edilecektir. O halde Karadeniz'e girişi başka hiçbir devletin gemilerine müsade edilmeyecektir. Ve bu takdirde de sahildar devletlere boğazlardan girme ve çıkma salahiyeti tammesini vermek lazım gelecektir. Fakat Montreux Konferansına iştirak eden devletler, Karadeniz'i kapalı bir deniz olarak kabul etmek istemedikleri takdirde, Sovyet Rusya sahildar devletler gemilerinin Boğaziçi ve Çanakkale'den serbestçe geçmelerini istemek hakkına haiz bulunmaktadır." **Kurun**, 3 Temmuz 1936.

[100]F. Armaoğlu, **a.g.e.,** s.424.

Türkiye'nin Boğazlar meselesi ile ilgili olarak sunmuş olduğu teklif Sovyetler Birliğinin menfaatlerini hiçbir surette tatmin etmemiştir. Öyle ki Rus basınında projemizi tenkit eden birçok makale yazılmıştır.

Türk-Sovyet dostluğundan Türkiye Hükümetinin büyük cesaret aldığını, bu cesaretin Türkiye'ye Lozan Anlaşmasının hükümlerini değiştirme imkanı sağladığı ifade edilerek, Türkiye'nin Boğazlar ile ilgili olarak sunduğu projenin Sovyet Rusya'ya karşı dostça bir siyaset olmadığı belirtilmiştir.[101]

Gerek Türkiye'nin Boğazlar meselesi ile ilgili talepleri ve gerekse İngilizlerin proje de yaptığı değişiklikler konferansın geri bırakılması ihtimalini doğurmuştur. Projenin 16. Maddesinde Türkiye bitaraf olduğu takdirde muharip devletlerin gemilerini Boğazlardan bırakmaya serbesttir. Maddesine karşı Sovyet Rusya Türkiye'nin boğazları kapatmasını talep etmiştir. Rusya eğer talepleri kabul olunmazsa konferanstan çekileceğini bildirmiştir.[102]

Konferansın devam ettiği günlerde İngiltere'nin bazı ısrarlarından vazgeçmesi boğazlar komisyonun kaldırılması kararı ve Sovyetlere bazı şartlar altında serbest geçiş hakkı verilmesi ile Sovyetler Birliği ile aramızda fikir ayrılığı kalmamıştır.

Projenin bütün noktaları üzerinde anlaşmaya varan devletlerin bu olumlu tutumları üzerine, 1923 Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni değiştirmek üzere, 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux (Montrö) kentinde bir konferans topladı.[103] Montreux Boğazlar Konferansı'na Türkiye, Avustralya, İngiltere, Bulgaristan, Fransa, Yunanistan, Japonya, Romanya, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya katıldı.

Konferansın çalışmaya başlaması üzerine, ikinci günkü oturumda Türkiye on üç maddeden oluşan tezini açıkladı. Buna göre Türkiye, Boğazları askersiz durumdan çıkarmayı, tahkim etmeyi, buralarda asker bulundurmayı ve bu arada da Boğazlar Komisyonu'nun kaldırılmasını; ayrıca, Karadeniz'de kıyısı olan ve olmayan devletlerin Boğazlardan geçmeye izinli olan deniz kuvvetlerinin en yüksek ölçüde sınırlandırılmasını, istiyordu.[104]

[101]**Kurun,** 4 Temmuz 1936.
[102]**Kurun,** 9 Temmuz 1936.
[103]M. Gönlübol, C. Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", Ed. M.Gönlübol, **a.g.e.,** s. 123.
[104]R. Uçarol, **a.g.e.,** s. 769-770.

Bunun yanı sıra Konferansta, Karadeniz'de kıyısı olan ve olmayan devletlerde, çıkar çatışmaları dolayısıyla hemen ikiye ayrıldılar. Boğazlar konusu, Sovyetler Birligi açısından hiçbir şekilde göz ardı edilmeyecek bir konudur.

Bu sebepledir ki Rusya'nın Konferanstaki genel tutumu, savaş gemileri açısından Boğazlarda kıyısı olmayan devletlere tamamen kapanması, kıyısı olmayan devletler içinse, herhangi bir kısıtlama olmadan geçiş serbestliği tanıması idi. Bu tutum neticesi özellikle karşı çıktıkları Türk teklifi, kıyısı olmayan ülkelerin Boğazlardan geçirebilecekleri en yüksek tonajın 25 bin ton olması ve ön müsaadeye tabii tutulması hususu idi. Müzakereler bu doğrultuda cidden çok çetin geçmiş, zaman zaman Türk ve Rus temsilcileri karşılıklı münakaşalara girmişlerdi. Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin gemilerinin bu denize girmesini önemli ölçüde kısıtlayan Türk tezi, İngiltere ve Sovyetler Birliğinin desteği ile kabul edildi. Bunun üzerine Boğazlar statüsüne yeni bir şekil veren Montreux Boğazlar Sözleşmesi 20 Temmuz 1936'da imzalandı.[105]

Türk basını, bütün Türkiyenin zafer sevinci içinde İstanbul, Ankara ve Çanakkale'de büyük tezahüratlar yaparak ordumuzun boğazlara gireceğini Türk halkına duyurmuştur. Gazeteler tam boy sözleşme metinlerini yayınlamış "*Boğazlar tunç yüzlü Mehmetçiklerine kavuştu."* başlığı atarak duydukları gururu Türk halkıyla paylaşmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Montreux Sözleşmesinin imzalanmasının ardından duyduğu sevinci belirten bir de konuşma yapmıştır.[106]

Sözleşmenin imzalanmasından sonra dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras *"Montreux Sözleşmesi dünyaya yeni bir ümit ateşi vermekte ve sulh davasına yeni bir istinat noktası temin etmektedir."* ifadesini kullanarak sözleşmenin Türk tarihi ve dünya barışı açısından önemini vurgulamıştır.

Sözleşmenin imzalanması Kurun gazetesinde "*Boğazlar Bizimdir"* başlığı altında,[107] Cumhuriyet gazetesinde ise "*Çanakkale Ebediyyen Türk Kalacaksın"* sözleriyle halka

[105]Sezen Kılıç, *"Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile ilgili Almanya'nın Görüş ve itirazları (1936-1941)",* **Akademik Bakış Dergisi,** sayı: 33, Kırgizistan 2012, s.3.
[106]"Türk milletinin yüksek seviyesine, ordumuzun bükülmez başarısına dayanarak ve güvenerek kullanılan zeka ve enerjinin bütün beşeriyetin muhtaç olduğu sulh ve huzur bahşeden neticeler doğurabileceğinin bir delili olan Montrö Konferansı eseri cidden sevinmeye ve sevindirmeye değer tarihi bir hadisedir*."* **Kurun,** 21 Temmuz 1936.
[107]**Kurun,** 22 Temmuz 1936. **Bkz. EK 7.**

duyurulmuştur. Ayrıca gazeteler de tam boy Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Türk askerlerinin resimlerine yer verilmiştir.[108]

1.3.2. Montreux Boğazlar Sözleşmesinin Türk-Sovyet İlişkileri Açısından Önemi:

Montreux Konferansı Türk-Sovyet münasebetlerinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Montreux Sözleşmesi ile Lozan'da kurulmuş olan boğazlarla ilgili uluslararası komisyon ortadan kalkmıştır. Bu komisyonun yürüttügü tüm görevler toprak sahibi sıfatı ile Türkiye'ye devredilmiştir. Böylece Türkiye, durumları analiz etme ve yorumlama ile yorumlarını uygulama yetkisini almıştır. Sözleşme hükümlerinden Sovyetler Birliği tam memnun olmasa da Karadeniz'le ilgili istedigi pek çok sartı sözleşme metnine yerleştirmeyi başarmıştır.

Montreux ile boğazlar askerileşmiş ve Türk Ordusu boğazların savunmasını üstlenmiştir. Türkiye'nin kendi askeri gücü ile savunmasını yapar duruma gelmesi ayrıca onun uluslararası ilişkilerde ve dünya konjonktüründe prestijinin artmasına neden olmuştur. Türkiye açısından batı ile yakınlaşmanın yeni bir miladı sayılabilecek Montreux'dan sonra Türk-Sovyet ilişkilerinde Milli Mücadele döneminden beri görülen iyi ilişkiler giderek zayıflamaya başlamıştır. Sovyetler Birligi Türkiye'nin batıya yakınlaşmasından endişe duymuş ve iki ülke ilişkileri bir daha asla eski yoğunlukta olmamıştır.[109]

Bu yönleriyle 1936 Montreux Sözleşmesi ve onunla kurulan yeni Boğazlar statüsü, Türkiye ile Büyük Devletlerin ve aynı zamanda Büyük Devletlerin kendi aralarında yaptıkları, 162 yıllık silahlı veya diplomasi alanındaki mücadelelerin zaman içinde oluşan ve gelişen bir sonucu olmuştur.

Nitekim 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Boğazlar üzerinde yeniden kesin Türk egemenliğinin, aynı zamanda, 18. yüzyıldan beri İngiltere'nin Rusya'ya karşı sürdürdüğü "Boğazların kapalılığı" ilkesi ile bunlara karşılık Rusya'nın kendisine değişmez amaç kabul ettiği "sıcak denizlere inme" politikasını belli oranda karşılıklı ödünlerle dengeleyen bir statünün kurulmasını sağlamıştır.

Daha genel olarak da, bu denge çerçevesinde, kıyıdaş olmayan devletlere belirli Karadeniz'e geçme, Karadeniz'e kıyıdaş devletlere ise geniş şekilde Boğazlar'dan

[108] **Cumhuriyet,** 22 Temmuz 1936.
[109] Çağatay Benhür, **Stalin Dönemi Türk-Rus İlişkileri (1924-1953),** Selçuk Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2008, s.212.

Akdeniz'e geçiş hakkı tanınmıştır. Önemli olan husus da bunun, Türkiye'nin egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve güvenliğine zarar vermeden gerçekleştirilmesi olmuştur.[110]

Antlaşmanın imzalanması yabancı basında da geniş yer bulmuştur. Yugoslav gazeteleri sözleşmeyi Türkiye'nin tarih boyunca en büyük başarısı olarak değerlendirmiştir. Boğazların yabancı devletlerin kontrolü altından çıkarak Türk Hükümetinin hakimiyetine girdiğini ve anlaşmayı imzalayan tarafların bundan hoşnut olduğunu ifade eden haberler yayımlamışlardır. Yunan basını da Türkiye'nin büyük sevincine ortak olmuş, Türkiye evinin kapısı olan Çanakkale ve Boğazları kontrol altına almayı başarmıştır ifadesini kullanmıştır. Fransız gazetelerindede yer bulan bu anlaşma ile Türk hükümeti ve Türkiye'nin Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllardan beri uyguladığı siyaset tebrik edilmiştir.[111]

Sözleşme, Sovyet basınında da geniş yer bulmuştur. Karadeniz'in kapalı bir deniz olma özelliğine sahip olduğunu bu yönüyle ülke harb halinde olduğu zaman Karadeniz'in kontrolünü rahatlıkla sağlayabileceklerini yapılan bu anlaşma ile hiçbir devletin menfaatlerinin gözardı edilmediği ve hiçbir devletin tehlikeye düşmediğini ifade etmişlerdir. Konferansa katılan tüm delegelerin anlaşmadan son derece memnun olduğunu ifade eden haberler yayımlamışlardır.[112] Rusya'da yayımlanan İzvestiya gazetesi, anlaşmanın imza edilmesinden duydukları memnuniyeti belirterek yeni Boğazlar sözleşmesini kollektif emniyet sisteminin bir zaferi olarak görmüştür.[113]

Ulus Gazetesi köşe yazarlarından Burhan Belge, Türkiye'nin davasında haklı olduğunu belirterek, jeopolitik konumu gereği boğazların önemli bir statüye sahip olduğunun altını çizmiştir. Asya ile Avrupa kıtaları arasında bir köprü görevi gören Türkiye'nin boğazların sahibi olduğunu kesinleştiren bu belgenin Türk Tarihi açısından büyük bir öneme sahip olduğunu ve birçok devletin birbiriyle hesaplaşma yeri olan boğazların asıl olarak barışa ve gerçek medeniyete bundan sonra hizmet edeceğini sözlerine eklemiştir.[114] Aynı gün gazete de yayımlanan yazısında boğazların Türkiye'nin kapısı olma görevini üstlendiğini belirten Falih Rıfkı Atay, Cumhuriyetin kurulduğu günden bu yana Türkiye'nin uyguladığı milli politikanın her alanda bağımsızlık esasına

[110]Feridun Cemal Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara 1968, s.117-121.
[111]**Ulus,** 22 Temmuz 1936.
[112]**Ulus,** 21 Temmuz 1936.
[113]**Cumhuriyet,** 21 Temmuz 1936.
[114]**Ulus**, 21 Temmuz 1936.

dayandığını belirtmiştir. Boğazlara sahip olmakla Türkiye'nin dünya barışına büyük katkı sağlayacağını da ifade etmiştir. Türkiye'nin uyguladığı dürüst siyasetin ona boğazlarda kesin söz sahibi olma hakkını verdiğini söyleyen Atay, Montrö davetini kabul eden devletlerin Atatürk Türkiyesine duyduğu güven ve itimattan da övgüyle bahsetmiştir.[115]

Basında, Türkiye'nin Montrö Konferansından galip çıktığını belirten haberler yayımlanmıştır. Türkiye'nin galibiyeti silah yada harple değil de tarih boyunca tüm dünyaya tanıtmış olduğu muzaffer ordusunun yüksek kudreti ve nüfuzuyla kazanmış olduğu belirtilmiştir. Boğazların kontrolünün Türk hakimiyetine geçmesinin dünya barışına büyük bir katkı sağlayacağı ve yapılan sözleşme ile Türk tarihinde parlak bir sayfanın daha açıldığı görüşü dönemin gazetelerinde hakim olan düşünceler arasında yer almıştır.[116]

Asya ile Avrupa kıtalarının birleşme noktalarında bulunan İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının sahip olduğu stratejik, siyasi ve iktisadi önem dolayısiyle ve bunların uluslararası ilişkilerde önemli olacak hukuki rejim öteden beri, özellikle büyük devletlerin ilgisini çekmiştir. Bu devletlerin Osmanlı Devleti ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti ile ilgili olan ilişkilerinde önemli bir yer tutmuştur. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilgisi "Boğazlar Meselesi"ni yine önemle gündeme getirmiş ve bu savaşın galipleri Sevr Antlaşması ile Boğazlarda her türlü ticaret ve savaş gemilerinin serbestçe geçişini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmişlerdi. Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlanıp ve bunun sonrasında Lozan Barış Antlaşması imzalanınca, boğazların sahip olacağı rejim, bu antlaşmaya ek olan bir sözleşme ile düzenlenmiş ve bunun denetimi uluslararası bir komisyona bırakılmıştı. Ancak daha sonraları değişen ve gelişen siyasi politikalar Türkiyeyi içinde bulunduğu durumdan dolayı rahatsız etmeye başladı. Ancak Türkiye Cumhuriyeti kendi toprakları üzerinde ve egemenliği altında böyle bir düzene şu görünen dünya şartlarında razı olamazdı. Bu bağlamdan Türkiye'nin isteği sonrasında Montrö'de toplanan taraf devletler 20 Temmuz 1936'da imzaladıkları bir antlaşma ile Türk Boğazlarına ilişkin ve bugünde yürürlükte olan yeni bir düzeni kabul ettiler.

[115] **Ulus,** 21 Temmuz 1936.
[116] **Cumhuriyet,** 21 Temmuz 1936.

Sözleşmenin asıl amacı kıyı devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenlik haklarını saklı tutmakla beraber uluslararası deniz ticaretinin gereklerini ve yararlarını bu haklarla bağdaştırmaktır. Yani Montrö ile boğazlardan yeni bir geçiş rejimi kabul edilmiş, bu yeni rejimin uygulanması ve denetimi sorumluluğu Türkiye'ye verilmiştir.

Türk Boğazlarının jeopolitik ve jeostratejik önemi, temelde Karadeniz'in, Akdeniz'in, stratejik bütünlüğü içinde yer alması ve Karadeniz havzasına ek olarak, Tuna nehri ve bağlantılı kanallar sistemi yoluyla doğu Avrupanın'da açık denizlere çıkış yolu olmasından dolayı uluslararası politikalarda hassasiyetini hep devam ettirecek ve Türkiye'nin tek başına askeri ve diplomatik boyutlarını aşan bir sorun olmaya devam edecektir.[117]

1.3.3. SAVAŞA DOĞRU

Montreux Antlaşmasından hemen sonra İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında 30 Temmuz 1936'da Londra'da bir deniz antlaşması imzalanmıştır. İngiliz heyeti, Sovyetler Birliği deniz kuvvetlerinin hususi bazı şartlarını tanımış ve birçok isteklerini yerine getirmiştir. Buna karşılık Sovyet hükümeti de anlaşmanın elde edilebilmesi için mühim birçok tavizlerde bulunmuştur.[118] Ayrıca Sovyetler anlaşmaya girmek için, Almanya'nın da söz konusu anlaşmaya dahil olma şartını öne sürerek Uzakdoğu'daki deniz kuvvetlerini pakta ithal edilmemesi şartını koşmuştur.[119]

Mustafa Kemal Atatürk 1 Kasım 1936 tarihinde meclisin açılış nutkunda Boğazlar Meselesi ile ilgili olarak yaptığı konuşmasında, Boğazların tamamıyla Türk egemenliğinde olduğunu ifade etmiştir. Yalnız ticaret ve dostluk ilişkilerinin ulaşım yolu haline geldiğini bundan böyle muharip herhangi bir devletin savaş gemilerinin boğazlardan geçmesinin yasak olduğunu belirtmiştir. Karada ve denizde büyük komşusu Sovyet Rusya ile aramızda on beş seneden beri her türlü tecrübeden geçmiş olan dostluğun ilk gündeki kuvvet ve samimiyetini tamamıyla koruyarak, tabii gelişmesinin devam etttiğini açıkça ifade etmiştir.

Türk-Rus ilişkileri 1937 yılına bu hava içinde girmiştir. Hatay'ın anavatana katılmasının ardından Sovyet Dışişleri Bakanı M. Litvinov, yayımladığı bir bildiriyle Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından dolayı duydukları memnuniyeti dile getirmiştir.

[117] Hüseyin Tosun, **Montrö Boğazlar Sözleşmesi (Boğazlar Sorununda Son Aşama),** Ankara 1994, s.111-112.
[118] **Kurun,** 3Ağustos 1936.
[119] **Cumhuriyet,** 26 Mayıs 1936.

Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasında uzun yıllardır devam eden dostluk münasebetlerinin samimi ve sağlam temellere dayandığını hassasiyetle vurgulamıştır.[120]

Bahsi geçen yılda Türkiye ile Rusya'yı milletlerarası bir forumda bir araya getiren Nyon Konferansı toplanmıştır. İngiltere ve Fransa'nın, Akdeniz'in güvenliğinin korunması için Türkiye'yi aktif işbirliğine davet ettikleri ve bu sebeple de Türk Dış politikasında bir dönüm noktası teşkil eden konferans, Türk iç politikası açısından da bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Konferans, görünüşte katılan ülkelerin anlaşması ile sonuçlanmış olmakla beraber, Bulgaristan'ında katılması ile bütün Balkan Paktı devletlerinin Rusya'nın karşısında yer alışları ve tabiatıyle Türk-Rus ilişkileri üzerinde belli bir etki yapmıştır. Türkiye artık Rusya'nın yanında değil, onun karşısında yer almaya başlıyordu.[121]

1937-1938 yılları dünyanın hızlı adımlarla savaşa yaklaştığı senelerdir. Roma-Berlin Mihverinin kuruluşu, Çin-Japon harbinin başlaması, İspanya iç harbinin Avrupa ülkelerinin karşılıklı çatışması haline gelişi 1937 yılının öne çıkan olayları arasındadır.

1938 yılının Eylül ayına gelindiğinde dünyanın kaderini belirleyecek Çek kabinesinin Südet Alman delegeleri ile yaptığı toplantı önemli yer tutmaktadır. 6 Eylül 1938'de Prag'da yapılan toplantıda Çek delegeleri son tekliflerini yapmışlardır. Südetlerin bu teklifi reddetmesi ile birlikte Almanya harbe karar vermiştir. Fransa, İngiltere ve Sovyet Rusya; Romanya ve küçük itilaf devletleri de beraberinde harekete geçmiştir.[122]

Çek-Alman hududu tamamıyla askerlere kapatılmış Südet bölgesini[123] dolduran askerler zırhlı otomobiller içinde hükümetin aldığı kararları uygulamışlardır. Bunun üzerine Südetler 14 Eylül 1938 tarihinde son kez müzakere yapılmasını teklif etmiş Sovyetler ve Fransa'dan yeni teminat almışlardır. Yapılan müzakereler olumlu sonuç vermemiş ve Almanya seferberlik yapmaya karar vermiştir. 5 Ekim 1938'de Alman ve Hitler yanlısı Alman milis kuvvetleri de Çek mıntıkalarına taarruz etmeye başladılar. Bu durum Çekoslovakya'da mevcut hükümetin düşmesine ve yeni bir Çek kabinesi kurulmasına sebep oldu. 12 Ekim 1938'de eski Avusturya zamanındaki nüfus hareketine göre mıntıkılara ayrılan Çekoslovakya paylaşılmıştır.[124]

[120] **Ulus,** 30 Son Kânun 1937.
[121] K. Gürün, **a.g.e.,** s. 171-174.
[122] **Son Telgraf,** 6 Eylül 1938.
[123] Çekoslovakya sınırları içerisinde bulunan ve Alman nüfusunun yoğunlukla yaşadığı bir bölgedir.
[124] **Son Telgraf,** 12 Birinciteşrin 1938.

1938 yılının Kasım ayında hayatını kaybeden Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sadece Türkiye'de değil tüm dünyada büyük üzüntü ile karşılanmıştır. Sovyetler Birliği de acımıza ortak olmuş Ulu Önderin vefatının ardından İzvestiya gazetesi *"Yeni Türkiye'nin yaratıcısı"*, başlığı altında neşrettiği bir makalede Mustafa Kemal'den övgü dolu sözlerle bahsetmiştir. Genç Türkiye'nin emperyalizme karşı vermiş olduğu mücadelede Sovyet Rusya'nın Türkiyeyi yalnız bırakmayışı ve yapılan yardımlardan bahsedilirken 29 Kasım 1920 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Sovyet Hükümetine gönderdiği telgraf iki ülke arasındaki dostluk münasebetlerinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.[125]

1939 yılı, hem Türk-Rus dostluğu, hem de Almanya ve İtalya için, sonun başlangıcını mühürleyen bir yıldır. 10 Mart 1939'dan 1 Eylül 1939 gününe kadar, Rusya'nın bir taraftan İngiltere ve Fransa ile diğer taraftan Almanya ile temaslarının olduğunu ancak Stalin'in Almanya'ya yöneldiğini bilmekteyiz. Stalin'in tercihini yaptığı tarih 19 Ağustos 1939 olmakla beraber, iki tarafla ayrı ayrı temas yürütmeye başladığı tarih 17 Nisandır.

Rusya, güney sınırlarını kuvvetlendirmek istiyordu. Bu büyük ölçüde Türkiye'nin tutumuna bağlıydı. Zira Türkiye, Kafkas ötesinde Rusya ile kara sınırı olduğu gibi, Karadeniz ile Akdeniz'i birleştiren Boğazları da kontrol ediyordu. Türkiye, gerek İngiliz-Fransız blokunun, gerek Nazi Almanya'sının planlarında önemli bir yer tutmaktaydı. Her iki emperyalist koalisyon, Türkiye'nin stratejik mevkiine ve Sovyetler Birliğine olan coğrafi yakınlığına büyük önem veriyorlardı. İşte bu hava içerisinde devam eden gelişmeler 1939 yılının Mart'ında Çekoslovakya'nın işgalinden sonra, Danzig sorunu ile 1 Eylül 1939'da II. Dünya Savaşı başlayacaktır.[126]

[125] **Kurun,** 15 İkinciteşrin 1938.
[126] **Tarih Mecmuası**, sayı: 5, İstanbul 1965, s.9.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA SOVYET RUSYA (1939-1945)

2.1. SAVAŞIN BAŞLAMASI

2.1.1. İkinci Dünya Savaşı Türk Dış Politikası

Savaşın başladığı 1939 yılına kadar olan Türk-Sovyet ilişkilerinde Türk dış politikasında Sovyetler Birliğini ilgilendirecek konularda Sovyetler'in görüşü alınarak karar verilirdi. Bu durum Lenin ve Atatürk'ün başlattıkları iyi komşuluk ilişkilerine dayanan bir uygulama idi. 1939 yılının Ocak ayında istifa eden Celal Bayar'dan sonra Refik Saydam Başbakanlık görevine atandı. 1942 yılının Temmuz ayına kadar görevde kalan Saydam hükümetinden sonra İsmet İnönü ve Şükrü Saraçoğlu'nun gelişi ile Türk dış politikasında yeni bir dönem başladı. Fakat bu değişim kişilere bağlı bir değişim değildi. Burada söz konusu olan, dönemin değişen şartlarına uygun olarak, temeli Atatürk tarafından atılmış geniş güvenlik sistemine yönelik dış politika konseptinin değişmesiydi.[127]

Mustafa Kemal Atatürk, 1932 yılında General MacArthur ile yaptığı görüşmesinde Versailles Antlaşmasının I. Dünya Savaşını doğuran etkenlerden hiçbirini ortadan kaldırmadığı gibi, tersine olarak dünün başlıca rakipleri arasındaki uçurumu büsbütün derinleştirdiğini belirterek, dünya üzerinde büyük bir savaşın tekrar yaşanacağına dikkat çekmişti. Çünkü yenen devletler, yenilenlere karşı şartlarını zorla kabul ettirirlerken o memleketlerin etnik, geopolitik ve ekonomik özelliklerini hiç göz önüne almamışlar ve yalnız düşmanlık duygularından esinlenmişlerdir.[128]

Atatürk; Almanya'nın İngiltere ve Rusya dışındaki bütün Avrupa'yı işgal edebilecek bir orduyu kısa zamanda kurabileceğini, bundan ötürü savaşın 1940-1946 yılları arasında çıkabileceğini belirtmiştir. Buna karşılık Fransa'nın kuvvetli bir ordu meydana getiremeyeceğini ve İngiltere'nin kendi savunmasında artık Fransa'ya güvenemeyeceğini düşünmüştür. Amerika'nın bu savaşta da tarafsız kalmayacağını ve eğer savaşa katılırsa Almanya'nın yenileceğini, İtalya'nın Mussolini yönetiminde kuşkusuz büyük bir kalkınma ve gelişme gösterdiğini, İtalya'nın bu gösterişli büyüklüğünü savaş dışı kalarak iyi kullanabilirse Mussolininin barış masasında başlıca rollerden birini oynayabileceğini ifade

[127]C. Hasanlı, **a.g.e.,** s.35.
[128]Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi (1939-1945),** Ankara 1974, s.35.

etmiştir. Gerçekten de o sırada durum, tam Atatürk'ün belirttiği doğrultuda gelişiyordu. 1931'de Japonya Mançurya'yı işgale başlamış, 1932'de Almanya'ya yeniden silahlanma hakkı tanınmış, 1933'de Almanlar ile Japonlar Milletler Cemiyetinden ayrılmışlardır. 1934'de Hitler; Cumhurbaşkanı ve şansölye olarak Almanya'nın tüm yönetimini eline almış, kendini Führer (önder) ilan etmişti. Doğu da ise, komünizm gelişip yayılmakta idi ve Çin'in önemli bölümü de komünistlerin kontrolü altına girmişti. Mustafa Kemal'e göre bu durumda yapılması gereken şey toplulukların durumlarını iyileştirecek uluslararası tedbirlerin alınmasıdır. İnsanlığın tümünün refahı, açlık ve baskının yerine geçmeli, Dünya vatandaşları kıskançlık, aç gözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde eğitilmelidir.[129]

1 Eylül 1939 günü Almanya'nın Polonya'yı işgaliyle başlayan İkinci Dünya Savaşı, 5 yıl, 11 ay, 14 gün sürmüş 15 Ağustos 1945 günü Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasıyla sona ermiştir. Savaş, yavaş yavaş önce bütün Avrupa'yı sonra Afrika, Amerika ve Asya'yı sarmıştır.[130] II. Dünya Savaşı Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'ndan sonra geçirdiği en büyük tehlikedir. Giderek yaklaşan genel savaş tehlikesi karşısında Türkiye'nin başlıca amacı savaşa girmemekti. Olası bir dünya savaşı Avrupa Devletlerinin kendi başlarına açtıkları bir bela olarak değerlendirilmekteydi. Genç Cumhuriyet'in resmi hiçbir toprak talebi veya uluslararası ilişkilerde yerinin yeniden değerlendirilmesi gibi bir isteği yoktu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve onun Dışişleri Bakanlığındaki kilit adamı olan Numan Menemencioğlu ile birlikte kendilerine özgü bir tarafsızlık politikası geliştirmişlerdir. Bu dönemde "etkin tarafsızlık" (Active Neutrality) kavramı gündeme gelmiştir. Türkiye silahlanacak, tam seferberlik haline geçecek ve en önemlisi dünya politikasını kendi lehine etkilemeye çalışacaktır.[131]

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye açısından Akdeniz'de vahim bir manzara vardır. Bunun nedeni, faşist İtalya Dış politikasının bu denizi eğemenliği altına almak ve bir İtalyan denizi haline getirmek hususunda gösterdiği gitgide kesinleşen eğilimi vardır. Türkiye'nin Avrupa'da belirmekte olan büyük tehlike karşısındaki siyaseti, tam bir tarafsızlık şeklinde ortaya konulurken, bir taraftan da Türkiye'nin İtalya karşısındaki durumunu güçlendirecek önlemlerin alınması ihmâl edilmemektedir. Almanya'nın Ankara

[129]M. Gologlu, ***a.g.e.,*** s.36-37.
[130]Kamuran Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye 3 Savaş 1939-1945,** İstanbul 2000, s.25. **Bkz EK 8.**
[131]Selim Deringil, "İkinci Dünya Savaşı Türk Dış Politikası", **Tarih ve Toplum Dergisi,** sayı: 35, 1986, s.23.

Büyükelçisi Von Papen bütün gayretlerini, Türkiye'yi Almanya tarafına çekmeye veya hiç değilse tarafsızlığını sağlamaya harcamıştır.[132]

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu günden itibaren Dış politikasının dayandığı temel prensip, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve mutlak bağımsızlığını hiçbir taviz vermeden korumak, bütün ülkelerle ve özellikle komşularımızla iyi dostluk kurmak ve Türk milletinin refah ve saadetini temin etmek olmuştur. II. Dünya Savaşı boyunca beş yıl ateş çemberi içinde kalmasına rağmen, Türkiye bu kanlı mücadeleden zararsız bir şekilde kurtulmayı başarmıştır.[133] Savaş boyunca savaşan taraflar gerek Mihver ve gerekse Müttefik Devletleri Türkiye'yi stratejik konumundan yararlanmak ve Boğazları savaş boyunca etkili bir biçimde kullanmak için kendi yanlarında savaşa sürüklemek istemişlerdir.

Türkiye, barış ve kendi güvenliği açısından birtakım ittifaklar kurmasına karşın II. Dünya Savaşı'na hazırlıksız yakalanmıştı. Türkiye savaşa katılmamasına rağmen savaşın getirdiği tüm olumsuzlukları yaşamış ekonomik olarak büyük sıkıntılar çekmiştir. Savaş yıllarında tüketimin hızla artması ithalata olan bağlılığı hızlandırmış, buna bağlı olarak artan fiyatları kâr'a dönüştürmek isteyen üretici mal stokları yapmaya başlamıştı. Bu durum birçok maddenin karaborsaya düşmesine neden olmuştu. Savaş Türkiye'yi ciddi olarak tehdit etmiş öyle ki, olası bir savaşa karşı Trakya ve İstanbul'dan dul, emekli, yaşlı ve çocuklar Anadolu'ya gönderilmişti. Okullar erken tatil edilerek kentlerde, kasabalarda karartma uygulanmıştı. Savaş boyunca temel tüketim maddeleri olan ekmek, yağ, şeker vb. ürünler karaborsaya düşmüştü. Devlet, savaş yılları içerisinde beklenmeyen (askeri vb) harcamaların karşılanabilmesi, bütçeyi rahatlatmak amacıyla 1942 yılında Varlık Vergisi uygulamasını başlatmıştır.[134]

Türkiye, tüm dış baskılara karşın II. Dünya Savaşı'na katılmamış ancak savaşın getirdiği siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunları yaşamıştır. Savaş boyunca büyük bir ordunun hazır halde tutulması gereği, genç ve verimli kuşakların üretimden çekilmesi başta tarım olmak üzere üretimin düşmesine sebep olmuş bu nedenle, fiyatlar yükselmiş ve kıtlık artmıştır. Savaş aralarında derin bir uçurum olan iki toplumsal tabakanın oluşumunu hızlandırmış bir yanda kolay servet kazanan bir avuç insan, diğer yanda ise küçük çiftçi, küçük üretici, emekçi, küçük ve orta derecedeki memurlardan oluşan milyonluk yığınlar

[132]Kemal Çiftçi, **Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kural Bağlamında Türk Dış Politikası,** Ankara 2010, s.237-238.
[133]Z. Özkan, **a.g.m.,** s.33.
[134]Tevfik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960),** Ankara 2002, s.297-299.

oluşturmaktaydı.[135] Savaş, fakir ve dar gelirli kesimleri mağdur etmiş, hayat pahalılığı, iaşe sorunları ve karaborsa sonucunda ortaya çıkan açlık, sefalet ve yoksulluk birçok toplumsal sorunu da beraberinde getirmiştir.

Savaş yıllarında, özellikle 1941 yılından itibaren, Türkiye'nin dış ticaret hacmi azaldı. Ticaretteki bu aksama ekonomiyi çeşitli açılardan olumsuz etkiledi. Devlet yaklaşık bir milyon kişilik bir ordunun masraflarını üstlenmek zorunda kaldı. Ülke genelinde seferberlik kapsamında çeşitli askeri önlemler alınmaya, stratejik sevkiyatlar yapılmaya başlandı. Ulaşım olanakları daha çok askeri amaçlarla kullanılmaya başlandı. Böylece devlet harcamaları içinde savunma kaleminin payı arttı.[136]

Savaşla birlikte Türkiye için tehlikeli günler başladı. Türkiye herşeyden evvel, stratejik mevkii itibarıyla savaşan tarafların kendi yanlarına çekmek istedikleri bir ülke konumundaydı. Bu sebeble de harbin ilk günlerinden itibaren özellikle Rusya ve Almanya Türkiye'yi savaşa sürüklemek için politik hesaplar yapmışlardır.[137]

Sovyetler Birliğinin II. Dünya Savaşı boyunca yürüttüğü Türkiye politikasına bakıldığında, SSCB 1941'de savaşa dahil olana kadar Türkiye'nin tarafsız kalmasını istemiş, ne zaman savaş Sovyet topraklarına sıçramış, ozaman SSCB Türkiye'nin Almanya ve müttefiklerine karşı fiili savaşa girmesini ister olmuştur. Bu durum Sovyetlerin Alman ordularını yenmeye başladığı tarihe kadar sürmüştür. Ufukta zafer ışığı belirdikten sonra Sovyet Rusya, Türkiye'nin tekrar tarafsız kalması yönünde bir politika izler hâle gelmiştir.[138]

İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye, dış politikasının temel ilkesini savaşa girmemek ve savaş dışında kalmak üzerine kurmuştur. Böyle bir ilkeyi uygulamada dış politikayı belirleyenler, başta İsmet Paşa olmak üzere, dar bir kadro bu politikayı Meclis, parti ve kamuoyu dışında yürütüyordu. Bunu yaparken de Osmanlı'dan devralınan dış politika geleneğinden, Atatürk dönemi uygulamalarından, I. Dünya Savaşı'ndan edindikleri tecrübeler ve birikimlerden yararlanmışlardır. Savaşın dışında kalmaya yönelik

[135]T. Çavdar**, a.g.e.,** s.310.
[136]Murat Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşında Türkiye,** İstanbul 2007, s. 52-55.
[137]K. Gürün, **a.g.e.,** s.101.
[138]Çağatay Benhür, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", **Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** sayı: 15, Konya 2004, s.332.

bu politika, İnönü'nün belirgin biçimde temkinli olmak ve hata yapmamak üzerine oturttuğu gelişmeleri gün be gün takip ettiği bir uygulama ortaya çıkarmıştır.[139]

Dış Politikada bu denli sıcak bir gündemin olduğu dönemde İsmet İnönü, Türkiyeyi her ne pahasına olursa olsun savaştan uzak tutmaya çalışıyordu. Türkiye bir saldırıya uğramadığı sürece savaşa katılmayacaktı. İnönü, savaş boyunca Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa çekmek isteyen devletlere mevcut askeri yetersizlikleri öne sürmüş ve Türkiye'ye yapılacak askeri yardımları gündemde tutmuştur.[140] İsmet İnönü ve arkadaşları amaçlarına ulaşabilmek için, bir gücü diğerine karşı kullanarak Türkiye'nin stratejik pozisyonundan azami ölçüde faydalanmışlardı.[141] Savaş döneminde Türkiye'nin temel endişesi ulusal egemenliğine ve toprak bütünlüğüne zarar gelmeden bu badireyi en güvenli şekilde atlatabilmekti. Fakat takip eden 6 yıldaki gelişmelerin ortaya koyduğu gibi bu hiç de kolay olmadı. Türkiye'nin savaştan işgale uğramadan ve en az zararla çıkmasını sağlamak için dönemin karar vericileri, büyük devletlerin güç ve çıkar mücadeleleri arasında küçük devletlerin kendi politikalarını nasıl yürütebileceğine ilişkin tarihteki belki de en başarılı örneği el yordamıyla oluşturmak zorunda kaldılar.[142]

Türkiye, olağanüstü önemli jeopolitik konuma sahip bir ülkedir. Bu durumun Türkiye'ye hem yararı hem de zararı vardır. Yararlıdır, çünkü stratejik önemi olmayan başka küçük devletlere oranla sesini daha etkili duyurabilmesini sağlar; pazarlık gücünü, askeri gücünün çok üstüne çıkarır. Bu durum güçlü dostlar edinmesini mümkün kılar. Fakat bu konum aynı zamanda zararlıdır. Türkiye'nin güçlü devletlerle anlaşmazlığa düşmesine yol açabilir. Stratejik konumu başka devletlerin iştahını uyandırabilir. İşte bu sebeple Türkiye, her zaman haklarını ve toprak bütünlüğünü savunmaya hazır olmalıdır.[143] İşte bu sebeple İnönü savaş yıllarında dış politika kararlarını alırken büyük bir titizlik göstermiş, Türkiye'yi büyük bir yıkıma uğratmaktan kaçınmıştır.[144]

İsmet İnönü, Cumhurbaşkanlığına seçildiği dönemde, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında o zamana dek eşi görülmemiş yirmi yıllık bir iyi ilişkiler dönemi yaşanmış olduğu halde, kişisel deneyimlerine dayanarak, Rusların tarih boyunca sıcak denizlere inme

[139]Mücahit Özçelik, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", **Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi** sayı: 29, Ankara 2010, s. 255-256.
[140]K. Çiftçi, **a.g.e.,** s. 245-246.
[141]William Hale, **Türk Dış Politikası (1774-2000),** (Çev. Petek Demir), İstanbul 2003, s. 100-101.
[142]Baskın Oran, "Dönemin Bilançosu", Ed. Baskın Oran, ***a.g.e.,*** s. 393.
[143]Selim Deringil, **Denge Oyunu,** İstanbul 2003, s. 2-3.
[144] Edward Weisband, **İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye,** (Çev. Serap Ercan), İstanbul 2002, s. 23.

politikası karşısında tetikte bulunmak gerektiğine inanıyordu.[145] Gerek Türkiye'nin stratejik konumu ve gerekse birinci cihan harbinden edindiği acı deneyimler dolayısıyla 1939-1945 yıllarında Türkiye'nin uyguladığı dış politika tarafsızlık politikası olmuştur.

2.1.2. Alman-Rus Saldırmazlık Paktı

Savaşın hemen öncesinde 23 Ağustos 1939 tarihinde Sovyet Rusya ile Almanya arasında Alman-Rus Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır. Stalin, Rusya'nın savaş dışında kalması gerektiğini yapılan çatışmalarda önce seyirci, sonra da hakem olmak istiyordu. Bu amacı ancak Hitler ile bir anlaşma yaparak gerçekleştirebilirdi. Çünkü Batı'yla yapılacak bir ittifak, daha savaşın ilk gününden itibaren, Rusya'nın bu çatışmaya girmesini gerektirirdi. Bu mülahazalar, Stalin'i baş düşmanı ile anlaşma zemini aramaya götürmüştür. Stalin ile Hitler arasında yapılan anlaşma 7 madde ve bir gizli protokolden ibarettir. İki taraf arasında 10 sene geçerli olmak kaydıyla imzalanan bu anlaşma imzalandığı tarihten itibaren yürürlüğe girmiştir.[146] Bu paktın açık hükümlerine göre, taraflardan biri, ister tek başına, ister diğer devletlerle beraber olsun, diğerine karşı herhangi bir saldırı da bulunmayacaktır. Taraflardan biri, herhangi bir devletle savaşa tutuşursa, diğer taraf, bu üçüncü devlete hiçbir yardımda bulunmayacaktır. Taraflardan biri, diğer tarafa yönelik herhangi bir blok'a katılmayacaktır.

Almanya ve Rusya arasında imzalanan bu anlaşmaya ek olarak imzaladıkları gizli bir protokolde Doğu Avrupa'yı aralarında taksim ediyorlardı. Protokol'ün birinci maddesi Baltık Devletlerini yani; Finlandiya, Estonya, Letonya ve Litvanya'yı nüfuz bölgelerine ayırıyordu. Bu maddeye göre Litvanya'nın kuzey sınırı, Almanya ile Rusya arasındaki nüfuz bölgelerinin sınırı oluyordu. Bu sınırın kuzeyi Rusya'nın, Güneyi Almanya'nın nüfuzuna bırakılıyordu. İkinci madde de Polonya'yı iki devlet arasında nüfuz bölgelerine ayırıyordu. Buna göre Narev, Vistül, ve Sarı nehirlerinin teşkil ettiği hat, iki nüfuz bölgesinin sınırı oluyordu. Bunu kuzeyi Rusya'nın, güneyi Almanya'nındı.

Rusya ile Almanya arasında imzalanan pakt ile, Hitler Batı Avrupa'da yapacağı savaşlarda, doğu cephesinden ve Rusya'dan emin bulunuyor ve iki cepheli harb tehdidinden kurtulmuş oluyordu. Sovyet Rusya ise; kendisine itimat etmemiş olan ve kendisinin de itimat etmediği kapitalist devletleri Almanya vasıtası ile ezmiş olacaktı. Bunun yanı sıra, Almanya ile kapitalist devletler arasındaki savaş uzun süreceğinden bu

[145]E. Weisband, **a.g.e.,** s. 30.
[146]**Son Telgraf,** 24 Ağustos 1939.

zaman içinde üçüncü beş yıllık planın öngördüğü askeri ve sanayi hazırlıkları tamamlayacak ve yorulmuş Almanya'nın karşısına kuvvetli bir şekilde çıkarak istediklerini kolayca kabul ettirebilecekti.[147]

Türkiye, Rus-Alman Paktı'nın imza edildiği güne kadar Sovyet Rusya'nın barışı koruma yolunda çaba harcadığına inanmış ve onun Batılı devletlerle işbirliği yapacağını ümit etmiştir. Bugüne kadar Türkiye'yi Batılılarla işbirliğine teşvik etmiş olan Rusya, bundan sonra Türkiye'nin Batı ile birlikte yürümesini engellemeye çalışacak ve bu yolda Alman politikasını destekleyecektir.[148]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 28 Eylül 1939'da Sovyetlerin imzaladıkları Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktının Türkiye açısından sağladığı değişikliği anlatan bir konuşma yapmıştır.[149] İsmet İnönü'nün bu sözleri, II. Dünya Savaşı karşısındaki ilk tutumunun harbe girmek yolunda olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Yapılan Sovyet-Alman ittifakında Almanya'nın yenilmesinden veya zayıf düşmesinden sonra Sovyet Rusya'nın Ortadoğu'ya, Avrupa'ya yayılmasından ve Boğazların Sovyetler'in eline geçmesinden büyük endişe duyuyordu. Bu sebeple de savaş boyunca Türkiye'nin tarafsızlığını sürdürmesi gerektiğine inanıyordu.

Sovyetler Birliğinin Almanya ile yaptığı Saldırmazlık Paktı Türkiye'de şaşırtıcı bir etki yapmıştı. Olay Türkiye'nin dış ilişkilerinde yeni bir safha açmaktaydı. Güç dengesindeki bu beklenmedik gelişme şakınlık ve tedirginlik yaratmıştı. Sovyetler Birliğininde katılacağı ümidiyle Barış Cephesinde Türkiye iki Batılı Devlet ile yalnız kalmıştı. Hitler ve Mussolini Türkiye'nin yeni gelişen bu şartlara uygun olarak tutmunu değiştireceğini; zira imzalanan anlaşmanın Türkiye'yi bir kıskaç içine aldığını ve bu durumun İngiliz ve Fransızların Doğu Akdeniz ile ilgili bütün stratejik planlarını bozacağını tahmin etmişlerdi. Bu durumda Türkiye, ya eski dostu ve büyük komşusu Sovyetler Birliği ile beraber yürüyerek İngiliz-Fransız deklarasyonundan, ya bu deklarasyona bağlı kalarak Sovyetler Birliğinden ayrılacaktı. Yada üçüncü bir şık olarak her iki tarafla da ittifak ilişkilerine

[147]Fahir Armaoğlu, **İkinci Dünya Harbinin Önemli Olayları ve Paktları,** İstanbul 1958, s.1-2. **Bkz EK 9.**
[148]Z. Özkan**, a.g.m.,** s. 39.
[149]"Biz bu harbi, İngiltere, Fransa ve Rusya ile aynı cephede bulunmak kararı ile karşıladık... ama yıldırım niteliğinde bir süpriz, Rus-Alman ittifakı, beraberliği, müttefiklere ve bilhassa Türkiye'ye karşı en şiddetli ithamlarla patlak verdi. Yani harpte beraber olacağımız cephe ikiye ayrılmış oldu. Bu suretle de bizim ilk anda harbe girmemizin, artık esaslı bir teallül(oyalama) konusu haline geldiğini farkettim" Cüneyt Arcayürek, **İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephede Türkiye,** İstanbul 2010, s. 159.

girişerek iki dostluğu bağdaştırmaya çalışacaktı. Türkiye, üçüncü yolu seçerek ittifak ilişkilerine girmiş ve savaşın sonuna kadar savaş dışı kalmayı amaçlamıştır.[150]

Türkiye'de Sovyetler Birliği ve Nazi Almanya'sı tarafından imzalanan saldırmazlık antlaşması derin bir hayret uyandırmıştı. Türk basınında bahsi geçen anlaşma ile alakâlı bir çok haber yapılmış, anlaşma, Stalin'in Hitler'e yeşil ışık yaktığı şeklinde yorumlanmıştır. Dönemin önemli gazete yazarlarından olan Falih Rıfkı Atay, Ulus gazetesinde bu anlaşma ile ilgili görüşlerini belirten bir de yazı yazmıştır.[151]

Türkiye, Dış politikasında büyük komşusu Sovyet Rusya'ya danışarak hareket etmiş, kendi dış politikasında Rus menfaatlerini daima gözetmiştir. Rusya aleyhine hiçbir pakta girmediği gibi, Rusya'ya bilgi vermeden hiçbir anlaşma yapmamaya da itina göstermiştir. Ancak Sovyet Rusya, Türk menfaatleriyle hiç ilgilenmeksizin yalnız kendi menfaatlerini göz önünde bulundurmuştur. Savaşın başlamasına az bir süre kala yapılan Alman-Rus saldırmazlık paktı bunun en önemli göstergesi olmuştur.[152]

Barış cephesi müzakerelerinde Sovyet Rusya'nın, Baltık memleketlerine garanti vermesinde ve Polonya'nın da Sovyet askerlerine geçit vermesine ısrar etmesinde, gerçek niyetlerinin ne olduğunu bu protokol gün ışığına çıkarmış olmaktaydı.[153]

2.1.3. Sovyet Rusya'nın Baltık Ülkelerini İşgali

II. Dünya Savaşı, 1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'yı işgaliyle resmen başlamıştır. Polonya üzerine saldırıya geçen Alman kuvvetleri 5 ordudan oluşuyordu. Askeri açıdan Polonya'dan üstün olan Almanya, çok geçmeden Varşova sınırına dayanmıştı. 17 Eylül sabahı Sovyet Rusya da Polonya'da kendi nüfuz mıntıkası olarak öngörülen bölgeleri işgale başlamasıyla fiilen sahneye girmiş oldu. Almanya ve Sovyet Rusya'nın Polonya üzerine yaptığı harekât neticesinde taraflar, 23 Ağustos 1939 Alman-Rus Antlaşması gereği Polonya'yı kendi aralarında taksim ederek ortadan kaldırmayı amaçladılar. Bu doğrultuda 28 Eylül 1939 tarihini taşıyan Alman-Sovyet Hudut ve Dostluk Antlaşması 29 Eylül sabahı imza edildi. 5 madde ve 3 gizli protokolden oluşan anlaşmanın maddeleri şöyledir:

---

[150]Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", Ed. M. Gönlübol***, a.g.e.,*** s.140-141.
[151]"Sovyet Rusya ile Almanya arasında bir adem-i tecavüz misakının imza edildiği haberi her tarafta derin bir hayret uyandırmıştır. Bu paktın mahiyetini muhakeme edebilmek için daha etraflı ve bilhassa müzakerelere hakim olan zihniyeti gösterir tafsilat beklemek icab eder." S. Deringil, **a.g.e,.** s. 78-79.
[152]Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası,** Ankara 1983, s.73.
[153]F. Armaoğlu, **20. Yüzyıl...,** s. 373.

1. Madde: Polonya'daki Rus-Alman hududunun ekli bir haritaya göre tespit edildiğini
2. Madde: bu düzenlemeye üçüncü devletlerin karışmasına müsade edilmeyeceğini göstermekteydi.
3. Madde: tespit edilen sınırın batısında Almanya'nın, doğusunda da Rusya'nın sivil yönetimi reorganize edeceklerini hükme bağlıyordu.
4. Madde: bu düzenlemenin iki ülke halkları arasındaki dosthane gelişmenin temelini teşkil ettiğini kaydediyordu.
5. Madde: anlaşma imzası anında yürürlüğe girmekteydi.

Antlaşmanın imzalanmasının ardından Polonya'nın Rusya ve Almanya arasında taksim edilmesine başlanmıştır. Polonya'nın taksim edilmesinden sonra rotasını kuzeydeki Baltık ülkelerine çeviren Sovyet Rusya, 25 Eylül 1939'da Estonya'ya bir ittifak anlaşması teklif etmiştir. Anlaşmaya göre Baltischport limanında deniz üssü ve Fin körfezindeki Estonya adalarında da hava üssü kurmayı istiyordu. 25 ve 26 Eylül günleri Rus hava kuvvetleri, Estonya arazisi üzerinde uçarak talebin ciddiyetini ortaya koydular. Estonya Hükümeti, derhal işgale girişileceği tehdidi karşısında kalınca, Rusya ile askeri işbirliği anlaşması yapmaya razı oldu. Bunun üzerine Sovyet Rusya, 28 Eylül 1939'da Estonya ile, 5 Ekim 1939'da Letonya ile bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşmaya göre her iki memleket bir Avrupa devleti tarafından saldırıya uğrarsa birbirlerine her türlü yardımı yapacaklardı. Sovyetler Birliği Letonya'ya savaş ve harp malzemesi verecek Letonya'da Sovyetler Birliğine Vindau ve Libau Limanlarında deniz üssü ve uçak meydanları tesisi hakkı verecekti. Buna karşılık her iki tarafta diğer taraf aleyhine hiçbir pakta katılmayacaktı.[154] Sovyetler bu kezde 10 Ekim 1939 tarihinde Litvanya ile bir anlaşma yapmış deniz ve hava üsleri kurmak ve asker göndermek hakkını elde etmişti.[155] 3 Baltık Devletinin bu durumu, 1940 Haziranına, Rusya tarafından ilhak edilmelerine kadar sürmüştü. Bu Baltık memleketlerinden yalnız Litvanya, verdiklerine karşılık bir taviz alabilmişti. 28 Eylül 1939 tarihli Alman-Sovyet anlaşması Polonya'nın Vilna bölgesini Litvanya'ya vermişti. Fakat Litvanya vasıtasıyla Vilna bölgesi de Sovyetlerin fiili egemenliği altına geçmiş olmaktaydı.[156]

Üç Baltık Devletiyle yaptığı anlaşmadan sonra Sovyet Rusya bu defa diğer Baltık ülkesi olan Finlandiya üzerine harekete geçti. Polonya ve küçük Baltık memleketlerinden sonra Finlandiya harekâtı Sovyetler için kolay olmamıştı. İki ülke arasında yapılan

[154]**Tan,** 6 Birinciteşrin 1939.
[155]Kamuran Gürün, **Savaşan Dünya ve Türkiye, Savaş 1939-1945,** İstanbul 2000, s.30-31.
[156]F. Armaoğlu, **a.g.e.,** s. 445. **Bkz. EK 10.**

görüşmelerde Sovyetler, Finlandiya'dan bazı isteklerde bulunmuştu. Hongland, Seiskari, Lavanskari, Tytarskari ve Lovisto Adalarının kendisine verilmesini; Hangö Limanının, deniz üssü yapılmak üzere, 30 yıllığına Rusya'ya kiralanmasını istemişti. Karaly Berzahındaki sınırın, Leningrad'ı ağır topçu menzilinin dışında bırakacak ölçüde 20-25 km kadar geriye çekilmesini; kuzeyde Petsamo bölgesinde hududun düzeltilmesini istiyordu. Bunlara karşılık, Repola ve Prajorbi bölgelerini Finlandiya'ya vermeyi teklif ediyordu. Finlandiya, Hogland Adası ile Hangö Limanı dışındaki talepleri kabul ediyordu. Hangö Limanında üs kurulmasının tarafsızlık politikasıyla çelişeceğini ileri sürüyordu. Ruslar bunun üzerine bu araziyi satın almayı teklif etmişlerdi. Finlandiya bunu da kabul etmeyerek seferberlik başlattı. Başkent Helsinki yapılacak saldıralara karşı tahliye edildi ve ülkede askeri seferberlik başlatılarak erkekler silah altına alınmıştı. Finlandiya Hükümeti ve Sovyet Rusya arasında Moskova'da yapılan görüşmelerde de herhangi bir sonuç alınanmamış Rusya tarafından yapılan teklifler Finlandiya Hükümeti tarafından kabul edilmemişti. Bunun üzerine 28 Kasımda Rusya, 1934 Saldırmazlık Antlaşmasını feshetti ve 30 Kasım 1939 günü Finlandiya'ya saldırdı. Üç koldan saldırıya geçen Sovyet kuvvetleri ilk olarak Taryoki şehrini bombardıman etmişlerdir. Bununla beraber Sovyet hükümeti bir ültimatom göndererek Finlandiya kabinesinin istifasını istemiştir. İki taraf arasında yapılan müzakerelerden sonuç alınamamış Helsinki 16 defa bombardıman edilmiştir. Yapılan saldırılar neticesinde Finlandiya Hükümeti açık şehirler bombardıman edildiği için halkın köylere çekilmesini talep etmiştir. Sovyetlerin saldırılarına karşılık Fin mukavemeti aylarca devam etmiştir.[157]Hükümet tarafından yayınlanan bildiriyle Finlandiya'da tüm kadınlar mecburi hizmete çağırılarak ülkenin müdafası için mücadele etmişlerdir.[158]Durumu 2 Aralık 1939 günü Milletler Cemiyetine götüren Finlandiya Hükümeti, Sovyet Rusya karşısında kendilerine Avrupalı devletler tarafından yardım edilmesini istemiştir.

Rusya'nın Finlandiya üzerine yaptığı bu saldırı bütün ülkelerde büyük reaksiyon uyandırdı. Pek çok ülkeden Finlandiya'ya gönüllüler gelmeye ve silah yardımı yapılmaya başlandı. İngiltere ve Fransa büyük ölçüde Finlandiya'ya askeri birlik ve uçak yollama kararı aldılar.

[157]**Haber Akşam Postası,** 4 Birincikânun 1939.
[158]**Vakit,** 5 Birincikânun 1939.

Fin askerlerinin Sovyet hududuna yakınlaşmaları üzerine Rus basını Finlandiya aleyhinde neşriyatlar yayımlamaya başlamıştır. Gazeteler Fin ordusuna karşı çok sert ve suçlayıcı haberler yayımlayarak Fin Hükümetinin ateşle oynadığını belirtmişlerdir.[159] Rus-Fin savaşı Türk basınında da geniş yer bulmuştur. Dönemin önemli yazarlarından olan Zekeriya Sertel, Rusya'nın amacının dünya harbine karışmak olmadığını Almanya ile yaptığı anlaşma ile Rusya'nın bitaraflığını ilan etmiş olduğunu belirtmiştir. Sovyetler Birliğinin Finlandiya üzerine yapmış olduğu bu hücumun emperyalizm harbi olarak değerlendirilmesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir.[160]Gazetelerde gün gün Rus-Fin harbi ve geçirdiği safhalar ele alınmış Sovyetlere karşı Fin ordusunun başarılı mukavemetini anlatan haberler yayımlanmıştır.

Avrupa ülkeleri tarafından Finlandiya'ya yapılan bu yardımlara karşılık Alman Hükümeti de müttefik'i Sovyetlerin menfaatlerini gözeterek İsveç'e bir nota verdi. Finlandiya'ya yardım edilmesine karşılık Sovyetlerle işbirliği edeceğini belirtmiştir.[161] Ayrıca, Alman gazeteleri Ruslara yol gösterip öğüt vermeye başlayarak Norveç istikametinde genişlemek yerine buzsuz bir denize yani yakın doğuya yürümenin daha doğru bir yol olabileceğini belirtmiştir.[162]

Rus-Fin harbinde Norveç ve İsveç'in tarafsız kalmaları, ülkelerinden geçiş izni vermemeleri nedeniyle Finlandiya'ya yapılan yardımlar yetersiz kalmıştı. Finlandiya sahilleri abluka altına alınmaya başlanmış ve dört aylık kuşatmadan sonra Sovyet Rusya, Finlandiya'yı da işgal etmişti.[163]

2.2. SAVAŞIN GELİŞİMİ

2.2.1. Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova Ziyareti

İkinci Dünya harbinin henüz başladığı günlerde dönemin Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu,[164] Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki dostluğu sağlamlaştırmak ve İngiliz-Rus dostluğunu pekiştirmek amacı ile 25 Eylül 1939'da Moskova'ya gitmiştir. Türk basınında da geniş yer bulan bu ziyaret esnasında Saraçoğlu'na Moskova Büyükelçisi Ali Haydar Aktay refakât etmiştir. Seyahati esnasında Moskova'nın muhtelif yerlerini gezen Türk

[159]**Tan,** 28 İkinciteşrin 1939.
[160]**Tan,** 30 İkinciteşrin 1939.
[161]**Haber Akşam Postası,** 4 İkincikânun 1940.
[162]**Tan,** 9 Birincikânun 1939.
[163]K. Gürün, **a.g.e.,** s. 31-32. **Bkz. EK 11.**
[164]Bakınız Gürbüz Arslan, **Şükrü Saraçoğlunun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953)** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.

heyeti, muazzam eserler karşısında hayranlıklarını dile getirmişlerdir. Saraçoğlu'nun Moskova ziyareti esnasında yaptığı görüşmeler Türk gazeteleri tarafından haber edilmiş olup Türk-Rus dostluğunun geldiği aşamalar anlatılmıştır. Müzakerelerin dosthane bir şekilde devam ettiğini belirten haberler yayımlanmıştır.[165]Moskova'da yapılan görüşmelerde, iki ülkenin dış siyasetleri hususunda atılan adımlar müzakere edilmiştir. Savaşın henüz başladığı dönemde iki ülke arasındaki dosthane ilişkilerin öneminden ve sürekliliğinden bahsedilmiştir.[166]

Taraflar arasında yapılan görüşmelerde Stalin'in ortaya koyduğu teklifler, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'ya karşı tutumunun Türk hükümetine bir antlaşmanın imzalanması için zemin hazırlamaktaydı. Şükrü Saraçoğlu'nun Ankara ile yaptığı istişarelerin bir sonucu olarak, Karadeniz Bölgesinde Türk-Sovyet karşılıklı yardım paktının ve boğazlarla ilgili Montreaux rejiminin devamını öngören bir anlaşma tasarısı hazırlandı.

Bundan sonra Sovyetler'in Türkiye'ye karşı tutumu birdenbire değişti. Türkiye ile varılan anlaşmayı temelinden değiştirecek bazı tekliflerde bulundular. Sovyetler'in bu istekleri şu şekilde özetlenebilir:

1. *Boğazların ortak savunulmasına dair bir paktın imzalanması.*
2. *Türkiye ile imzalanacak anlaşmanın Sovyetler Birliğini hiçbir şekilde Almanya ile silahlı bir çatışmaya sürüklemeyeceğini öngören Almanya lehine ihtirazi kaydın anlaşma metnine eklenmesi.*
3. *Montreaux Sözleşmelerine, Karadeniz'e kıyısı olmayan, devletlerin savaş gemilerine Boğazların her zaman ve mutlak surette kapatılmasını öngören bir değişikliğin getirilmesi.*
4. *Sovyetler Birliği'nin Beserabya'yı ve Bulgaristan'ın Dobruca'yı ellerine geçirmeleri karşısında Türkiye'nin tarafsızlığı.*

Bu isteklerden başka Sovyetler Birliği, müzakereler sırasında şunu da açıkça belli etmişti. Türk Hükümetinin izlediği dış politika Sovyet Hükümetininkine uygun değildi. Çünkü dostu Almanya'ya karşı savaşmakta olan İngiltere ve Fransa ile birlik olmuştu.

Sovyet Hükümeti tarafından Türkiye'ye yapılan bu teklifler Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu tarafından derhal reddedilmiştir. Türkiye'nin egemenliğine ve Montreaux

[165]**Haber Akşam Postası,** 5 Birinciteşrin 1939. **Bkz. EK 12.**
[166]BCA, Fon kodu: 30.10, Yer no: 248.677.

Sözleşmesini imzalayan diğer devletlerin isteklerine aykırı olan bu talepleri, Saraçoğlu doğal olarak kabul etmemiştir. Stalin, Saraçoğlu'nun uzlaşmaz tavrı nedeni ile taktik değiştirmiştir. Türkiye'ye toprak verilebileceğinden dahi bahsetmiştir. Yunan Adaları ve İtalya'nın elinde bulunan On iki Ada'nın Türkiye'ye ait olması gerektiğini belirten Stalin'in mantığı; "Kaz gelecek yerden tavuğu esirgememek" anlayışına dayanmaktadır. Sonuç itibari ile Stalin, imzalanacak olan Türk-Sovyet Yardımlaşma Paktı ile Karadeniz'de hayati önem taşıyan tavizler elde edecekti. Diğer tarafta vaat ettiği topraklar ise sadece bir düşünceden ibaretti.[167] Karşı istek olarak Türkiye, kendisini İngiltere ve Fransa ile savaşa sürüklemeyecek bir ihtirazi kayıt üzerinde ısrar etmişti. Böylece müzakereler sonunda, başlangıçtaki amaç ayrılığı ortaya çıkmıştı. İmzalanacak paktın ne Sovyetler Birliği ve ne de Türkiye için bir kıymeti kalmamıştı. Bu şartlar altında Şükrü Saraçoğlu, 17 Ekim'de Moskova'dan ayrıldı.[168]

Türk-Sovyet müzakereleri sonuçsuz kalmıştır. Sovyet Rusya tarafından yayımlanan resmi tebliğde iade-i ziyaret için Sovyetler Birliğine gitmiş olan Şükrü Saraçoğlu'nun ziyareti müddetince iki ülke arasında samimi görüşmeler yapılmıştır. Birbirini alakadar eden meselelerin tetkiki için gelecekde de temaslarını sürdüreceklerini belirtmişlerdir.[169]20 Ekim 1939 tarihinde Sovyet Rusya'nın Moskova isimli harp gemisiyle ülkeye dönen Şükrü Saraçoğlu'na Sovyet heyeti refakât etmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde Sovyetlerin 1935 senesinden beri dış siyasetinde rotasını doğu cephesine döndürerek, Almanya'nın yıpranmasını beklediği ifade edilmiştir.[170]

Saraçoğlu'nun Moskova ziyareti başarısızlık ile sonuçlansa da olumsuzluklar basına yansımamıştır. Yunus Nadi 21 Ekim 1939 tarihinde, Moskova ziyareti ile ilgili olarak şunları yazmıştır: *"...Şimdi bütün dünya şunu öğrenmiş bulunuyor ki Moskova müzakereleri, Türk-Rus dostluğunu sadece teyit ve takviye neticesinde karar kılınmıştır."* Bu yazı, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ihtilâfa düşmemek için olayları alttan aldığını göstermektedir.[171]

Saraçoğlu'nun Moskova ziyareti sonrasında iki ülke tarafından bildiri yayımlanmıştır. Türk-Sovyet dostluğunun devam ettiği, iki ülkeyi ilgilendiren meselelerde birlikte hareket

[167]Cenk Şen, **Stalin Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri (1923-1953),** Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2006, s.123.
[168]A. Ş. Esmer, O. Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", Ed. M. Gönlübol**, a.g.e.,** s.141-143.
[169]**Haber Akşam Postası,** 18 Birinciteşrin 1939.
[170]**Haber Akşam Postası,** 20 Birinciteşrin 1939.
[171]C. Şen, **a.g.e.,** s.121.

edileceği ifade edilmiştir.[172]Türk-Sovyet ilişkilerinin Moskova'da çıkmaza girmesi karşısında Türkiye, Batı ile gireceği ittifaka Sovyetler Birliğini dâhil edemeyeceğini anlamıştır. Yapılan görüşmelerde menfaatlerini coğrafi koşullara bağlayan Ruslar, Baltık'tan Karadeniz'e kadar oluşturdukları savunma sistemlerini anavatan sınırları dışına yerleştirmeyi ve bir ihtiyat çemberi kurmayı başarmışlardır. Sovyetlerin kurmuş oldukları bu güvenlik çemberindeki tek zayıf nokta boğazlardır. Saraçoğlu'nun Moskova ziyaretinde bu meseleyi çözüme kavuşturmak için uğraşmışsa da başarılı olamamıştır. Türkiye, komşusu Sovyetler Birliğinin Boğazlarla ilgili gerçek niyetini yapılan bu ziyaretle öğrenmiştir.[173]

2.2.2. Hitler-Molotof (Berlin) Görüşmeleri (12-13 Kasım 1940)

Alman-Sovyet yakınlaşması ticari faaliyetlerde olduğu gibi askeri faaliyetlerde de hızla gelişmiştir. İki ülke Polonya'yı ve Kuzey Avrupa ülkelerini işgal etmeye başlamışlardı. 1940 yılı, Mihver Devletlerin çok hızlı bir şekilde ilerlemesine tanıklık etmişti. Norveç, Danimarka, Belçika ve Hollanda kısa süre içerisinde teslim olmuştu. Fransa da Alman ordularına fazla dayanamamıştı. Almanların bu hızlı ilerleyişi, İtalya'nın Almanya yanında savaşa girmesi ile Müttefikler açısından içinden çıkılmaz bir hâl almıştı. Müttefik Devletleri zor şartlar altında kaldıklarından her türlü yardıma ihtiyaç duymuştu. Türkiye'nin, Üçlü İttifak Antlaşması'nın 2. maddesi gereğince bir an önce savaşa katılmasını istemişlerdi. Bu istek karşısında Türkiye, aynı antlaşmada yer alan Sovyet çekincesini hatırlatarak savaş dışında kalmayı tercih etmişti. İtalya ve Almanya'nın Avrupa'da hızla ilerlediği dönemde Türkiye'nin sınırlı kaynakları ile bu devletlere karşı savaşa girmesi Türk devlet adamları tarafından uygun görülmemişti. Ayrıca Türkiye, savaş dışı kalma politikasının müttefikleri olan devletlere faydalı olacağı düşüncesindeydi. Almanya Fransa'yı ele geçirmiş, İspanya ve Portekiz'de Almanya'yı desteklediklerini beyan etmişti. Balkanlarda ise İtalya Arnavutluğu ve Yunanistan'ı işgal ederek hızla ilerlemekteydi. Romanya ve Bulgaristan'da Alman kuvvetlerine dayanamamıştı.[174] Alman ordularının Fransa'da sür'atle ilerlemesi, Stalin'in hesaplarını alt-üst etmişti.

Moskova Antlaşmasına göre Rusya, Litvanya'nın bir kısmını Almanlara bırakacaktı. Bölgenin Litvanya'dan koparılmamasını teklif ederek bunun karşılığı olarak 3.860.000 altın dolar ödemeyi teklif ettiler. Almanlar bu teklifi kabul etmedi. Rusya Beserabya'yı

[172]**Son Telgraf,** 28 Eylül 1939.
[173]C. Şen, **a.g.e.,** s.124-125.
[174]C. Şen, **a.g.e.,** s. 131-132.

alınca, Macaristan ile Bulgaristan, Romanya üzerindeki taleplerini ileri sürmeye başladılar. Almanya ve İtalya, Viyana Hakem Kararı ile konuyu hallettiler. Rusya, kendisine önceden haber verilmediği ve görüşü alınmadığı için, bu gelişmeyi Rus-Alman Antlaşmasının ihlali olarak niteledi. Ayrıca, 27 Eylül 1940 tarihinde Almanya-İtalya ve Japonya arasında imzalanan Üçlü Askeri Anlaşmayı da Rusya kendisine yönelik bir davranış olarak görüyordu.[175]

Bu gelişmeler üzerine Rusya Almanya'ya karşı durumunu kuvvetlendirmek için 1940 yılının Kasım ayında Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Von Ribbentrop'un daveti üzerine Berlin'e giderek Hitler ile görüştü. Molotov'un ziyaret amacı Mihver Devletleri[176] ile Rusya arasında dünyanın nüfuz bölgelerine ayrılmasının görüşülmesi idi.[177] Türk basınında da yer bulan bu ziyaret Sovyet Rusya ile Almanya arasındaki dostluk münasebetlerinin göstergesi olarak görülmüştür. Ziyaret öncesinde gazetelerde iki devlet arasında yeni bir anlaşmanın imza edileceği haberleri yayımlanmıştır. Bu müzakerelerde Türkiye'de önemli bir yer tutmuş, Almanya ile Rusya arasında pazarlığa konu olmuştur.[178]

12 Kasım 1940 tarihinde Hitler-Ribbentrop-Molotov arasındaki görüşmelerde Ribbentrop, Türkiye'yi İngiltere safından ayırabilmek için dört devletin (Almanya, Sovyetler,İtalya ve Japonya) Türkiye'ye karşı ortak bir platform üzerinde hareket etmesi gerektiğini belirtmişti. Almanya'nın Rusya'nın Boğazlar rejiminden duyduğu tatminsizliği anladığını ve Sovyetler Birliğinin Karadeniz'de bazı imtiyazlara sahip olmasının ve Sovyet savaş ve ticaret gemilerinin Akdeniz'e daha kolay geçebilmesinin tabii olduğunu söylemişti. Hitler'de Almanya'nın Boğazlar rejiminde Rusya aleyhine bir değişiklik yapılmasına çalışacağını ifade etmişti. Molotov ise Rusya'nın kağıt garantileri ile tatmin olmayağını ifade etmişti. Molotov'a göre Rusya, Türkiye ile bir masaya oturmalı ve kendisine karşı tarihi bir saldırma bölgesi olan boğazlarda üs elde etmeliydi.[179]

13 Kasım'da tekrar biraraya gelen Hitler ile Molotov'un görüşmeleri üç saat sürmüştü. Görüşmelerde Hitler'in Rusya ile itilafa sıcak baktığını, Amerika Birleşik Devletlerinin İngiltere'ye yaptığı yardımlar günden güne artmıştır. Bununla beraber

[175]K. Gürün, **a.g.e.,** s.37.
[176]1936 yılında oluşan bu blokta Almanya, İtalya ve Japonya Devletleri yer almaktadır.
[177]F. Armaoğlu, **İkinci Dünya Harbinin...**, s. 4-5.
[178]**Yeni Sabah,** 12 İkinciteşrin 1940.
[179]William Shirer, **Nazi İmparatorluğu Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü,** (Çev. Rasih Güran), C.3, İstanbul 1969, s.123.

görüşmede Rusya'ya Türkiye'nin Asya kısmı, Irak, İran, Afganistan ve Hindistan topraklarının verilmesi de gündeme gelmişti.[180]

12-13 Kasım 1940 tarihleri arasında Berlin'i ziyaret eden Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov kendisi adına verilen ziyafetten sonra Berlin'den ayrılarak Moskova'ya dönmüştür. Kısa bir süre sonra 25 Kasım'da Berlin'e bir nota göndererek Mihver'e katılmak için bazı şartlar öne sürmüştü. Bu şartların Türkiye ile ilgili kısmında Boğazlar bölgesinde kara ve deniz kuvvetleri için askeri bir üs kurulması[181]söz konusuydu. Molotov, Türkiye ile ilgili olarak Almanya-İtalya ve Sovyetler Birliği arasında imzalanacak protokol veya anlaşma, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında, uzun vadeli kiralama şeklinde, Rus kara ve deniz kuvvetleri için üs edinilmesini garanti edecek şekilde değiştirilmesini istemiştir.

Berlin'de Hitler ve Molotov arasında yapılan görüşmeler, Almanya'nın Romanya yaptığı gibi, güvenliği garanti etmek bahanesiyle Türkiye'yi işgal etmek istediklerini açıkça ortaya koymaktadır. Berlin görüşmesi, iki ülkenin birbirlerinin nüfuz alanını öğrenmek ve buna göre nasıl bir paylaşım yapılacağını belirlemek için yapılmıştır. Sovyetler Birliği Almanya'nın kendisi için belirlediği Hindistan ve çevresinde nüfuz sahibi olma düşüncesine sıcak bakmamıştı. Ruslar, kendileri için önemli gördükleri Romanya'nın Alman nüfuzu altında kalması karşısında, Türkiye'deki etkinliğini arttırmaya çalışmış, fakat Almanların Türkiye'deki etkinliğini arttırma ısrarı neticesinde ittifak antlaşmasını imzalamamıştı. Almanlar Türkiye'ye egemen olmak istemektedir ve isteklerini gerçekleştirmek için Türkiye'yi işgal plânına dahil etmişlerdir.

Batı'da, İngiltere haricinde bir düşmanı kalmayan Almanlar önce Balkanları sonra da Türkiye'yi ele geçirerek Rusya'yı çevrelemek istemiştir. Doğu'dan ve Güneyden Alman tehlikesi altında kalmak istemeyen Sovyetler Birliği, menfaatleri için bu tarihten itibaren Türkiye'nin toprak bütünlüğünü savunmaya başlamıştır.[182]

2.2.3. Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması (18 Haziran 1941)

1941 yılında, Türkiye'nin durumu kuşku verici idi. Mihver kuvvetleri Balkanları işgal etmişti. Bulgaristan sınırında Alman kuvvetleri yerleşmiş, Rus-Alman ilişkileri yeniden dostça bir havaya girmişti. Kısacası Türkiye adeta kuşatılmıştı. Amerika henüz savaşa

[180]**Yeni Sabah,** 14 İkinciteşrin 1940.
[181]A.Ş. Esmer, O. Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", Ed. M. Gönlübol, **a.g.e.,** s. 149-150.
[182]C.Şen, **a.g.e.,** s. 133.

girmemişti. İngiltere var gücü ile kendini savunmuş, müttefiklerce vadedilen yardımın gönderilmesine bile başlanmamıştı. Bu durum karşısında Türk Hükümeti, Türk halkına tehlike işaretini vermiş ve mümkün olan bütün tedbirleri alarak orduyu savaşa hazır duruma sokmuştu.[183] Almanların, (Türk Dostu) diye anılan, Büyükelçisi Von Papen Ankara'da Türklerle Almanları uzlaştırmaya çalışıyordu. Türkiye'de yapılan savaş hazırlığına karşı Almanların asıl niyetinin Türkiye'ye saldırmak olmadığını belirten Von Papen Türklerle dost olmak istediklerini belirterek Türk-Alman Dostluk Antlaşması yapılmasını teklif etmişti. Von Papen tarafından yapılan bu teklif karşısında iki hükümet arasında 18 Haziran 1941 tarihinde Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştı. Türkiye'yi Büyükelçi Hüsrev Gerede ile Cevat Açıkalın temsil etmişlerdi.[184] Anlaşmanın imzalanmasının ardından yaptığı konuşmasında Hitler, Türkiye'nin mevcudiyetini Almanya kadar hiçbir devletin arzu edemeyeceğini belirtmişti. Türkiye ile yalnız bu dönem değil ileride de anlaşmalar yapabileceklerini ve Almanya'nın öteden beri Türkiye'nin en büyük müşterisi olduğunu ve anlaşmadan duyduğu memnuniyeti ifade etmişti.[185]

Türkiye ile Almanya arasında imza edilen bu antlaşmada asıl etken Sovyet Rusya olmuştur. Almanya, Balkanlarda hızla ilerleyerek Türkiye sınırına kadar gelmiştir. Almanlar için izlenilecek iki politika söz konusudur. Türkiye ile anlaşmak, ya da Türkiye'yi işgal etmek.

Almanya ile imzalanan Saldırmazlık Paktı metninde, iki hükümet aralarındaki ilişkiyi karşılıklı güven ve içten dostluk temellerine dayandırmaktadırlar. Şimdiki yükümlülükleri saklı kalmak üzere anlaşma yapmaya karar vermişlerdi. İki ülke topraklarının, korunmasına ve yönetim bütünlüğüne karşılıklı uyulmasına ve doğrudan yada dolaylı olarak birbirleri aleyhine her türlü harekâttan sakınılmasına dair karşılıklı söz vermişlerdi.[186]Anlaşma imza edildiği tarihten itibaren geçerli olup, on yıllığına imza edilmiştir.[187] Türkiye ile Almanya arasında imzalanan dostluk antlaşması Türk basınında geniş yer bulmuştur. Dönemin gazeteleri anlaşmanın tam metnini neşrederek, iki ülke arasındaki dostluk temellerinin daha da sağlamlaştığını belirtmiştir. Anlaşmanın imzalanması Ankara'da büyük bir sevinçle karşılanmıştır.[188] Türk ve Alman gazeteleri birbirlerini öven dost neşriyatlar yayınlayarak iki ülke arasındaki ebedi dostluğun önemini

[183]M. Gologlu, **a.g.e.,** s. 111.
[184]**Tasviri Efkâr,** 6 Temmuz 1941.
[185]K. Gürün, **Savaşan Dünya ve...,** s. 374.
[186]K. Çiftçi, ***a.g.e.,*** s. 244.
[187]Zehra Önder, **İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası,** İstanbul 2010, s. 152.
[188]**Yeni Sabah,** 19 Haziran 1941.

vurgulamışlardır. Alman gazetelerinde geniş yer bulan bu anlaşma, Almanya ile Sovyetler arasında 23 Ağustos 1939 tarihinde imzalanan paktdan daha büyük bir heyecan yaratmıştır. Anlaşmanın imzalandığı Berlin'de yaşayan halk, tiyatro, sinema ve kahvelerde dahi durumdan duydukları memnuniyeti belirten konuşmalar yapmışlardır.[189] Bütün Alman okullarında Türkiye hakkında konferanslar verilerek Türkiye Tarihi ve Türkiye'nin stratejik konumunun önemi hakkında dersler verilmiştir. Ayrıca Berlin'de ikâmet eden Türkler'e Almanlar tarafından çok sayıda tebrik mektupları gelmiştir.[190]

Hüseyin Cahit Yalçın, Almanya ile imzalanan dostluk antlaşmasının Türkiye'nin dış siyasetinde herhangi bir değişikliğe sebep olmayacağını vurgulamıştır. Harbin kızıştığı ve harp sahasının genişlediği böyle bir dönemde bile Türk politikasının hürriyet ve istiklalinin bir an bile sarsılmadığını milli menfaatlere sonuna denk bağlı kalındığını ifade etmiştir. Türkiye'nin Almanya ile dostluk münasebetlerinin devam etmesi için hiçbir engel olmadığını ve bu sebepledir ki Türkiye ile Almanya arasında beklenen antlaşmanın imzalandığını duyurmuştur.[191]

Türk basını, paktı desteklemiştir. Fakat basında destekleyici yayınların ortak özelliği bu paktın Türkiye ile Müttefiklerin ilişkisinde bir değişikliğe neden olmayacağını vurgulamasıdır. Abidin Daver'e göre Türkiye ile Almanya arasında imzalanan bu dostluk antlaşması ne Mihver'e karşı ne de Sovyetler Birliğine karşı imzalanmıştır. Türkiye tarih boyunca dostlarına ihanet etmemiştir. Pakt, harbe karşı imzalanmıştır. Türkiye, hem İngiltere'nin ve hem de Almanya'nın dostudur.[192]

Vatan gazetesi köşe yazarlarından olan Ahmet Emin Yalman'a göre, Türkiye ile Almanya arasında Ankara'da imza edilen dostluk antlaşması harbi topraklarımızdan uzak tutmak yolundaki vazifemizi kolaylaştıran bir etkendir. Öyle ki harb müddetince Türkiye'nin herhangi bir toprak talebi ve bu doğrultuda diğer topraklara tecavüz hareketi hiçbir zaman bulunmamaktadır. Ancak kendi toprakları etrafındaki ihtilaflarda fiili olarak bitaraflıktan hiç ayrılmamıştır. Topraklarımıza yapılacak her türlü saldırıya karşı silahla mücadele bulunulacaktır. Bağımsızlık arzusunun Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllardan

[189]**Vakit,** 20 Haziran 1941.
[190]**Yeni Sabah,** 20 Haziran 1941.
[191]**Yeni Sabah**, 23 Haziran 1941.
[192]Ahmet Çelik, **İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2011, s.56.

beri Türkiye'nin milli siyaseti olduğunu ifade eden Yalman, Almanya ile imzalanan bu anlaşmanın da milli azmimizin göstergesi olduğunu belirtmektedir.[193]

Anlaşmanın imzalanmasından sonra Türkiye ile Almanya arasındaki siyasi ilişkiyi değerlendiren Şükrü Saraçoğlu, bu anlaşma ile iki devlet arasındaki dostluğun sağlam temellere dayandığını belirtmiştir. Harbin yaşandığı bu zor koşullarda iki ülkenin birbirine dost eli uzattığını belirterek, anlaşmanın imzalanmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.[194]

Von Papen ise imzalanan dostluk antlaşmasının Avrupa'ya kalıcı barışı getireceğini düşünmüştür. Almanya'nın ve Müttefik devletlerinin Avrupa'da adalete dayanan yeni düzeni kurmak için çaba harcadığını ifade eden Papen, Türkiye'nin bulunduğu mevki ve nüfuzu esas alınarak Almanya'nın hedeflediği bu amaca ulaşabileceğini belirtmiştir.[195]

İngiliz basını, Türk-Alman Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının kendileri için büyük bir süpriz olmadığını belirtmiştir. Bu anlaşma ile Almanya'nın Türkiye'den büyük menfaatler koparmak niyetinde olduğunu, Balkanlarda yaşanan askeri harekâtın anlaşmanın imza edilmesinde büyük rol oynadığını ifade etmiştir. Türkiye'nin yapılan ısrarlara rağmen Mihver bloğunda savaşa katılmaması nedeniyle Almanya'nın Türkiye'ye dost yaklaşımda bulunduğunu düşünmüştür. Türk-Alman antlaşmasının Almanların Sovyetler Birliği karşısındaki talepleri ile münasebettar sayılabileceğini, olası bir Alman-Sovyet harbi karşısında Türkiye'nin Balkanlardaki Almanya tarafını himaye edeceğini belirtmiştir. Bununla beraber Türklerin İngiltere'ye karşı dürüst davrandığını, Almanların Türkiye'den mühim miktarda sivil ajanlar geçirmek gibi bir teşebbüsleri olursa Türkiye'nin mutlak surette buna karşı çıkacağına olan inançlarının tam olduğunu belirtmişlerdir.[196]

Türk-Alman Dostluk Antlaşması Rusya'da sukûnetle karşılanmıştır. Moskova radyosu yalnız anlaşmanın metnini okumuş ve hiçbir yorumda bulunmamıştır. Türk basını, bu sessizliğin Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkileri bozabileceğinden endişe duymuştur.[197]

---

[193] **Vatan,** 19 Haziran 1941.
[194] **Haber Akşam Postası,** 19 Haziran 1941.
[195] **Haber Akşam Postası,** 20 Haziran 1941.
[196] **Haber Akşam Postası,** 21 Haziran 1941.
[197] **Yeni Sabah,** 21 Haziran 1941.

Anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra 22 Haziran 1941 tarihinde II. Dünya Savaşının adeta dönüm noktası olarak nitelendirilen Alman-Rus Savaşı başlamıştır. Savaşın başladığı 22 Haziran 1941 günü, Churchill BBC radyosunda bir konuşma yapmıştır. Türkiye ile Almanya arasında yapılan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının Rusya'nın tutumunun değişmesine sebep olduğunu ifade etmiştir. Churchill'in bu konuşması Rusya'daki birçok gazete de yayımlanmış olmasına rağmen resmi olarak Rus Hükümetinden bir tepki gelmemiştir.[198]

3 Temmuz 1941 tarihinde Stalin, yaptığı konuşmasında Türkiye ile Almanya arasında yapılan antlaşmaya dikkat çekmiştir. Hitler'in kendilerine bir süpriz yaptığını ve bundan kazançlı çıktığını, bu durumdan uzun süre faydalanamayacağını ifade etmiştir. Düşmanın zalim olduğunu ve düşmana merhametsiz davranılması gerektiğini de sözlerine eklemiştir.[199]

2.2.4. Alman-Rus Savaşı (Barbarossa Harekatı)

Rusya ile Almanya arasında, Balkanların kimseye ait olmayan toprağı (no man'sland) konusundaki rekabet, İngiltere savaşı sona ermeden su yüzüne çıkmıştı. Kremlin'e danışmadan, Hitler, Macaristan ve Romanya için yeni sınırlar çizmişti. Ayrıca bu yeni sınırları için, Romanya'ya teminat vermişti; bu teminatın dolaylı olarak Rusya'ya karşı olduğu belliydi.

1941 yılının ilk aylarında, Rusya, Balkanlardan tamamen uzaklaştırılmıştı. 22 Haziran 1941 günü Almanya ile Sovyetler arasındaki mücadele başlamıştır. Savaşın hemen başında iken Hitler Alman halkına bir beyanname yayımlamıştır. Bolşevikliğin Sosyalistliğe karşı öldürücü bir düşman olduğunu belirterek, harbin 2400 kmlik bir cephe üzerinde başladığını, kuzeyde Finlandiya'dan güneyde Karadeniz'e kadar uzanan bir cephede yürüdüklerini belirtmiştir.[200]Molotov ise savaşın hemen başında verdiği bir demecinde Napolyon nasıl mağlup oldu ise Hitler'de öyle mağlup olacaktır demiştir.[201]

İlk zamanlarda Stalin, arka planda kalmayı tercih ederek ilk çatışmaların sonucunun ne olacağını ve İngilizlerin nasıl bir tutum sergileyeceklerini görmek istemiştir. Askeri liderler ile sürekli toplantı halinde bulunan Stalin, aldığı seferberlik tedbirleri ve yaptığı stratejik planlarla Almanya'nın gücünü kırmaya çalışıyordu. Cepheyi üç kısıma bölen

[198]K. Gürün, **Dış İlişkiler...,** s.85.
[199]Isaac Deutscher, **Stalin,** (Çev. Selahattin Hilav), İstanbul 1969, s.245.
[200]**Haber Akşam Postası**, 22 Haziran 1941.
[201]**Yeni Sabah,** 23 Haziran 1941.

Stalin, kuzey kesimin komutasını Voroşilov'a, merkezi Timoşenko'ya ve güneyi Budyeni'ye vermişti. Başkomutanlığı ise kendisi almıştı. Savaşın genel yönetimi, Devlet savunma komitesinde bulunuyordu. Komite beş kişiden oluşmaktaydı. Üyeler; Stalin, Molotov, Voroşilov, Beria ve Malenkov idi. Diplomasiyi yönetmek Molotov'un göreviydi. İç işlere Beria bakıyordu.[202]

Alman ordusu saldırıyı Kuzey, Merkez ve Güneyden olmak üzere üç yönden birden başlatıyordu.[203] Mareşal Von Leeb komutasındaki Kuzey Ordular Grubu, Doğu Prusya'dan hareketle Baltık Devletleri üzerinden Leningrad'a saldırıya geçecekti. Mareşal Von Bock komutasındaki Merkez Orduları Grubu, Varşova bölgesinden Minsk ve Smolensk üzerinden hareket edecekti. Saldırı başlarken ana hedef, Rus ordusunun büyük kısmını kıskaç hareketiyle kuşatmak ve Dinieper Nehri batısında yok etmekti. İlk deneme saldırıdan birkaç gün sonra, harekata başlayış noktasından 170 km. Kadar doğuda Slonim yakınlarında yapıldı. İki Rus ordusu hemen hemen kuşatılmak üzere iken, piyadenin zamanında yetişemeyişi sebebiyle, Rus birliklerinin yarıya yakın kısmı kıskaçtan kurtuldu. Sınır muharebeleriyle Alman kuvvetlerini uzun zaman oyalayamayan Ruslar, ana yurtları için siper olarak kullanmak üzere, yaptıkları bir siyasi hamle sayesinde ele geçirdikleri Polonya'yı, Letonya'yı ve Litvanya'yı bırakarak, ateş ve ölüm saçan Alman zırhlı kuvvetleri ve hava filoları önünde yer yer geri çekilmişlerdir.[204] Stalin, bütün Sovyet radyolarında neşredilen bir beyanatta bulunarak düşman ordularının ilerleyişine karşı yolların, fabrikaların, binaların ve ekinlerin yok edilmesini istemiş, bu mücadelenin bir vatan harbi olduğunu söyleyerek Almanya tarafından esaret altına alınmış tüm vatanın kurtulması gerektiğini bildirmiştir.[205]

İkinci deneme, 30 Haziran günü işgal edilen Minsk'in hemen doğusunda yapıldı. Alman orduları tarafından şiddetli taarruzlara maruz kalan Ruslar bu bölgede büyük zayiat vermişlerdir. Fakat kıskaç kapatılamadan Rusların büyük kısmı gene geri çekilmeyi başardı.[206] Üçüncü deneme yapılırken Dnieper Nehri geçilmiş Rusya'nın 480 km. Kadar içine girilmişti. Alman orduları Kiev'in 250 km kadar doğusuna ilerlediler. Eylül ayının sonuna gelindiğinde Almanlar 600.000 kadar Rus birliğini kuşatmışlardı. Kuşatma kışında devam etmiş, 15 Kasım'da Mareşal Von Bock komutasındaki birlikler Moskova'nın 35 km kadar yakınına gelmişlerdi. Sivastapol'a doğru ilerleyen Alman ve Romen kuvvetleri ile

[202]I. Deutscher, **a.g.e.,** s. 242.
[203]William Weir, **Dünyayı Değiştiren 50 Savaş,** (Çev. Emine Demirtaş), İstanbul 2009, s. 128.
[204]**Yeni Sabah,** 30 Haziran 1941.
[205]**Tasviri Efkâr,** 3 Temmuz 1941.
[206]**Yeni Sabah,** 4 Temmuz 1941.

Rus orduları arasında şiddetli çatışmalar yaşanmış Moskova ve Leningrad şehirleri bombalanmıştır. Muharebenin bu şiddetli safhasında Rusya'da yayımlanan Pravda gazetesi Hitler'in Kızılordu'nun imha edildiği hakkındaki sözlerini yalanlayarak Sovyet ordusunun zafere olan inancının tam olduğunu belirtmiştir.[207] 2 Aralıkta son bir hamle daha yapılarak Moskova'nın varoşlarına ulaşıldı. Ama bu defa harekât, Moskova'yı çevreleyen ormanların önünde kesin olarak durduruldu. Almanların bu ileri yürüyüşü devam ederken, Sovyetler Hükümet merkezini Moskova'dan Kuybişev'e naklettiler. Kızıl Ordu'nun 1941 Aralığında başlayan karşı taarruzu 3 ay kadar sürdü. Özellikle Merkez cephesinde 250 km'ye kadar yaklaşan ilerlemeler kaydedildi. Ama Almanlar kilit noktaları muhafaza ettiler. Bu sebeple 8 Mayıs 1942'de Alman ileri harekâtı yeniden başlarken cephe hattı, harita üzerinde, sayısız girinti çıkıntı gösteren bir hale gelmişti.[208]

1942 yılı savaş planına göre, asıl harekât güney cephesinde yapılacaktı. Donetz ve Don Nehirleri arasından harekâta geçilecek, bir kol güneye Kafkasya'ya yönelirken, bir kol da Stalingrad'a yürüyecekti. 12 Haziran'da Mareşal Timochenko, Harkov üzerine harekete geçti. Almanların savunmada kalacakları bu cephede Rusların saldırıya geçmesi Almanların işine yaradı. Ruslar Harkov savunma hattını yararak, kuzey-batı ve güney-batı yönlerine doğru yayılınca, Mareşal Von Bock karşı taarruzla Rus ilerlemesini durdurdu, Rus kuvvetleri sarıldı, 2 Rus ordusu tamamen, diğer iki orduda kısmen imha edilerek 240.000 esir alındı.

23 Ağustos'ta Almanlar Stalingrad kuşatmasına başlıyorlardı. Bölgede ulaşım ve ikmal zorlukları sebebiyle, Don sahillerinde kış savunma hattının kurulamayacağını, bu itibarla şimdiden, Kafkasya muhafaza edilerek, savunma hattının geri çekilinmesini isteyen Alman Genelkurmayına karşılık Hitler, Stalingrad alınmadan geri çekilmeye müsade etmiyordu. Ekim ayında gerçek manasında Stalingrad muharebeleri başlamıştı. Şehrin kuzey tarafındaki mahalleler zaptedilmiş, Almanlar şehre girip sokak muharebeleri yapıyorlardı, fakat şehri tam manasıyla hiçbir zaman ele geçiremeyeceklerdi.[209] Kasım ayında Rus karşı taarruzu başlamış, buna göre Ruslar, Stalingrad'ın kuzey ve güneyinden iki ayrı kıskaç halinde harekete geçerek, Stalingrat'ı tecrit edip, cephenin Romenler tarafından tutulan kısmını yararak, VI. Alman ordusunu tamamen kuşatmayı amaçlamışlardı.

[207] **Son Posta,** 14 İkinciteşrin 1941.
[208] K. Gürün, **a.g.e.,** s. 243-244.
[209] **Vakit,** 1 Birinciteşrin 1942.

10 Ocak 1943 tarihinde Ruslar 5000 topla Stalingrad'ı bombalamaya başladılar. Kafkasya'da saatte 1 kilometre hızla ilerleyen Sovyet orduları Georgiyefesk ve Miharenyevody şehirlerini zaptetmişlerdir. 13 Ocak 1943 tarihinde Alman taarruzu üzerine şiddetli bir muharebe yaşanmış olup, Rus birlikleri Aşağı Don bölgesinde hızla ilerlemeye başlamışlardı. Rusların bu ilerleyişi karşısında Alman birlikleri 2000 kişilik zayiat vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardır.[210] 2 Şubat günü VI. ordunun tamamı Rusların eline geçmişti. Ruslar iki cepheden saldırıya geçerek, Leningrad şehrinin kuşatılması yarıldı. Stalingrad'ın batısında Rus kuvvetleri ile Alman birllikleri arasında tekrardan şiddetli bir çatışma yaşanmış ve Almanlar bu çatışmada 11 000 'den fazla kayıp vermiştir.[211] Kısa sürede geniş bir alanı zapteden Rus kuvvetleri birçok şehri ele geçirmişlerdir. Yapılan muharebeler neticesinde Alman kuvvetleri bir çok esir ve kayıp vermiş ayrıca bu mücadelelerde 220 top ve birçok savaş malzemesi kullanılmıştır.[212]

Türk basınında geniş yankı uyandıran Alman-Rus harbi karşında Türk hükümeti tarafsızlığını ilan etmiştir. Hüseyin Cahid Yalçın, Almanya ile Rusya arasında başlayan harbi, dünyanın en feci çatışmalarından biri olarak değerlendirmiştir. Mücadele eden iki tarafla da Türkiye'nin dostluk münasebetlerinin bulunduğunu ve bu sebeple de hükümetin uyguladığı tarafsızlık politikasının yerinde bir karar olduğunun altını çizmiştir.[213]

Ahmet Emin Yalman, Alman-Rus harbi ile tarihte yeni bir dönemin başladığını ifade etmiştir. Mücadele ile harbin seyrinin tamamen değiştiğini vurgulamıştır. Herşeyi bugünkü değişen şartlara göre yeniden değerlendirmenin en doğru yol olacağını düşünmüştür. Harbin ileri gelenleri tarafından kurulan bu düzende zarların artık atıldığını, Almanya'nın harbin başından itibaren kendi istek ve menfaatleri doğrultusunda hareket ettiğini, Nazilerin Bolşeviklere hiçbir zaman dost eli uzatmayacağını da sözlerine eklemiştir.[214]

Necip Fazıl Kısakürek, Almanya'nın İngiltere ile ortak harekette bulunduğunu, ve bu sayede ilerleyişine devam ettiğini, bu ilerleyişin İngiltere'nin ve bütün dünyanın lehine olduğunu belirtmiştir. Harbin başında Ruslarla Almanlar arasındaki yakınlaşmanın Almanların ekmeğine yağ sürdüğünü şimdi ise Almanlarla İngilizler arasındaki bu yakınlaşmanın İngiltere'nin ekmeğine yağ süreceğini düşünmüştür.[215]

---

[210] **Son Telgraf,** 14 Son kânun 1943.
[211] **Son Telgraf,** 6 Şubat 1943.
[212] **Cephe,** Şubat 1943, S.3, s. 9.
[213] **Haber Akşam Postası,** 23 Haziran 1941.
[214] **Vatan,** 23 Haziran 1941.
[215] **Haber Akşam Postası,** 24 Haziran 1941.

Hitler, 22 Haziran 1941 tarihinde Almanya'nın Sovyetler Birliği topraklarına saldırmasının ardından konuşma yapmıştır. Harbin nedeninin Sovyetler'in boğazlar konusundaki talepleri olduğunu belirtmiştir. Bu açıklama ile Türkiye'de zaten var olan Rus tehlikesini tahrik etme amacında olan Hitler'e karşı Türk basınında Sovyet aleyhtarı tutumun artmasına sebep olmuştur. Söz konusu açıklamanın gerçek olup olmaması bir yana Türkiye'yi Sovyetler Birliğine karşı tahrik etmeye yöneliktir. Konuyla ilgili olarak Falih Rıfkı Atay, Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında uzun zamandan beri devam eden dosthane ilişkilerin bulunduğunu ancak Sovyetlerin boğazlar konusundaki isteklerinin Türk Hükümetinde hayret uyandırmış olduğunu ifade etmiştir. Yunus Nadi ise, sert bir uslupla Birinci Dünya Harbini hatırlatarak Türkler Çanakkale'yi müdafaa etmeseydi Rusya'da yeni bir rejim tesis edilemezdi ifadelerini kullanmıştır.[216]

Fransız Hükümeti, Rus-Alman Harbi karşısında Türkiye'nin tutumunun ne olacağı hususunda çeşitli haberler yayımlamıştır. Bu mücadelede Türkiye'nin ne pahasına olursa olsun tarafsızlığını koruması gerektiğini belirterek, Türkiye'nin stratejik konumunun önemi üzerinde durmuştur.[217]

Türk basını, Hitler'in başlattığı bu mücadele ile Rus ordusunu ortadan kaldırmayı amaçladığını, buz denizinden Karadeniz'e kadar olan coğrafyayı kendi hakimiyeti altına almak istediğini açıkça belirtmiştir.[218] Mücadelenin tüm safhalarını gün gün neşretmişlerdir. Gerek Alman kuvvetleri ve gerekse Rus birliklerinin cephelerdeki askeri durumu ve savaşın seyri noktasında öne çıkan olaylara ayrıntılı bir şekilde değinen Türk gazeteleri, dünya harbi içerisinde Alman-Rus birliklerinin bu mücadelesini savaşın seyrini değiştirmesi açısından önemini vurgulayan haberler neşretmişlerdir. Dönemin önemli köşe yazarları Alman-Rus kuvvetleri arasındaki harbi değerlendiren yazılarında savaşın bu mücadeleden sonra yeni bir hâl alacağını, Türkiye'nin tarafsızlığını koruması gerektiği hususundaki görüşlerini bildirmişlerdir.

Türk Hükümeti ve Türk basınının, savaş sürecinde izlediği politikada savaşan gruplar Almanya-Sovyetler Birliği arasında kaldığında Almanya yanlısı bir tavır sergilemiş, Müttefikler ile Almanya arasında kaldığında ise Almanya'yı küstürmeden Müttefik yanlısı olmuştur.[219]

---

[216] A. Çelik**, a.g.e.,** s. 58-59.
[217] **Tasviri Efkâr,** 8 Temmuz 1941.
[218] **Yeni Sabah**, 28 Haziran 1941.
[219] A. Çelik, **a.g.e,** s. 59.

Rus-Alman harbi karşısında tarafsızlığını yayımlanan ortak bildiriyle ilan eden Türk Hükümeti karşısında Sovyetler, Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa girmesini isteyen bir politika takip etmeye başlamışlardır. Rus toprakları içerisinde Alman ileri harekâtı devam ettiği sürece Sovyetler Birliği, Türkiye'nin müttefikler yanında harbe girmesini istemiş fakat bu talebini hiçbir zaman doğrudan doğruya Türkiye'ye yapmayarak, araya İngiltere'yi aracı olarak koymuştur.[220]

Sovyetler hızla Türkiye'yi savaşa dahil etmek için çabalıyordu. Öyle ki 6 Eylül 1941 tarihinde müttefiki İngiltere ile birlikte Almanya'ya müttefikleri tarafından en çabuk ve en etkili yardımın Türkiye üzerinden yapılabileceğini ve Türkleri Alman birliklerini topraklarından geçirmeme konusunda ikna edilmesini bildiren Stalin'e göre Balkanlar'da Türkiye'nin yardımı olmaksızın ikinci bir cephenin oluşturulma ihtimali bulunmamaktadır. Aynı tarihlerde Churchill tarafından Stalin'e gelen gizli ve kişisel mesajda Türkiye'nin mutlak surette savaşa dahil edilmesi gerektiği yazılıydı.[221]

Sovyetler'in mücadele boyunca maddi kaynakları Almanya'nın kaynaklarından çok daha zayıftı. Hatta insan gücü bile Almanya'ya nispetle fazla yüksek sayılmazdı. Bundan ötürü Rusya'nın karşı koyması Rusya'nın kararının ve maneviyatının üstünlüğü ile alakalıydı. Moskova'ya iki defa saldıran Alman kuvvetleri her defasında püskürtülmüş, hava şartları dolayısıyla hareketsiz kalan Alman birlikleri karşısında Rus kuvvetleri kolaylıkla ilerlemişlerdi. Stalin, Hitler'in ihtiyatsızlığını farketmiş ve kendi harekât planını, bu gerçek üzerine kurmuştu. Böylece yalnız Moskova'yı kurtarmakla kalmamış; Almanları, pahalıya mal olan uzun bir geri çekilme yapmak zorunda bırakmıştı.[222]

1941 yılı Türkiye için oldukça sıkıntılı geçmiştir. Önce boğazlar konusundaki Sovyet baskıları ve Almanya'nın Balkanları işgali ardından dış etkiler, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve o zamanki hükümet ileri gelenlerinin canını epey sıkmaya başlamıştı. Almanlar Sovyetler Birliğine saldırınca, boğazlar üzerindeki baskının yönü değişmişti.

---

[220]Kamuran Gürün, **Türk-Sovyet...,** s. 239.

[221]"Başkan, Roosevelt'e Türkiye hakkında bazı düşüncelerimi bildirdim ve onun da benden bağımsız olarak benzer görüşlere sahip olduğunu öğrendim. Bana göre, Türkiye'yi baharda bizim yanımızda savaşa sokmak için yoğun bir biçimde çaba harcamalıyız. Bu amaçla Türkiye'nin statüsünü ve toprak bütünlüğünü garanti eden bir İngiliz-Sovyet Antlaşmasına Birleşik Devletlerinde katılmasını isterim. Bu üç kuvvetin hepsini hizaya sokacaktır; ve Amerikalılar Türklere büyük önem vermektedirler. İkinci olarak biz halen Türkiye'ye Ortadoğu'dan içinde ikiyüz tankında bulunduğu önemli bir mühimmat sevkiyatı yapmaktayız. Kış süresince kara güzergahı yada levant kıyısını izleyerek, Türkiye'ye mühimmat ikmali sevketmeye devam edeceğim. Eğer Türkiye'yi savaşa sokabilirsek Karadeniz'de sizin sol cenahınıza bir sevkiyat güzergahı açma ile ilgili harekâtta bir ilerleme kaydetmiş olmakla kalmayıp, aynı zamanda sizin Kafkaslar'daki ana petrol ikmal yerlerini başarıyla savunmamız açısından Mihver için hayati önem kazanan Romen petrol sahalarını Türk üslerinden ağır bir şekilde bombalayabiliriz." SSCB Dışişleri Bakanlığı, **İkinci Dünya Savaşında Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Türkiye Üzerine Yazışmaları,** (Çev. Orhan Suda), İstanbul 2002, s. 90.

[222]I. Deutscher, **a.g.e.,** s. 254-256. **Bkz. EK 13.**

Daha önce Almanya ve Sovyetler Birliği, boğazlardan Müttefik gemilerinin geçmemesi için baskı yapıyorlardı. Batılı Müttefiklerin yanında yer alan Sovyetler'e beklenen yardımın en kısa yolu boğazlardı ve Türkiye savaşa dahil olmadığı için boğazlar üzerinden yapılabilecek yardım söz konusu olamazdı.

1941 yılının Ağustos ayına doğru İngiltere ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerin giderek yakınlaşması boğazlar üzerindeki baskıyı daha da arttırmıştı. Atlantik Beyannamesinin yayımlanmasından sonra, İngiltere Türkiye'yi boğazları açması için zorlamaya başlamıştı.

Almanların Stalingrad'a doğru ilerlemeleri ve Volga kıyılarına varmaları Türkiye'de bazı kıpırdanmalara neden olmuştu. Bazı politikacı ve yazarlar Almanya'nın savaşı kazanacağından emin olduklarını belirtmeye başlamışlardı.[223] Almanların doğu topraklarını işgal ettikleri sırada Türk gazetelerinin manşetlerinde savaşın artık sonuna gelindiği ve Almanya'nın bu mücadele de kazanan taraf olduğunu ifade eden haberler dahi yapılmıştır.[224]

Japonya'nın saldırısı sonucu 7 Aralık 1941'de Amerika Birleşik Devletleri İkinci Dünya Savaşına katılmıştır.[225] Türkiye'nin savaş içerisindeki konumu daha da önem kazanmıştır. Gerek Mihver ve gerekse Müttefik Devletleri Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokmak için büyük çaba harcamıştır.[226]

1942 yılı Türkiye için zor bir yıl olmuştur. Müttefiklerin baskısı daha da artmış, Kasım 1942'de başlayan Stalingrad savaşını kaybeden Almanya, Türkiye'nin stratejik konumu gereği savaşa dahil olması gerektiği konusundaki ısrarlarını daha da arttırmıştır. İki tarafın ısrarlarına rağmen savaş dışı kalmayı başaran Türk Hükümeti, savaşa teçhizat eksikliğinin bulunmasından dolayı katılmayacağını belirtmiş ve bu doğrultuda Türkiye'ye savaş malzemesi yardımları yapılmıştır. Türkiye ile Mihver bloğunun başını çeken Almanya arasında ilişkileri gerginleştiren bir diğer olay ise 24 Şubat 1942 tarihinde Almanya'nın Türkiye Büyükelçisi Von Papen'e yapılan suikast teşebbüsü olmuştur.[227] Olay başta Ankara olmak üzere bütün yurtta etki uyandırmış, mesele mahkemeye intikal etmiştir. Mahkeme sonucunda suikastin Rus ajanları tarafından yapıldığı tespit edilmiştir.

[223] **Tasviri Efkâr,** 5 Birinciteşrin 1941.
[224] **Vakit,** 10 Birinciteşrin 1941.
[225] **Haber Akşam Postası,** 8 İlkkânun 1941.
[226] Selim Deringil, **İkinci Dünya Savaşı...,** s.24.
[227] A. Ş. Esmer, O. Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", Ed. M. Gönlübol, **a.g.e.,** s. 162-163.

Dava sonucunda ajanların tutuklu yargılanmasına karar verilmesiyle Türk-Sovyet ilişkileri de olumsuz bir havaya bürünmüştür.[228]

Bahsi geçen dönem, Türkiye için İkinci Dünya Savaşının siyasi, askeri ve ekonomik alanda ortaya çıkardığı yıkıntılara katlanmak zorunda olduğu bir dönem olmuştur. Öyleki savaşın topraklarımızın sınırına kadar geldiği ve savaşan tarafların Türkiye'yi stratejik konumu gereği kendi yanlarında savaşa sürüklemek istedikleri bu dönemde Türkiye çift taraflı yapılan bu baskılara büyük bir diplomatik maharet ile direnmiştir. Her ne kadar savaş dışında kalmayı başarmış olsa da savaşın etkilerinden kurtulamamış, her an değişebilecek savaş dengelerine karşı bütçenin büyük bir kısmı milli savunma harcamalarına ayrılmıştır.[229] Savaş döneminde halkın temel ihtiyaç maddeleri karşılanamayınca hükümet, 13 Ocak 1942'de ekmek ve ekmeklik hububatın tüketimini sınırlamıştır.[230] Ürünlerin karaborsaya düşmesi ve fiyatların faiş oranda yükselmesi halkın ekonomik alanda büyük sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştur. Bu durumun sosyal patlamalara neden olmasından endişe duyan yetkililer özellikle dar gelirli kesimi enflasyona ezdirmemek için çeşitli tedbirler almıştır.[231] Karaborsaya düşen temel tüketim maddeleri olan zeytinyağı, un, makarna, şeker gibi ürünlerin maliyet fiyatı üzerinden dağıtılmasına karar vermiş ayrıca, köylüye tarım aletleri ve tohumluk dağıtarak tarım ürünlerinin ülke içerisindeki üretiminin arttırılmasını amaçlamıştır.[232]

Türkiye savaşın getirdiği sorunlarla mücadele ederken, 5 Ocak 1942 tarihinde Stalin, savaş sonrası dünyası ile ilgili görüşlerini ortaya koyan bir konuşma yapmıştır. Türkiye'nin 1942 yılında savaşa müttefikler safında gireceğine kesin gözüyle bakan Stalin, Ege ve Yunanistan'ın Türkiye için önemli olduğunu, Oniki adanın Türkiye'ye bırakılması gerektiğini ifade etmiştir.[233]

26 Mayıs 1942 tarihinde Sovyet Rusya ile İngiltere arasında bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. Almanya'nın Rusya'ya taarruz etmesinin ardından kendiliğinden gelişen bu işbirliği teklifi İngiltere'den gelmiş, Londra'da imzalanan bu antlaşmayla harp sonrası devresini içine alacak bir anlaşma kayda geçmiştir.[234] Beş maddeden oluşan bu anlaşmanın ilk kısmı harb esnasında yürürlükte olacak anlaşmanın ikinci kısmı ise 20 yıl müddetle

[228]**Tasviri Efkâr**, 25 Şubat 1942.
[229]M. Goloğlu, **a.g.e.,** s.145.
[230]**Yeni Sabah**, 14 İkincikânun 1942.
[231]**Yeni Sabah,** 21 İkincikânun 1942.
[232]Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. 2, Ankara 2010, s.528-529.
[233]K. Gürün, **a.g.e.,** s. 243.
[234]F. Armaoğlu, **a.g.e.,** s. 6-7.

geçerli olacaktı. Rusya ile İngiltere arasındaki işbirliğinin ilk üç ayı içerisinde İngiltere Sovyetlere 450 uçak, 22.000 ton kauçuk, üç milyon çift ayakkabı ve savaş endüstrisi için gerekli madenler vermiştir.[235]

21 Ağustos 1942 tarihinde Moskova Büyükelçiliğine tayin edilen Cevat Açıkalın, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov ile ilk görüşmesini yapmıştır.[236] Almanlar'ın Kafkasya'ya doğru ilerledikleri bu dönemde gerçekleştirilen görüşmede, Türkiye'nin Alman ilerleyişinden yararlanarak Rusya'ya saldırı başlatacağı yolundaki asılsız haberler üzerinde durulmuştur. Trabzon ve Hopa civarında ufak miktarda bulunan asker topluluğunun Sovyetlere karşı taarruz hareketi olmadığı hususunda beyanat veren Açıkalın, Türkiye'nin açık ve dost siyaset izlediğini sözlerine eklemiştir.[237] Yapılan bu açıklama karşısında Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov, Sovyet siyasetinin de tıpkı Türk siyaseti gibi açık ve dost olduğunu ifade ederek, görüşmeden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.[238]

2.2.5 Stalin-Churchill Görüşmesi (12-14 Ağustos 1942)

Mihver devletlerine karşı harbin büyük yükünü üzerine alan üç büyük devletin, yani Rusya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletinin liderleri, gerek harbin sevk ve idaresini gerekse müstakbel barışa ait meseleleri görüşmek üzere zaman zaman konferanslar düzenlemişlerdir. Yapılan görüşmelerden bir tanesi de 12-14 Ağustos 1942 tarihlerinde Stalin ile Churchill arasında Moskova'da gerçekleşmiştir. Müzakerede Churchill, savaş içerisinde yaşanan zorluklar ne olursa olsun harbe devam edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hitler'i yok etmeyi amaçladıklarını Moskova'da yapılan bu görüşmede alınan kararlara her ne olursa olsun Roosevelt'in de tasdik edeceğini belirtmiştir. Üç ülkenin temsilcileri arasında gerçekleşen müzakereler tam bir dostluk ve samimiyet havası içinde gerçekleşmiştir.[239] Görüşmelerde mühim kararlar alınmış olup, İngiltere, Rusya ve Amerika Birleşik Devletlerinin tam bir fikir birliği içerisinde olduğu mesaji verilmiştir.[240]

Türk basınında geniş yer bulan bu ziyaret ile ilgili haberlere dönemin gazetelerinde sıkça rastlanmaktadır. Tasvir-i Efkâr gazetesi *"Moskova Mülâkatı"* başlıklı yazısında

[235]F. Armaoğlu, **20. Yüzyıl...,** s. 462.
[236]**Tasviri Efkâr,** 23 Ağustos 1942.
[237]**Vakit,** 27 Ağustos 1942.
[238]K. Gürün, **a.g.e.,** s. 244.
[239]**Haber Akşam Postası,** 17 Ağustos 1942.
[240]**Yeni Sabah,** 18 Ağustos 1942.

Stalin ile Churchill arasındaki görüşmelere ayrıntıları ile yer verirken,[241] Haber Akşam Postası gazetesi *"Churchill'in Moskova Seyahati*" başlığını atarak yapılan görüşmenin harbin seyrini değiştirebilecek mahiyette olduğunu bildirmiştir.[242] Haberin ilk sayfada verilmesi ve tarafların bizzat verdiği demeçlerin ayrıntılı olarak neşredilmesi Türk basınının müzakerelere verdiği önemi açıkça göstermektedir. Churchill'in Moskova'ya yaptığı seyahati köşesinde ayrıntılı bir şekilde değerlendiren Hüseyin Cahit Yalçın'a göre, Müttefiklerin harbi sonuna kadar devam ettirmek istedikleri ve sulhe yaklaşmadıkları aşikardır. Sovyetlerin sıkıntılı günler yaşadığına dikkat çeken Yalçın, Sovyetler Birliğinin durumu lehine çevirmek istemesinin tabii olduğunu sözlerine eklemiştir.[243] Moskova görüşmelerini *"Hitler'in ölüm çanının çalması"* olarak gören Türk basınına göre Churchill'in Moskova'ya gelip Stalin'le görüşmek mecburiyetinde kalmasının tek bir sebebi olabilir. O da Ruslar'ın harp içindeki vaziyetinin güçleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Yapılan görüşmelerde Hitler'in istibdatına son vererek dünyayı hürriyete kavuşturmak kararının alındığı, hatta Rusların Hitler'in sadece istibdatına son vermek değil şahsını da ortadan kaldırmak düşüncesinde olduğunu yazmaktadır.[244]

Churchill, 18 Ağustos 1942 tarihinde Londra'ya dönmüştür. Yurda döndüğünde İngiliz basınına beyanatlar vermiştir. Moskova seyahatinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiş ve görüşmelerde tüm meselelerin konuşulduğunu ve Hitlerizmi yok edene kadar savaşın devam edeceğini bildirmiştir.[245]

Alman Hükümeti, Moskova görüşmelerinde demokrasi devletlerinin askeri harekât bakımından çıkmaza girdiğini vurgulamıştır. Harb içerisinde dikkat çeken üç nokta bulunduğunu bunlardan ilkinin Doğu Avrupa'daki askeri harekât olduğunu ikincisinin okyanuslardaki durum, üçüncüsünün ise Stalin-Churchill görüşmeleri olduğunu ifade etmiştir. Berlin'e göre Moskova görüşmeleri harb içerisinde yeni gelişmeler meydana getirecektir.[246]

Moskova görüşmelerinde Almanya'nın savaş dışı bırakılmasının yanı sıra Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na Müttefiklerin safında dahil edilmesi gerektiği ve ikinci cephenin açılması konusu da gündeme gelmiştir.[247] Churchill, Türkiye'nin baharda harbe

[241]**Tasviri Efkâr,** 18 Ağustos 1942.
[242]**Haber Akşam Postası,** 18 Ağustos 1942.
[243]**Haber Akşam Postası,** 18 Ağustos 1942.
[244]**Tasviri Efkâr,** 19 Ağustos 1942.
[245]**Yeni Sabah,** 19 Ağustos 1942.
[246]**Yeni Sabah,** 20 Ağustos 1942.
[247]F. Armaoğlu, **İkinci Dünya Harbinin...,** s.16.

girmesi için devamlı ve esaslı bir gayret sarfetmek gerektiği, uygun tedbirler alınırsa Türkiye'nin Müttefikler safına geçebileceğini savaşın sonunda yapılacak barış konferansında Türkiye'nin galip devletler arasında bir iskemleye sahip olmak isteyeceğini ifade etmiştir. Türk ordusunun harbin başladığı günden bu yana seferberlik durumunda olduğunu ve bu sebeple de savaşa hazır durumda bulunduğunu belirtmiştir.[248] Churchill'in bu sözlerine cevap olarak Stalin, Türkiye'nin harbe dahil edilmesi için herşeyi yapmak gerektiğini, Hitler ve ortaklarının mağlubiyetini çabuklaştırmak için bunun gerekli olduğunu belirtmiştir.[249]Molotov ise, Rusya'nın Doğu Avrupa'ya doğru ilerlemesini kolaylaştırmak için Türkiye'nin bizzat savaşa girmesinin istenmesinin bir telkin şeklinde değil, emir şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir. Stalin'de "*Türkiye'yi gerekirse ensesinden tutup savaşa sürükleyeceklerini"* ifade etmiştir.

İkinci cephenin açılması ile ilgili haberlere Türk basınında sıkça rastlanmaktadır. Yapılan görüşmeler ve konferanslarda sürekli olarak yenilenen ikinci cephenin açılması ile ilgili olarak eski ordu kumandanlarından Ali İhsan Sabis, söz konusu cephenin açılması için tarafların ısrarlarını arttırdıklarını belirtmiştir. Açılması gündemde olan bu cephenin Rusya'ya yapılacak olan silah ve mühimmat yardımını kolaylaştıracağını bu durumun Rusya'nın işine yarayacağını belirtmiştir.[250]

İkinci cephenin açılmasına kesin olarak karar verildiğini bildiren Roosevelt'e göre iki yol bulunmaktadır. Mihver Devletlerini yok edene kadar savaştan çekilmemek ve hava saldırılarıyla karşı tarafın gücünü yıpratmak gerekmektedir. Etem İzzet Benice Roosevelt'in yapmış olduğu bu iki tavsiyenin Rusya adına önemli manâlar taşıdığını ifade etmiştir. Sovyetler'in harpten geri çekilmesi gibi bir durumun söz konusu olamayacağını, her ne kadar savaş boyunca kaybedilen insan sayısının fazla olsa da, Almanya'ya karşı yapılan saldırıların Kızılorduyu yıpratmasına rağmen Rusların mücadeleye devam edeceklerinin açık olduğunu belirtmiştir.[251]

Rusya ile Almanya arasında gerçekleşen Stalingrad muharebelerinde Almanlar kuzeyden Volga'ya varıp şehri kuşattıkları esnada Sovyet müdafaa hatlarının yarıldığını ve şehrin tamamen Almanların eline geçebileceğini düşünen İngiltere'deki harp endüstrisi

[248]K. Gürün, **Dış İlişkiler...,** s. 89.
[249]**Aynı yer.**
[250]**Tasviri Efkâr,** 10 İlkteşrin 1942.
[251]**Son Telgraf,** 8 Eylül 1942.

çalışanları, bir heyetle Churchill'i ziyaret etmiş, ikinci cephenin açılmasının gerekli olduğunu vurgulamıştır.[252]

İkinci cephenin açılmasının Sovyetler açısından mühim derecede önemli olduğunu bildiren Stalin, cephenin açılması konusundaki ısrarlarını arttırmış Stalin'in bu çabasını köşesinde değerlendiren Etem İzzet Benice'ye göre, Sovyet lideri savaş içerisinde mühim manevralar çevirmektedir. Rus ordusunu Alman baskısından kurtarmak için Müttefikler tarafından ikinci cephenin açılmasını istemiş olabilir. Stalin, ikinci cephe açılmaksızın Alman ordusu mağlubiyete uğratılırsa ve Alman Devleti çökerse Sovyetlerin bütün kuvvetlerini kaybetmemiş bulunması imkânını elinde tutmak istemektedir[253]. Stalin Rus ordusu iyice yıpranmadan Müttefiklerinden yardım beklemektedir.

İkinci cephenin henüz açılmayışıyla ilgili olarak yayımlanan bir haberde Rus sözcüsü, Anglo-Saksonların Pasifik ve Afrika'daki yerlerini koruyabilmek için ikinci cephenin açılmasını isteyerek uzattıklarını belirtmiş, Moskova'dan duyulan bu sözler Müttefikler tarafından oldukça sıkıntılı bir hava yaratmıştır. İngiliz basını Rus sözcüsünün bu sözleri karşısında yayımladıkları haberde İngiltere'nin derhal harekete geçmesi gerektiğini, Ruslarla aralarında en ufak bir anlaşmazlık bile bırakmamaları gerektiğini belirtmiştir.[254]

Peyami Safa'da harp sonrasında ortaya çıkacak yeni dünya düzenin ne olacağı hususundaki görüşlerini bildirmiştir. Safa'ya göre, Müttefiklerin savaş boyunca tek bir hedefi vardır. O da zaferdir. Ancak savaş sonrası yeni dünyanın düzenini belirlemek hususunda Müttefik devletlerinin arasında fikir birliği yoktur.[255] İkinci Dünya Harbinin iki taraf içinde zaferle bitmesi için gerekli olan şartlar henüz sağlanmamış olup, demokrasi zaferi ile çabuk bitmesi için de varılması gereken hedefler henüz gerçekleşmemiştir. İkinci cephenin henüz açılmamış olmasını da gerçekleştirilmeyen hedefler arasında gören Peyami Safa, harbin ne kadar süreceği hususundaki belirsizliğin devam ettiğini de sözlerine eklemiştir.[256]

[252]**Son Telgraf,** 12 Eylül 1942.
[253]**Son Telgraf,** 9 İlkteşrin 1942.
[254]**Tasviri Efkâr,** 24 İlkteşrin 1942.
[255]**Tasviri Efkâr,** 20 İlkkânun 1942.
[256]**Tasviri Efkâr,** 25 İlkkânun 1942.

2.3.TÜRKİYE'Yİ SAVAŞA DAHİL ETME ÇABALARI VE SOVYETLER BİRLİĞİNİN TUTUMU

2.3.1. Müttefik Devletlerin Faaliyetleri

Müttefik Devletleri, II. Dünya Savaşı'nı nasıl yönlendireceklerini kararlaştırmak için sıklıkla konferanslar düzenlemişlerdir. Bu konferansların hemen hemen hepsinde Türkiye ile ilgili görüşmeler yapılmış ve Türkiye'nin savaşa girmesi yönünde telkinlerde bulunulmuştur. II. Dünya Savaşı'nda dengeler degiştikçe, Müttefiklerin Türkiye'den beklentilerinde de degişiklikler olmuştur. Barbarossa Harekâtının başlamasına kadar Müttefik Devletler Türkiye'nin savaşa girmesini isterken, Almanya'nın Sovyetler Birligi'ne saldırması ile Türkiye'nin savaş dışı kalma politikası desteklemişlerdir. Müttefik Devletler içerisinde Türkiye'nin savaşa girmesini en çok isteyen devlet ise İngiltere'dir.

İngiltere, Almanya'nın Balkanlarda hızla ilerledigi bir dönemde, Bulgaristan üzerinden Alman kuvvetlerinin Türkiye'yi işgal edecegini tasarlarken, bu işgali engellemek için Balkanlarda ve Doğu Akdeniz'de Türkiye'ye dayalı bir cephe açma düşüncesindedir. Böylece Almanlar Dogu'da açılacak yeni cephe ile ilgilenirken, Müttefikler Fransa'ya çıkartma yapacaklar ve Almanya'ya büyük bir darbe indirmiş olacaklardır. Churchill'in Almanya'yı bir an önce dize getirmek için ortaya koydugu ikinci cephe projesinin temel dayanağı Türkiye'dir. Ancak bu projenin gerçekleştirilmesi mümkün olmamıştır.[257]

II. Dünya Savaşı 1943 yılına kadar Mihver Güçlerin üstünlügü ile devam etmiş, Stalingrad'da Sovyetler Birligi'nin Alman Ordularını yenmesi ile de Müttefikler üstün duruma geçmiştir. ABD'nin, Japonya'nın 7 Aralık 1941'de, Pearl Harbor'u bombalaması üzerine savaşa girmesi ile güç dengesinde büyük bir degişiklik olmuştur.

1942 yılının sonuna gelindiğinde Türkiye üzerindeki Alman baskısı ortadan kalkmakla birlikte, bunun yerini Müttefiklerin baskısı almıştır. Türkiye'ye yapılan bu baskıların dönüm noktasını Sovyetlerin Stalingrad zaferi teşkil etmiş, bu aynı zamanda Türk-Sovyet münasebetlerindeki yeniden terse dönüşün başlangıcı olmuştur. 1943 yılından itibaren Sovyetler Türkiye'ye karşı sert bir tutum almaya başlamıştı ve bu durum savaşın sonunda

[257]C. Şen, **a.g.e.,** s. 141-142.

gerçek bir Sovyet tehdidi olarak ortaya çıkacaktı. Savaş sırasında Müttefiklerin yaptığı her toplantıda Türkiye'nin savaşa dahil edilmesi gündeme geldi.[258]

Müttefik Devletleri, Türkiye'yi savaşa dahil etmek için yaptıkları görüşmelerde Balkanlar'ın Almanlar'ın elinde olduğunu, Türkiye'nin Müttefik Devletleri safında savaşa girmesiyle Almanya ile Balkan Devletleri'nin arasındaki bağlantının kesilebileceğini düşünmüştür. Ayrıca Türkiye'nin savaşa dahil edilmesiyle Boğazlar'ın kontrolünün Müttefiklerce sağlanabileceğini düşünerek birçok konferans ve görüşmeler yapmışlardır. Türkiye'nin 1943 yılında kesin olarak harbe girmesini istemiş ve Türkiye'yi savaşa dahil etmek için her türlü destek verilmesi gerektiğini savunmuşlardır.[259]

Müttefikler ilk olarak 14 Ocak 1943'de, Casablanca'da bir araya gelerek Türkiye'yi nasıl savasa girmeye ikna ediceklerini görüşmüşlerdir. Görüşmeler sırasında ABD Başkanı Roosevelt, Türkiye ile ilgili olarak söz hakkının İngiltere'de oldugunu kabul etmiştir. Görüşmeler sırasında Türkiye'nin hiçte hoşuna gitmeyen *"Koşulsuz Teslimiyet*" anlayışı da kabul edilmiştir. Almanya'nın koşulsuz teslimi demek, Sovyetler Birliği'nin Avrupa'daki en güçlü devleti olması anlamına geldiğinden, Türk devlet adamları her zaman bu fikire karşı çıkmıştır.[260]

Konferansın sona ermesinin ardından İngiltere'ye dönen Churchill, Londra'da bir konuşma yapmıştır. Atlantik Denizi üzerinde yapılan mücadelelerin orduya büyük zarar verdiğini anlatmış, bu mücadelelerde İngiliz ordusunun zayiatının büyüklüğü üzerinde durmuştur. Başkan, ayrıca Casablanca'da yapılan görüşmelerde savaşın Ruslar üzerindeki yükünü hafifletmek için bir an evvel düşmana son darbeyi indirmek gerektiğini belirtmiştir. Gerekli tedbirlerin alınması için çalışmalara başlandığını kamuoyuna duyurmuştur.[261]

12 Ağustos 1943 tarihinde, Müttefikler, Sicilya'ya çıkarma yaptıktan sonra Kanada'nın Ouebec şehrinde bir konferans düzenlemişlerdir.[262] Stalin'in katılmadığı bu konferans'ta Roosevelt ve Churchill, alınan kararları bizzat Stalin'e bildireceklerine dair demeçler vermiştir. Sicilya'daki başarının ileride de büyük başarıları getireceğine olan inançlarının tam olduğunu ve hedeflerinin Hitler'i yok etmek olduğunu yinelemiş,

[258]Çağatay Benhür, **Stalin Dönemi Türk-Sovyet...,** s. 43.
[259]C. Hasanlı, **a.g.e.,** s. 80.
[260]C. Şen, **a.g.e.,** s.143.
[261]BCA, Fon kodu:030.10, Yer no:235.588.3.
[262]Aragon, **Sovyet Rusya (1939-1960),** (Çev. Galip Üstün), İstanbul 1969, s.95.

Mihver'e karşı büyük başarılar elde ettiklerini ancak savaşın sonunu getirecek hamleyi henüz başlatmadıklarını da ifade etmişlerdir.[263] Konferans boyunca yapılan görüşmelerde Türkiye'yi savaşa sokma konusu da gündeme gelmiştir. Türkiye'ye bundan önce yapılan görüşmelerde vaat edilen silah ve mühimmatı ulaştırmanın mümkün olmayacağı görüşünü savunan Roosevelt ve Churchill'e göre, Türkiye'ye artık baskı yapılmaması gerektiği kararı alınarak, Balkanlar'da açılması öngörülen ikinci cephe konusunda Türkiye'nin hava üstlerini kullanma niyetinin Türk Hükümetine iletilmesi kararı alınmıştır. Konferans sonrasında Türkiye ile ilgili alınan kararlara sıcak bakmayan Sovyetler Birliği, Müttefiklerin bu yaklaşımını takdir etmemiş ve Türkiye'nin her ne olursa olsun İkinci Dünya Harbine dahil edilmesi gerektiğini savunmuştur.[264]

Etem İzzet Benice, Churchill ve Roosevelt tarafından alınan bu kararlara Stalin'in karşı çıkması üzerine dünyada barışın sağlanması için Müttefik Devletlerinin aynı hedef üzerinde birleşmelerinden başka çarenin olmadığını vurgulamıştır. Sovyetler Birliğinin 25 yıl boyunca Avrupa ve dünya rejimlerine aykırı bir rejimi benimsediğini ifade ederek, Sovyetler Birliğini ayrı bir dünya gayesinin gözlüğü arkasından bakmakla eleştirmiştir. Sovyetleri tüm dünyaya kendi tasarısındaki kalıbı vermeye çalışan bir güç olarak gören Benice, 22 Haziran 1941 tarihini Rusya için bir dönüm noktası addetmektedir. Bu tarihten itibaren Fransa'nın beklenmedik bir şekilde savaş dışı kalmasının Rusya'yı olumsuz etkilediğini düşünmüştür. Tüm dünyada millet ve insanlık haklarının beraberlik ile tanzim edilebileceğini, Rusya'nın Müttefik Devletleri ile arasındaki görüş ayrılığını bir an önce sona erdirmesi gerektiğini belirtmiştir.[265]

Harbin siyasi gayesinin görüşüldüğü Ouebec Konferansına 19 Ağustos 1943 tarihinde Kordel Hull'de katılmış ve bu dönemde Türkiye'yi savaşa katılmaya zorlamanın doğru olmayacağını, Türkiye'den ancak topraklarında Müttefiklere hava üsleri vermesinin ve ulaşım kolaylıkları göstermesinin istenebileceğini düşündüğünü belirtmiştir.[266] Taraflar ikinci cephenin açılması gerekliliğini bir kez daha vurgulamışlardır.[267] Türk basınında da geniş yer bulan Ouebec Konferansı, Almanya'nın hezimetini hazırlayacak kat'i bir darbe olarak görülmüştür. Gazetelerin ilk sayfasında yer alan haberlerde Churchill-Roosevelt ve Hull arasında konferans boyunca yapılan görüşmelere sıklıkla yer verilmiş olup, bahsi geçen müzakerelere Stalin'in neden katılmadığı hususunda birçok habere rastlanmaktadır.

[263] **Son Telgraf,** 13 Ağustos 1943.
[264] C. Hasanlı, **a.g.e.,** s. 95.
[265] **Son Telgraf,** 13 Ağustos, 1943.
[266] A. Ş. Esmer, O. Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", Ed. M. Gönlübol**,** ***a.g.e.,*** s. 173.
[267] **Son Telgraf,** 15 Ağustos 1943.

Tasvir-i Efkâr gazetesi, Rusya'nın maddi imkansızlıklardan dolayı konferansa katılamadığını ileri sürmüştür. Buna gerekçe olarak Rusya ile konferansın yapıldığı şehir olan Ouebec arasında çok mesafe olduğunu ve Stalin'in Rus toprakları haricinde başka ülkelere seyahat etme alışkanlığının bulunmadığını ileri sürerek Rusya'nın konferansta bulunmayış nedeninin gerekçelerini kendilerince sıralamıştır.[268]

Bahsi geçen konferansın birinci safhası 15 Ağustos 1943 tarihinde Roosevelt ve Churchiil tarafından yayımlanan ortak bir bildiriyle sona ermiş olup, ikinci cephenin yazın açılması gerektiği ve Almanya'ya İngiltere üzerinden yapılacak bir taarruzla karşılık verilmesi gerektiği belirtilmiştir.[269] Ayrıca konferansta, yılbaşına kadar 50 Alman şehrinin Müttefik ordularınca ele geçirilmesine karar verilmiştir.[270]

Müttefik Devletlerce Türkiye'yi savaşa dahil etme çabaları yapılan Casablanca ve Ouebec Konferanslarıyla sınırlı kalmamış, aynı yıl içerisinde gerek harbin gidişatını görüşmek ve gerekse harp sonrası oluşacak yeni dünya düzenini görüşmek üzere birçok toplantı ve konferanslar düzenlemişlerdir.

2.3.2. Moskova Konferansı (19 Ekim 1943)

Sovyetler Birliğinin katılmadığı Ouebec Konferansında, İngiltere Balkanlar üzerinde ikinci bir cephenin açılması gerektiğini savunmuştur. Görüşmelerden daha sonra haberi olan Sovyetler Birliği, İngiltere'nin Balkanları kendi nüfuzu altına almak düşüncesinde olduğu sonucuna vararak, bu cephenin açılmasına karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Müttefik Devletleri, Sovyetler Birliği'nin savaş hakkındaki görüşlerini daha iyi öğrenmek için 19 Ekim 1943 tarihinde Moskova'da toplanmışlardır.[271]Konferansa Stalin'in isteği üzerine Devlet Başkanları yerine Dışişleri Bakanlarının katılmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine konferans İngiltere, ABD ve Sovyet Dışişleri Bakanları olan Eden, Hull ve Molotov arasında gerçekleşmiştir.[272] Toplantının ilk gününde Molotov, hazırlık çalısmalarında üzerinde anlaşılan gündemi bir kenara bırakarak, Türkiye'nin savaşa katılması konusunu teklif eden yeni bir gündem sunmuştur. İlk günden Ruslar konferansa katılan diğer Müttefik Devletlere baskı yapacaklarını göstermişlerdir. Moskova Konferansı başlarken Sovyetler Birligi'nde, Türkiye hakkında kötü bir izlenim oluşmuştur. Molotov, Türkiye'ye karşı olan ilgilerini açıkça vurgulamış ve Sovyet Ordusu'nun taşıdığı yükü

[268]**Tasviri Efkâr**, 16 Ağustos 1943.
[269]**Tasviri Efkâr**, 16 Ağustos 1943.
[270]**Tasviri Efkâr**, 20 Ağustos 1943.
[271]C. Şen, **a.g.e.,** s. 151.
[272]F. Armaoğlu, **a.g.e.,** s. 18.

hafifletmek için Türklerin savaşa katılması gerektigini savunmuştur. Her ne olursa olsun Türkiye'nin harbe dahil edilmesi gerektiğini düşünen Sovyetler Birliği'ne göre, Türkiye'nin jeopolitik konumunun savaşın gidişatını etkileyebilecek ve Müttefiklere çeşitli avantajlar sağlayabilecek durumda olduğu ve Türkiye'nin savaşa dahil edilmesiyle Boğazlar üzerinden yapılacak yardımların önü açılmış olacaktı.[273] Molotov, Türkiye'nin savaşa dahil edilmesinin yanı sıra Eden ve Hull'den iki farklı istekte daha bulunmuştur. Bunlardan ilki, İkinci cephenin önceden kararlaştırıldığı biçimde 1944 yılı ilkbaharında açılmasının garanti edilmesi, bir diğeri ise, İsviçre hava üslerinin Sovyetler Birliği tarafından kullanılması gerektiği olmuştur.[274]

Moskova'da Dışişleri Bakanları tarafından yapılan görüşmeler, Türk basını tarafından yakından takip edilmiştir. Dönemin gazetelerinde Konferansla ilgili birçok habere de yer verilmiştir. Moskova Konferansına az bir süre kala hazırlıklarını tamamlayan tarafların verdikleri demeçlere yer veren Türk gazeteleri, tüm dünya tarafından takip edilen Moskova'daki görüşmelerin dünya basınındaki yankılarını da neşretmiştir. Öyle ki, Pravda gazetesi yapılacak olan görüşmelerin asıl amacının harbi kısaltmak olduğunu ve Hitlerin mağlubiyetini çabuklaştırmak için yapıldığını belirtmiştir. İkinci cephenin açılmasının harbin gidişatına göre bir zorunluluk olduğunu ve konferans sonunda çıkacak kararın dünya barışına büyük katkı sağlayabileceğini bildiren haberler yayımlamıştır.[275]

Etem İzzet Benice, konferansla harbin Avrupa safhasınının bitebileceğini düşünmüştür. Harbin en önemli toplantılarından biri olarak gördüğü Moskova Konferansını dönüm noktası teşkil etmiştir. Konferans boyunca Sovyetlerin ikinci bir cephenin açılması konusundaki ısrarlarının yerinde olduğunu belirtmiştir. İkinci cephenin açılmasıyla harbin sona ereceğini ve beklenen dünya barışına çok kısa bir zaman içerisinde kavuşulacağını Türk halkına duyurmuştur.[276]

Türk basını, konferansın harbin gidişatını etkileyebileceğini düşünmüştür. Üç büyük devletin katılacağı bu konferanstan Almanya ve Japonya'nın endişe duyduğunu belirtmiştir. Konferansta asıl üzerinde durulan konunun Hitlerizm'i yok etmek olduğunu ve Nazi zulmü altında inleyen bütün Avrupa'nın üzüntü içerisinde bulunduğunu bu sebepledir

[273]Mustafa Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye (1939-1945)", Ed. B. Oran, **a.g.e.,** s. 460.
[274]E. Weisband, **İkinci Dünya Savaşı ve...,** s. 156.
[275]**Yeni Sabah,** 15 Birinciteşrin 1943.
[276]**Son Telgraf,** 18 Birinciteşrin 1943. **Bkz. EK 14.**

ki harbin en kısa süre içerisinde bitirilmesi gerektiğini öngören haberler yayımlamışlardır.[277]

Son Telgraf gazetesi yazarlarından Semih Muammer Alatur, Moskova'da gerçekleşen Üçler Konferansında Sovyetlerin isteklerinin ağır bastığını söylemiştir. Alatur'a göre konferansta Sovyetlerin üzerinde durduğu mesele ikinci cephenin açılması mevzuudur. Savaşın seyrini mühim derecede etkileyecek olan bu meselenin Sovyetler için bu denli önemli olması doğaldır. Konferans ile birlikte taraflar arasında politika savaşının da başlayacağını bu sebeple de savaşın artık içinden çıkılmaz bir hâl almaya başladığının sinyallerinin bu konferansla verildiğini belirtmiştir.[278]

Bahsi geçen dönemde Türkiye'de Müttefik yanlısı gazeteler yapılacak olan Moskova Konferansına büyük önem vermiştir. Konferansta dünyanın istikbâlini ilgilendiren mühim konular görüşüldüğünü neşrettikleri haberlerle Türk halkına duyurmuştur. Müttefik yanlısı gazetelerde, üçler konferansı ve bu konferansta alınacak kararların gizli tutulması gerektiğini çünkü harp başlamadan evvel Mihver Devletlerinin kendi aralarında yaptıkları gizli görüşmelere atıfta bulunarak Müttefik Devletlerinin de aynı yolu takip edip gizli toplantılar yapabileceklerini savunmuşlardır.[279] Yapılacak bu gizli görüşmelerden Almanya Hükümetinin son derece tedirgin olduğunu belirten gazeteler, Avrupa'nın artık Nazi'lerin çizmesi altında ezilmeyeceğini, Nazi hakimiyeti altında ezilen memleketlerin hak ve mahrumiyetlerine kavuşarak *"Berlin'in yaygarası*"na kulak asmayacaklarını ifade etmişlerdir.[280]

Moskova'da yayımlanan ve hükümete yakınlığı ile bilinen "*Harp ve İşçi Sınıfı"* gazetesinde üç büyük devlet arasında yapılacak olan bu konferansın dünyanın kaderini değiştirecek mahiyette olduğu yazılmıştır. Müzakerelerin İngiltere, Amerika ve Rusya'nın harbe girerken tespit ettikleri dış siyaset esasına dayandığını, Sovyet kıtaları ve İngiliz-Amerikan kıtalarının tamamıyla Almanya'yı yok etmeleri gerektiğini ifade etmiştir.[281]

Dönemin gazetelerinde Moskova Konferansı ile ilgili haberlere sıkça rastlanmaktadır. Başta Sovyetler Birliği ve müttefikleri olan İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri arasında görüşülen meselelere ayrıntılarıyla yer verilmiş, konferansın ana

[277]**Yeni Sabah,** 18 Birinciteşrin 1943.
[278]**Son Telgraf,** 19 Birinciteşrin 1943.
[279]**Yeni Sabah,** 22 Birinciteşrin 1943.
[280]**Haber Akşam Postası,** 24 Birinciteşrin 1943.
[281]**Yeni Sabah,** 26 Birinciteşrin 1943.

konularını teşkil eden ikinci cephenin açılması ve bunun İkinci Dünya Savaşına etkisi yayımlanan haber ve yazılarla okuyucuya iletilmeye çalışılmıştır. Gazetelerin yayımladıkları haberler ve konferansa verdikleri önemden Müttefik yanlısı oldukları gözlerden kaçmamaktadır.

19 Ekim 1943 tarihinde toplanan Moskova Konferansı'nda Türkiye'nin kademeli olarak savaşa girmesine karar verilmiştir. İngiltere askeri yardım sevkiyatına devam ederken, aynı zamanda Türk hava üslerini kullanma izni isteyecek, daha sonra 1943 yılı sonuna kadar Sovyetler Birligi'nin isteği dogrultusunda Türkiye'nin savaşa girmesi saglanacaktır. Ayrıca Moskova Konferansı'nda, 1944 yılı baharında Fransa'ya çıkartma yapılması kararlaştırılmıştır. İngiltere'nin üzerinde ısrarla durdugu Balkan Cephesi fikri önemini kaybetmiştir. Moskova Konferansı bitince İngiltere Dışişleri Bakanı Eden, Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioglu ile görüşmek üzere Kahire'ye gitmiştir.[282]

2.3.3. Kahire Konferansı

Moskova Konferansının ardından 2 Kasım 1943 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanı olan Numan Menemencioğlu Kahire'ye giderek orada İngiltere Dışişleri Bakanı Antony Eden'le görüşmelere başlamıştır. Ziyareti boyunca Menemencioğluna Cevat Açıkalın eşlik etmiştir.[283] Görüşmeler iki taraf açısından da samimi bir hava içerisinde geçmiş olmasına rağmen tarafların karşılıklı istekleri bu samimi havanın dağılmasına sebep olmuştur. Görüşmelerin esasını Türkiye'nin II. Dünya Savaşına katılması gerektiği oluşturmuş olup Eden, İngiltere adına Türk hava üslerinin kullanılmasına istemiştir. Menemencioglu kendisine iletilen bu talebe karşılık, Türkiye'nin savasa girmesi halinde İstanbul, İzmir hatta Ankara'ya, Alman hava kuvvetlerinin hücumunu önlemenin imkânsız olacagını anlatarak üs verme teklifini ret etmiş, savasa girip girmeme konusunda ise karar verme yetkisinin hükümetinde olduğunu belirtmiştir.

Eden'in baskıları sonuç vermemiş ve Türkiye'nin savaşa sokulması konusunda bir ilerleme kaydedilememiştir. Adana'da, Churchill'in Türkiye'yi savaşa hiçbir zaman zorlamayacağına dair verdigi sözü hatırlatarak üzerindeki baskıyı azaltmaya çalısan Menemencioglu, 17 Kasım 1943'te, ilke olarak savasa girmeyi kabul etmiştir. Türkiye,

[282]C. Şen**, a.g.e.,** s.154.
[283]**Son Telgraf,** 2 İkinciteşrin 1943.

hava üssü vermektense direkt olarak tüm hazırlıklar tamamlandığında savaşa girmek istemiştir.[284]

Menemencioğlu ve Eden arasında gerçekleşen Kahire Görüşmeleri tüm dünyada derin bir etki uyandırmış, yabancı basın da Türkiye ve İngiltere Dışişleri Bakanları tarafından gerçekleştirilen bu görüşmelere büyük önem vermiştir. Rusya'da yayımlanan *"Harp ve İşçi sınıfı"* gazetesi yayımladığı bir haberde, Türkiye gibi ülkelerin alacakları vaziyetin öneminden bahsederek bu ülkelerin tarafsızlıklarını sürdürerek Hitler'e doğrudan yardım etmediklerini, Türkiye'nin uyguladığı tarafsızlık politikasından duydukları memnuniyeti beyan etmiştir.[285]

Kahire görüşmelerinin sona erdiği 6 Kasım 1943 tarihinde Sovyetlerin kuruluşunun 27. yılı münasebetiyle beyanat veren Stalin, Müttefik Devletleri arasında yapılan bu görüşmelerin harbin sonunu hızlandırdığını ve zafere artık yakın olduklarını belirtmiştir. Bundan sonra daha çok çaba harcayacaklarını, Almanya ve beraberindekilerin büyük bir batağa saplandıklarını, harp sonrasında her milletin istiklaline kavuşacağını vurgulayarak harp esnasında Müttefikleri tarafından Kızılorduya yapılan silah ve mühimmat yardımından duyduğu memnuniyeti de dile getirmiştir.[286]

2.3.4. Tahran Konferansı

1943 yılının Ekim ayında Moskova'da üç devletin Dışişleri Bakanlarının katılımıyla gerçekleşen konferanstan hemen sonra Stalin'in ısrarı üzerine üç devletin hükümet başkanları arasında bir konferans yapılmasına karar verilmiştir. Yapılması plânlanan bu konferans için adı geçen yerler Ankara, Bağdat ve Tahran olmuştur. Konferansın yapılacağı yeri Stalin belirlemiş ve taraflar bu kez İran'ın Başkenti Tahran'da biraraya gelmişlerdir.[287] Stalin, Churchill ve Roosevelt'in katılımıyla gerçekleşen Tahran Konferansı 28 Kasım-1Aralık 1943 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Türk basınının yakından takip ettiği bu konferans ile ilgili haberlere konferansın sona erdiği tarih olan 1Aralık 1943 tarihinde rastlıyoruz. Harbin en mühim siyasi konferansı olarak nitelendirilen Tahran Konferansını, harp içi ve harp sonrası meselelerin halledileceği siyasi bir görüşme olarak adleden[288] Türk gazetelerine göre, Tahran'da mühim meseleler mercek altına

[284]C. Şen, **aynı yer.**
[285]**Son Telgraf**, 9 Birinciteşrin 1943.
[286]**Son Telgraf**, 7 İkinciteşrin 1943.
[287]F. Armaoğlu, **20. Yüzyıl...,** s.479.
[288]**Son Telgraf,** 1 Birincikânun 1943.

alınmıştır. Öyle ki, İkinci cephenin açılması meselesi ilk sırada yer almış olup, Türkiye'nin savaşa dahil edilmesi gerektiği ve savaş sonrası barış düzeninin korunması için milletlerarası bir teşkilatın kurulması fikri bu konferansta görüşülen önemli meseleler arasındadır.[289] Görüşmelerde üç büyük devletin başkanlarının yanı sıra hükümet ileri gelenleri de hazır bulunmuş olup, görüşmeler boyunca Tahran ile dünyanın diğer şehirleri arasındaki her türlü haberleşme kesilmiştir.[290]

Etem İzzet Benice, Tahran Konferansında alınacak kararların dünyanın gidişatını etkileyeceğini düşünmüştür. Moskova Konferansında harp içi meselelerin gündeme geldiğini belirtmiş, Tahran Konferansında harp sonrası meselelerin görüşüldüğüne dikkat çekmiştir. Ayrıca görüşmelerde harbin kısaltılmasının yollarının arandığı ve en kısa sürede Mihver'e son darbenin indirileceği konusunda Müttefik Devletlerinin kararlı adımlar attığını da sözlerine eklemiştir.[291]

Tahran görüşmelerinden Almanya'nın büyük bir endişe duyacağını belirten Semih Muammer Alatur'a göre, konferansın sonunda Müttefik Devletleri tarafından Almanya'nın teslimi istenebilir. Konferansın toplanış amacının Almanya'yı yok etmek ve savaşı sona erdirmek olduğunu düşünen Alatur, Müttefik Devletlerinin bu amaçlarına çok yakında ulaşacaklarını ifade etmiştir.[292]

Moskova Hükümeti, yayımladığı bir bildiriyle konferansın sona erdiğini duyurmuştur. Görüşmelerde sadece Almanya'nın yok edilmesinin değil savaşın gidişatını etkileyecek ve savaş sonrası kurulacak barış düzeninin esaslarınında görüşüldüğünü kamuoyuna duyurmuştur. Görüşmelerin samimi bir hava içerisinde yapıldığını bildiren Moskova Hükümetine göre, Tahran'da Müttefik Devletleri harp gayretlerini birleştirmek hususunda önemli bir adım atmış harp içi ve harp sonrası için önemli kararlar almıştır.[293]

Türk basını, üç büyükler arasında gizlice yapılan Tahran görüşmelerini tüm dünyaya Moskova radyosunun ifşâ ettiğini duyurmuştur. Konferansta Almanya'ya son bir ültimatom verileceğini ve sonrasında Müttefiklerin Japonya üzerine harekete geçeceğini bildirmiştir. Tahran'daki görüşmelerin dünyadaki yankılarına da dikkat çeken gazeteler, yabancı devletlerin konferans hakkındaki görüşlerini anlatan haberler yayımlamışlardır. Öyle ki, İngiltere'deki bir haber ajansı üç büyükler arasında toplanan Tahran

[289]F. Armaoğlu, **a.g.e.,** s. 480.
[290]**Yeni Sabah,** 1 Birinciteşrin 1943.
[291]**Son Telgraf,** aynı yer.
[292]**Son Telgraf,** 2 Birincikânun 1943.
[293]**Son Telgraf,** 6 Birincikânun 1943.

Konferansının ülkede adeta yıldırım etkisi yarattığını söyleyerek bu haberin aynı zamanda diğer Müttefik Devletlerin şehirlerindede beklenmedik bir etki yarattığını duyurmuştur. Washington ise, Tahran Konferansında Rusların 2 milyon kişiden oluşan taze bir orduyla yeniden taarruza geçeceğini duyurmuş, ve kurulacak olan bu ordunun harbin en büyük askeri taaruzunu yapacağını savunmuştur. Macaristan'da yayımlanan bir gazete ise, Tahran görüşmeleri ile ilgili neşrettiği bir haberde bu toplantının herşeyden evvel Türkiye'yi ilgilendirdiğini, Rusların asırlardan beri uyguladıkları sıcak denizlere inme politikasının bir gereği olduğunu ifade etmiştir.[294]

Tahran Konferansı'nı yakından takip eden Türk Hükümeti, Stalin'in Türkiye'yi savaşa sürüklemek için Müttefik Devletlerini kandırmasından endişe duymuştur.[295] Stalin Tahran'da Türkiye'nin savaşa bu tarihten itibaren girmesinin önemsiz olduğunu savunmuştur. Harp içerisinde menfaatlerini her zaman ön planda tutan Sovyetler Birliği savaşın başlamasından bu yana yapılan toplantı ve görüşmelerde Türkiye'yi savaşa dahil etmek hususunda ısrarcı olmuştur. 1943 yılında gerçekleşen bu konferansta Sovyetlerin bu isteğinin sona erdiğini görmek mümkündür. Stalin, konferansta Türkiye'nin savaşa girmesinin gerekli olduğunu savunmuş, 14 Şubat 1944 tarihinin savaşa aktif olarak katılması için belirlenen son tarih olması kararıyla konferans sona ermiştir.[296]

Tahran görüşmeleri, Alman kuvvetlerini yok etmek için çeşitli planlar yapılması amacıyla toplanmıştır. Konferansta saldırıların doğu, batı ve güney yönlerinden gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Alman esaretinin artık bitirileceğini ve bu uğurda Müttefik devletlerine yardımcı olacak milletlerin yardımını severek kabul edeceklerini duyuran üç büyükler, savaşı kendilerinin kazanması halinde dünya barışını sağlayacaklarını kamuoyuna duyurmuşlardır.[297]

Konferansta alınan kararların ve konferansın dünya üzerindeki etkilerinin tartışıldığı bir dönemde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile birlikte Kahire'ye giderek Stalin, Churchill ve Roosevelt ile görüşmüştür.[298] Görüşmeler samimi bir hava içerisinde gerçekleşmiştir. Harp içerisindeki siyasi vaziyetin gözden geçirilmesi açısından faydalı olmuştur. İnönü ve beraberindeki heyetin Kahire seyahatini yakından takip eden Türk gazeteleri bu seyahati Türk-İngiliz-

[294]**Yeni Sabah,** 5 Birincikânun 1943.
[295]E. Weisband, **a.g.e.,** s. 190.
[296]W. Hale, **a.g.e.,** s. 95.
[297]**Tasviri Efkâr,** 6 Birincikânun 1943.
[298]**Yeni Sabah,** 6 Birincikânun 1943.

Amerikan-Sovyet Devletleri arasındaki dostluk münasebetlerini pekiştirdiğini belirtmiştir.[299]Görüşmelerden duyduğu memnuniyeti dile getiren haberler yayımlamışlardır. Yapılan görüşmelerde Türkiye'nin harp içerisindeki durumu, askeri tavizler, Türkiye ve Sovyetler Birliği, Balkanlar ve Türkiye statüsü gibi hususlar görüşülmüş olup, Türkiye'nin en kısa sürede savaşa dahil olması gerektiğinin altı çizilmiştir.[300]

Peyami Safa, Türk heyetinin Kahire'de bulunduğu esnada Türkiye'nin II. Dünya Savaşına dahil olması meselesini değerlendirmiştir. Tarihimizin en önemli anlarından birini yaşadığımızı varlığımızla, savaşan taraflar arasında dikkat çektiğimizi vurgulamıştır. Türkiye, Müttefik Devletleri tarafında savaşa girerse Almanya ile imzaladığımız dostluk antlaşmasının ihlal edileceğini ve bu durumun Türkiye ile Almanya'yı harp meydanında karşı karşıya getireceğini belirtmiştir.[301]

Kahire görüşmelerinin ardından yurda dönen Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, görüşmelerle ilgili bir beyanat vermiştir.[302] Yerli ve yabancı gazetecilerin sorularını büyük bir içtenlikle yanıtlamıştır. Görüşmelerde Cumhuriyetin kurulduğu günden bu yana uyguladığı dış siyaset ilkelerine bağlı kalındığını ifade etmiştir. Menemencioğlu'nun yapmış olduğu bu açıklamalar dış ülkelerde de büyük bir etki yaratmıştır.

Savaşın bütün hızıyla devam ettiği 1943 yılında yapılan konferans ve görüşmelerin yanı sıra cephelerde büyük mücadeleler ve savaşlar devam etmiştir. Rus birlikleri özellikle Budapeşte kesiminde büyük mücadeleler verirken, Alman birlikleri üzerine yaptıkları yıkıcı faaliyetleri de devam ettirmişlerdir. Balaton Gölü ve çevresinde meydana gelen şiddetli çarpışmalar ve Doğu Prusya cephesindeki savaşlar, Rus birliklerini Avusturya sınırına ulaştırmayı amaçlamaktadır. Rusların karadan ilerleyişi devam ederken Batı cephesinde Müttefik birliklerine ait uçaklarla hava saldırıları yapılmakta düşman birlikleri

[299]**Yeni Sabah,** 6 Birincikânun 1943.
[300]**Yeni Sabah,** 8 Birincikânun 1943.
[301]**Tasviri Efkâr**,10 Birincikânun 1943.
[302]"Kahire Konferansı harbin bugünkü safhasının en ehemmiyetli hadiselerinden biri olmuştur. Kahire'den ve oradaki konuşmalarımızdan son derece memnun olarak dönüyoruz. Kahire'de herşeyden bahsettik. Siyasetin ve harbin bütün veçheleri gözden geçirilmiştir. Bu konferansa davetin hükümetimize İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Cumhuriyetleri ittihadı tarafından yapıldığını hiç şüphesiz biliyorsunuz. Resmi tebliğde de görmüş olacağınız veçhile İngiltere ile ittifakımız bu konferanstan daha ziyade kuvvetlenmiş olarak çıkmıştır. Konuşmalarımız son derece samimi ve ileri olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği ile olan münasebetlerimiz hemen hemen İngiltere ile olan münasebetlerimiz derecesinde samimi ve kuvvetlidir diyebilirim. Bilmediğimiz birçok şey öğrendik. Birbirimizi menfaatlerimiz ve imkanlarımızda daha iyi anlamak yolunda biz onlara onlarda bize yaklaştılar. Teferruata girmeksizin size şunu söyleyebilirim ki, konuşmalarımız sırasında Cumhuriyet Halk Partisinin direktiflerinin mihverinde kaldık ve harici siyasetimiz değişmemektedir." **Tasviri Efkâr,** 12 Birincikânun 1943.

gerek karadan ve gerekse havadan kuşatılmaktadır.[303] II. Dünya Savaşında kullanılan en modern kuvvetlerden birisi paraşütçü hava birlikleridir. En modern silah ve teçhizatla donatılan bu birlikler, düşman hatları gerisi için büyük bir tehlike teşkil etmektedir. Paraşütle savaş bölgesine atılan radyo alıcı ve vericileri sayesinde düşman birliklerinin yeri kısa sürede belirlenmekte olan bu birlikler sayesinde daha çabuk sonuç alınmaktadır. Rus birlikleri tarafından da kullanılan modern savaş teçhizatları neticesinde Sovyet orduları stratejik ve politik kıymetteki yerleri topraklarına katmayı başarmıştır.[304]

1943 yılı aynı zamanda Sovyetler Birliğinin siyasi açıdan mühim değişiklikler yaşadığı bir dönem olmuştur. Öyle ki, bütün memleketlerde kapitalist ve demokratik rejimlerin yıkılması ve bunların yerini kominist rejimlerin almasını hedefleyen ve 1864 yılında Karl Marx tarafından kurulan Comintern, Rusya'nın Alman taarruzuna uğrayıp, İngiltere ve Amerika gibi iki büyük kapitalist memleketle sıkı bir işbirliğine girmiş olması sonucunda Moskova'da bulunan İcra Komitesi Başkanlık Divanı gereğince 22 Mayıs 1943 tarihinde kaldırılmıştır.[305]

1944 yılı Türkiye açısından oldukça sıkıntılı bir yıl olmuştur. Türkiye'nin savaşa dâhil edilmesini her zamankinden daha fazla isteyen İngiltere ile aramızdaki ilişkiler gerginleşmeye başlamıştır. Ocak-Şubat 1944'te Ankara'da biraraya gelen Türk ve İngiliz askeri heyetleri arasında bir mutabakata varılamamıştır. Türkiye'nin savaş dışında kalmasını İngiliz heyeti kabul etmemiştir. 1944 İlkbaharında savaş kesin bir dönüm noktasına varmış, Müttefikler Normandiya'ya 6 Haziran'da bir çıkarma yapmışlardır. Bu mücadelelerde Müttefik Devletleri 11.000 uçak, 4000 harp ve taşıt gemisi kullanmıştır.[306] Fransa'nın Manş Denizi kıyısındaki Caen Bölgesine ve Contentin Yarımadası'nın güneydoğu bölümünde yapılan mücadelelerde Karadan ve havadan yapılan yoğun saldırılar neticesinde Alman kuvvetlerinin geri çekilmesi sağlanmıştır.[307] Aynı yılın Haziran ayında İngiltere hükümeti, Normandiya'da İkinci Cephenin açılmış olduğunu[308] bu sebeple Türkiye'nin ittifak çerçevesi içerisinde Almanya ile olan siyasi ve iktisadi ilişkilerini kesmesini istemiştir. 2 Ağustos 1944 günü Türk Hükümeti alınan kararla Almanya ile olan siyasi ve iktisadi ilişkilerini kesmiştir. Alınan karar sonrasında açıklamalarda bulunan İsmet İnönü, bunun bir savaş kararı olmadığını, bir savaş kararı

[303] **Cephe,** Ocak 1945, seri 2, no.1.
[304] **Cephe,** aynı yer.
[305] F. Armaoğlu, **İkinci Dünya Harbinin...,** s.8.
[306] **Vakit,** 6 Haziran 1944.
[307] **Haber Akşam Postası,** 7 Haziran 1944.
[308] **Haber Akşam Postası,** 8 Haziran 1944.

olması yada olmamasının karşı tarafın hareketine bağlı olduğunu vurgulayarak, kararın vatana ve millete faydalı olacağını ifade etmiştir. Türk gazetelerinde de geniş yer bulan bu hadise ile ilgili olarak birçok haber yayımlanmıştır. Hükümetimiz tarafından harbin son derece kritik bir döneminde alınan bu kararı değerlendiren Türk gazetelerine bakıldığında iki farklı görüşü savundukları kolayca görülmektedir. Kararı, Türkiye'yi Müttefikler safhında harbe sürüklemek olarak görenler bir yana, alınan kararla ülkemizin huzur ve refaha kavuşacağını düşünenler de olmuştur. Son derece hassas bir dönemde alınmış böylesi bir kararın Türkiye'ye etkileri daha sonraki dönemlerde netlik kazanacaktır.

Etem İzzet Benice, Türk-Alman münasebetlerinin kesilmesini Türkiye'nin attığı tarih bir adım olarak görmüştür. Bu kararla Türkiye'nin harbe müdahale etmiş olduğunu savunarak, bundan sonra Müttefikler ile siyasi ve iktisadi ilişkilerin daha yoğun bir şekilde yürütüleceğinin altını çizmiştir.[309] Asım Us ise, hükümetimiz tarafından alınan bu kararın Türkiye'yi savaşa sürüklemek niyetinde olmadığını, fakat, Türkiye'nin hareketine karşı Almanya tarafından gösterilecek tepkiye göre siyasi ve iktisadi münasebetlerin kesilmesi harp halinde de intikal edebileceğini ifade etmiştir. Harbin Balkanlarda sürekli olarak genişlediği bir dönemde Türkiye'nin muhafaza duvarı vazifesini gördüğünü[310] bu sebeple de Türk-İngiliz ittifakının büyük önem taşıdığına dikkat çekmiştir. Türk-Alman münasebetlerinin kesilmesini Türk Hükümetinin savaş içerisinde almış olduğu tedbirlerden biri olarak gören Tasvir-i Efkâr gazetesi, alınan bu kararla diğer Mihver devletleri ile olan ilişkilerimizin değişmeyeceğini de ifade etmiştir. Churchill'in Türk-Alman münasebetlerinin kesilmesine ilişkin vermiş olduğu beyanata da yer veren gazete,[311] hükümetimiz ile Müttefik Devletleri arasında bu tarihten itibaren yakın ilişkiler yürütüleceğini belirtmiştir. Peyami Safa ise, Türk-Alman münasetlerinin kesilmesini tarihi bir karar olarak görmüştür. Hükümetimiz tarafından alınan böylesi bir kararın İngiltere'nin talebi olduğunun altını çizmiştir. Türkiye'yi bu kararı almaya sevkeden sebebin dış politikamıza yön veren Türk-İngiliz Antlaşmasından ileri geldiğini belirtmiştir.[312] İlişkilerin kesilmesini Türkiye'nin Müttefiklerle daha faal işbirliği yapmak hususunda

[309]**Son Telgraf,** 2 Ağustos 1944.
[310]**Vakit,** 3 Ağustos 1944.
[311]"Son defaki konuşmamda hatırlanacağı gibi Türkiye hakkında bazı mütealarda bulunmuştum. Ben Türklere karşı büyük bir takdirkârlık beslerim. İngiliz ordusunda ise Türklere karşı an'anevi bir sempati ve ittifak ruhu mevcuttur. Son harpte Türklerin bize karşı dönmelerinden bir avuç insan ve tek bir harp gemisinin Türkiye'ye gelmiş bulunması müessir olmuştur. Unutmamalıyız ki Türkiye bizimle olan ittifaklarımızın ve siyasetimizin zayıf olduğu bir dönemde bu harbin patlak vermesinden evvel ilan etmişti. Geçen Şubat Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Cumhurreis İnönü ve onun Başvekili Saraçoğlu ile uzun bir konferansta bulunmuştum. Tahran Konferansından sonra da ehramlar yanında ikinci bir konferans akdetmiştik. Ben Türkiye'nin karşılaştığı güçlükleri pekâla takdir edenlerdenim. Harp patlak verdiği zaman Türkiye kendini kuvvetli hissetmek istemektedir".**Tasviri Efkâr,** 3 Ağustos 1944.
[312]**Tasviri Efkâr,** 4 Ağustos 1944.

atılmış bir adım olarak gören Hüseyin Cahid Yalçın'a göre, bu karar Naziler için bir isyan teşkil edecektir. Kararın, Alman taabiyeti altında bulunan Avusturya'lılar içinde Nazik bir durum yarattığını belirten Yalçın, kararın Müttefik Devletlerinin ülkelerinde büyük bir coşkuyla karşılandığını da ifade etmiştir.[313]

Türk-Alman münasebetlerinin kesilmesi ile ilgili olarak Sovyetler Birliği tarafından yapılan beyanatta Ankara'nın Almanya ile siyasi münasebetlerini kesmesi Hitler'e Balkanlar'da indirilen ilk siyasi darbeyi teşkil etmektedir. Açıklamalarına devam eden Moskova Hükümeti, Türkiye gibi tarafsız bir ülkenin vermiş olduğu bu kararın emsâl niteliğinde olduğunu ve diğer tarafsız ülkelerin de Hitler'e sırtını dönmeleri gerektiğini belirtmiştir.[314] Türkiye ile Almanya rasındaki siyasi ve iktisadi ilişkilerin son erdirilmesi ile ilgili olarak İngiliz basınında da birçok habere rastlanmaktadır. Kararı, İngiltere ile tam bir işbirliği yönünde atılmış bir adım olarak gören İngiliz basınına göre, karar ülkede büyük bir memnuniyet yaratmıştır. Türkiye ile Almanya arasındaki siyasi ve iktisadi ilişkilerin kesilmesinin Bulgaristan ve Romanya'yı sarsacağını ve hatta Türkiye'nin atmış olduğu bu adımın bahsi geçen ülkeleri aklıselim ile hareket etmeye zorlayacağını ifade eden haberler yayımlamıştır.[315]

2.3.5. Stalin-Churchill Görüşmeleri (9-17 Ekim 1944)

Rusya'nın 1941 yazından beri ısrarla istediği ikinci cephe 6 Haziran 1944'te Fransa'da Normandiya kıyılarına yapılan bir çıkarma ile açılmıştı. Cephenin açılmasıyla beraber Ruslar'da Alman ordusuna karşı bütün cephelerde taarruza başlamıştı. Alman cepheleri iyi bir mukavemet göstermekle birlikte geri çekilmeye başlamışlardı.[316]

Rus kıtaları önce Romanya, sonra Bulgaristan, Macaristan ve Polonya'ya girmeye başlamış ve Avrupa harbi artık sona yaklaşmıştı. Böyle bir dönemde harbin gidişatını görüşmek ve nüfuz bölgelerini ayırma sorunu üzerinde görüşmelerde bulunmak[317] üzere 1944 yılının Ekim ayında Churchill, Stalin ile görüşmek üzere Moskova'ya gitmiştir. Yapılan görüşmeler sonrasında çeşitli beyanatlarda bulunan Churchill, Stalingrad zeferi ile Rusların, Alman hakimiyetini kırdığını ve Müttefiklerin harp boyunca yaşadıkları zaferlerden büyük bir övgüyle bahsetmiştir. Savaşı Müttefiklerin kazanacağına olan

[313] **Haber Akşam Postası,** 4 Ağustos 1944.
[314] **Tasviri Efkâr,** 6 Ağustos 1944.
[315] **Vakit,** 4 Ağustos 1944.
[316] F. Armaoğlu**, a.g.e.,** s.21.
[317] M. Goloğlu, **a.g.e.,** s. 266.

inancının tam olduğunu belirten Churchill, yaşanılan zorluklara rağmen Müttefiklerin her türlü zorluğun üstesinden geleceğine duyduğu inancı da kamuoyuyla paylaşmıştır.[318]

Asım Us, Moskova ziyaretini Kahire Konferansının devamı niteliğinde olduğunu düşünmüştür. Stalin, Churchill ile Roosevelt arasında gerçekleşen Kahire Konferansına savaşın yoğunluğundan dolayı katılamamış ve bu sebeple Rus görüşleri konferansta kâfi derecede yer almamıştı. Rus görüşlerinin kat'i surette alınması ve harbin gidişatı ile ilgili meselelerin görüşülmesi sebebiyle Churchill'in Moskova'ya gittiğine köşesinde yer veren Us, gerçekleştirilen bu ziyaretin askeri sahada mevcut olan işbirliğinin harpten sonrada devam edeceğini belirtmiştir. Rusya, İngiltere ve Amerika arasında harp sonrasına ait meselelere dikkat çekerek bu meseleleri üç kısımda toplamıştır. İlk olarak Almanya'nın kontrol edilmesi ve müttefikler arasında paylaşılması hususu üzerinde duran Us, ikinci olarak hudut meselesine değinmiş ve son olarak savaş sonrasında kurulması planlanan yeni bir teşkilattan bahsetmiştir.[319] Moskova Görüşmelerini barışı koruma yolunda yapılmış bir plan olarak gören Son Telgraf gazetesi yazarlarından Haluk Cemal, görüşmelerin devam ettiği günlerde taraflardan resmi bir tebliğin gelmemesi üzerine konferansı bir sır perdesi olarak niteleyip gizli ve bir o kadarda önemli meselelerin görüşüldüğüne dikkat çekmiştir. Görüşmelerde Polonya'nın paylaşılması hususunun yeniden masaya yatırılacağını düşünen Cemal, Lublin şehrindeki Polonya Kurtuluş Komiteleri azalarının da Moskova'da ki görüşmelerde bulunduğunu ifade etmiştir.[320]Hüseyin Cahit Yalçın'a göre, iktidar koltuğuna oturduğu günden bu yana Almanlar'ı tek bir çatı altında toplamayı, bütün Almanlar'ı askere almayı talim ve terbiye edildikten sonra cephelere göndermeyi arzulayan Hitler'in artık son günlerinin yaklaştığını, Müttefikler arasında yapılan siyasi konferansların Almanya'yı yok etmek amacını taşıdığını, hâl böyle iken bile Hitler, muharebe meydanlarında durumu tersine çevirmenin hâl ve çarelerini aramaktadır. Bunlar Naziliğin son çırpınmalarıdır[321] diyerek harbin sonucu hakkındaki görüşlerini Türk halkıyla paylaşmıştır. Nadir Nadi, Churchill'in Moskova ziyaretinin gerekçesi olarak harp sonrasında iyi bir dünya düzeninin kurulmasının amaçlandığını belirtmiştir., Müttefik Devletlerinin biraraya gelerek yaptıkları görüşmelerin önemli adımlar olduğunu

[318]**Vakit,** 11 Birinciteşrin 1944.
[319]**Aynı yer.**
[320]**Son Telgraf,** 12 Birinciteşrin 1944.
[321]**Haber Akşam Postası,** 19 Birinciteşrin 1944.

vurgulamıştır. Görüşmelerde Almanya'yı yok etmek ve Almanya'nın temsil ettiği dünya görüşünü ortadan kaldırmanın amaçlandığını belirtmiştir.[322]

Yeni Sabah gazetesi, Moskova görüşmelerine geniş yer ayırmıştır. Churchill'in Moskova'ya gidişini attığı manşetle Türk halkına duyurmuş, ziyaret esnasında mühim konuların görüşüleceğini ve konferans sonrasında Almanya'nın kayıtsız şartsız tesliminin Müttefikler tarafından isteneceğine olan inancını belirten haberler yayımlamıştır.[323] Ayrıca Gazete de, konferansla ilgili olan haberlerde Stalin ve Churchill'in fotoğraflarına yer verilmiştir. Görüşülen meselelerin neler olabileceği ve konferans sonrasında tarafların ağzından resmi bir tebliğ gelip gelmeyeceği merak konusu olmuştur. Konferansa geniş yer ayıran bir diğer gazete olan Vakit gazetesi, görüşmelerin devam ettiği günlerde haberi ilk sayfada okuyucuya duyurmuştur. Görüşmelerin öneminden bahseden haberler yayımlamıştır. Stalin'in Churchill'in şerefine Kremlin Sarayında verdiği ziyafetin fotoğraflarını Türk halkına duyuran gazete, görüşmelerin samimi ve dosthane bir şekilde devam ettiğini belirtmiştir.[324]

Konferans yalnızca Türkiye'de değil tüm dünyada derin bir tesir uyandırmıştır. Görüşmelerle ilgili birçok haber yapılmıştır. İngiltere'de yayımlanan Times Dergisi Moskova Görüşmeleri devam ederken yayımladığı bir makalesinde Türkiye'ye atıfta bulunmuştur. Akdeniz'deki menfaatleri için Türkiye ve Yunanistan'ın dostluğuna muhtaç olduklarını belirtmiştir. Bu doğrultuda Moskova Görüşmelerinde öncelikli meselenin Balkanlar meselesi olduğunu vurgulayan dergi, Müttefikler tarafından güçlük çıkarılmadığı müddetçe Balkan politikasının halledilmesinin mümkün olduğunu da belirtmiştir.[325] İzvestiya gazetesi ise Görüşmelerin ardından yayımladığı bir makalede konferansın öneminin büyük olduğunu ve Müttefik Devletleri arasında tam bir görüş birliğinin bu konferansla sağlandığını ve Balkanlar'ın o çok özlediği barışa kavuşmasının Müttefiklerin elinde olduğunu yazmıştır.[326]

Görüşmelerin ardından Londra'ya dönen Churchill, bir basın açıklaması yaparak Moskova ziyaretinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Konferansın sona erdiği günlerde en mühim netice olarak Türk halkına duyurulan husus, harbin bitişini kısaltmak olmuştur. Savaşı 1944 yılında bitirmek isteyen Müttefikler, konferansta savaşı bitirecek

[322]**Cumhuriyet,** 10 Birinciteşrin 1944.
[323]**Yeni Sabah,** 10 Birinciteşrin 1944.
[324]**Vakit,** 14 Birinciteşrin 1944.
[325]**Yeni Sabah,** 20 Birinciteşrin 1944.
[326]**Yeni Sabah,** 22 Birinciteşrin 1944.

büyük taarruzun planını hazırlamışlardır. Yapılması planlanan büyük taarruz hareketinin batı ve doğu yönünde yapılmasına karar verilmiştir.[327] Bunun yanı sıra Bulgaristan'la yapılıcak Mütareke şartları hakkında tam bir anlaşmaya varılmış buna göre her iki hükümet Yugoslavya'da yaşayan Almanlar'a karşı güçlerin biraraya getirilmesine ve Yugoslavya Milli Kurtuluş Hareketi arasında birlik temin ederek müşterek bir siyaset izlemeye karar vermiştir. Harpten sonra Yugoslav milletine rejimi kendi tayin etme hakkı tanınmıştır.[328]

1944 yılının Kasım ayında Sovyetler'in ilerleyişi devam etmiş Alman ordularının Prusya'daki taarruzunun sona ermesini fırsat bilen Rus kuvvetleri Prusya ve Budapeşte üzerine harekete geçmiştir. Harbin Sovyetler adına bu denli yoğun geçtiği bir dönemde Rus ve dünya basınına önemli demeçlerde bulunan Stalin, savaşı kazanacaklarına olan inancını her zaman yinelemiştir. Hedeflerinin Hitler'i yok etmek olduğunu ifade etmiştir. Stalin'in vermiş olduğu nutuk ve demeçler daima Türk gazete ve dergilerinde yer bulmuş ve merakla takip edilmiştir. Öyle ki, Stalin'in verdiği bir demeç sonrası köşesinde Stalin'den övgüyle bahseden ve ismini vermeyen bir gazeteci Stalin'in sözlerini değerlendirirken kendisine duyduğu hayranlığı bastıramayarak Stalin'i dosdoğru, gerçekçi, kafasına koyduğu her işi başaran ve davasına inanmış bir lider olarak tanımlayıp, Avrupa medeniyetini Hitler'in barbarlığından kurtardığını ifade etmiştir.[329]

1944 yılı, harbin gidişatı açısından değerlendirildiğinde mühim hadiselerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Bu tarihte Manş Denizi geçilerek Fransa kıyılarında İkinci Cephe açılmıştır. İngiliz ve Amerikan birlikleri sağlam adımlarla Avrupa içlerine doğru ilerlemeye başlamış ve Almanya'nın sonu yaklaşmıştı. Belçika, Hollanda, Polonya ve Yunanistan fiilen Müttefiklerin kontrolü altına girmişti.[330] Türkiye ise Müttefik Devletleri tarafından yapılan tüm baskılara rağmen savaşın dışında kalmayı başarmış ve benimsediği tarafsızlık politikasını sürdürmüştür. Harbin sona erdiği 1945 yılına gelindiğinde Türkiye'ye savaşa girmesi yönünde yapılan baskılar daha da artmış öyle ki 1921 tarihinden bu yana büyük komşumuz Sovyetler Birliği ile olan dosthane ilişkilerimiz değişmeye başlayarak iki ülke arasındaki siyasi ve iktisadi münasebetler bu dönemde kesilmiştir.

[327]**Vakit,** 21 Birinciteşrin 1944.
[328]**Haber Akşam Postası,** 23 Birinciteşrin 1944.
[329]**Haber Akşam Postası,** 8 İkinciteşrin 1944.
[330]M. Gologlu, **a.g.e.,** s. 265-266.

13 Ocak 1945 tarihinde büyük kış taarruzunu başlatan Sovyet birlikleri büyük bir sür'âtle ilerlemiş Kielce, Radom, Varşova gibi şehirlerin ele geçirilmesinin ardından Krakov, Lodz, Plok, Mlava, Bromberg ve Pozen gibi önemli şehirleri de topraklarına katmıştır. Kuzeydeki Tilsit'i aldıktan sonra Koniksberg'e ulaşan birlikler iç kısımlara yaptıkları ilerleyişi devam ettirmişlerdir. İlk on günde 240 km ilerleyen Rus birlikleri Frankfurt kesiminde kurdukları köprüyle nehrin öteki yakasına geçmeyi başararak Berlin'e yaklaşmışlardır. Şubat ayının sonlarında başlaması gereken kar erimelerinin doğuracağı güçlükleri gözönünde tutan Kızılordu, cepheye büyük ölçüde yedek kuvvetler getirmiş ve gereken tedbirleri almıştır.[331] Ocak ayı sonunda Varşova düşmüş, İngilizler İkinci Cephe'ye yeniden asker göndermişler ve Çin'e giden Birmanya yolunu açmışlardı.[332] Cephelerde mücadelenin bu denli yoğun yaşandığı bir dönemde üç büyükler arasında etkileri savaşın sonrasında bile uzun yıllar konuşulacak bir görüşme daha yapılmıştır. Kırım'ın Yalta şehrindeki Livadya Sarayında biraraya gelen Stalin, Churchill ve Roosevelt arasındaki görüşmeler savaşın gidişatı ve savaş sonrası kurulacak yeni düzenin oluşturulması açısından mühim görüşmelere sahne olmuştur.

2.3.6. Yalta Konferansı (4-11 Şubat 1945)

1945 yılı başından itibaren artık zaferin ilk ışıkları da görünmeye başlamıştı. Fakat bu ışıkla beraber tarafların kötü niyetleri de açığa çıkmaya başlamıştı. Kırım'ın Yalta şehrinde biraraya gelen üç büyüklerin başlıca meseleleri arasında Almanya'nın işgal edilmesi, Polonya'nın taksimi ve dünya barışı yerini almaktaydı.[333] Dünyanın taksimi hakkında kararlar alınan bu konferans, bugün hâla sıkıntısı çekilen pek çok problemin tohumlarının atıldığı bir toplantı olma özelliği taşımaktadır. Resmi olarak 4 Şubat 1945 günü saat 17:10'da başlayan konferansda zabıt tutulmamıştır. Seanslardaki konuşmaların seyrini, iştirak edenlerin, bu arada özellikle Amerikan delegasyonundan Bohlen ve Hiss'in tuttukları zabıtlardan, Stettinius ve Hopkins'in hatıralarından takip etmek mümkündür.[334] Konferansın açılış konuşmasını yapan Stalin, devamlı bir dünya barışının kurulması ve idamesinde üç büyük devlet arasındaki sıkı işbirliğinin öneminden bahsetmiştir.[335]Konferansın 10 Şubat 1945 tarihli toplantısında Türkiye ve Boğazlar meselesi ilk defa gündeme gelmiştir. Stalin, Türkiye'nin meşru çıkarlarına zarar vermeyecek ve Sovyetler Birliğinin de çıkarlarına uygun düşecek bir biçimde Montreux

[331]**Cephe,** Şubat 1945, sayı: 2, s. 2.
[332]M. Gologlu, **a.g.e.,** s. 297.
[333]**Vakit,** 4 Şubat 1945.
[334]K. Gürün, **Dış İlişkiler...,** s. 135.
[335]F. Armaoğlu, **a.g.e.,** s. 24.

Sözleşmesinin yeniden gözden geçirilmesini istemiştir. Montreux Sözleşmesinin olayların gerisinde kaldığını belirten Stalin, bahsi geçen antlaşmanın Batılı Devletlerin Sovyetler Birliğine karşı büyük dostluk hissetmedikleri bir dönemde imza edilmiş bulunduğunu, sözleşmenin hazırlanmasında Japonya'nın hissesinin Sovyet hissesinden daha büyük olduğuna dikkat çekmiştir.[336]Türkiye'nin sadece savaş zamanında değil savaş tehlikesi halinde de Boğazları kapatma hakkına sahip olmasından rahatsızlık duymuş ve Boğazlarda serbest geçiş rejimi talep etmişti.[337] Stalin'in açıklamalarından sonra bu alanda üç ülkede Boğazlar rejiminin değiştirilmesi gerektiği konusunda anlaşmış ancak Churchill'in teklifi üzerine, sorunun Dışişleri Bakanlarının kendi aralarında yapacakları bir toplantıda ele alınmasını kabul etmiştir.[338] Konferansa damgasını vuran bir diğer mesele ise Polonya'nın paylaşılması meselesi olmuştur. Roosevelt, Polonya sorununu ufak bir mesele olarak görürken, Churchill, Polonyalıların yeni ve daha batıya kaymış sınırlarının içinde özgürce yaşamaya ve kendi hayatlarını kendi istedikleri gibi yaşamaya haklarının olduğunu düşünüyordu. Stalin ise, bu mesele ile ilgili olarak tüm iktidar organlarında Lublin Polonyalıların önceliği konusundaki tezini dayatmıştı. Konferansın ileri ki oturumlarında Stalin ve Churchill arasında Polonya sınırlarının belirlenmesi hususunda anlaşma sağlanamamıştır.[339]

Yalta Konferansı, Türk basınında önemli bir yer tutmuş dönemin gazete ve dergilerinde konferansın toplanma amacı ve savaşın seyri açısından önemi üzerinde durulmuştur. Bütün dünyanın gözünün konferansta olduğunu söyleyen Asım Us, Üç büyükler arasında Yalta'da gerçekleşen görüşmelerin yerinin tam olarak bilinmemesinin emniyet amaçlı bir tedbir olduğu ve bundan önce yapılan konferanslardan çok daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Ancak konferansın yapıldığı bölgenin Sovyetler Birliğine olan yakınlığının bilindiğini ve bu durumun Stalin'in işini kolaylaştıracağını düşünen Us, konferanstan sonra Avrupa'da yeni sınırların çizileceği hususunu da vurgulamıştır.[340] Üç büyükler arasında yapılan görüşmelerin Churchill'in yazdığı bir telgrafla tüm dünyaya duyurulduğunu söyleyen Etem İzzet Benice, konferansta mühim meselelerin görüşüldüğünü, konferansın yapılacağı yerin tam olarak bilinmemesine rağmen Kırım'da yapılmasının kuvvetli bir ihtimal olduğu üzerinde durmuştur. Konferanstan savaşı sona erdirecek kesin bir sonucun

[336]F.C. Erkin, **a.g.e.,** s. 266.
[337]M. Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye", Ed. B. Oran, **a.g.e.,** s. 472.
[338]A. Halil, **a.g.e.,** s. 75-76.
[339]Martin Gilbert, **Churchill Bir Yaşam,** (Çev. Süha Sertabiboğlu), İstanbul 2011, s. 954.
[340]**Vakit,** 11 Şubat 1945.

çıkacağı inancını Türk halkıyla paylaşmıştır.[341] Yalta'da yapılan görüşmelerde Amerikan görüşünün Almanya'nın teslim olması yönünde olduğunu köşesinde yazan Haluk Cemal, Almanya'nın yok edilmesi ile ilgili yapılan planların hazır olduğunu ancak Almanlar tarafından bir baltalama hareketine mâni olmak için neşredilmediğini bildirmiştir.[342] Konferansın devam ettiği günlerde devam eden Alman-Sovyet savaşını ve tarafların cephe ve cephe gerisindeki durumları hakkında bilgi veren emekli General Burhaneddin Denker, Almanya'nın içinde bulunduğu zor durumu Alman radyoları tarafından yapılan yayımlarla Türk halkına duyurmuştur. Sovyet ordularının Alman kuvvetleri karşısındaki mücadelesinden bahsetmiş Sovyet saldırılarına maruz kalan Alman halkının çektiği ekonomik sıkıntılara değinmiştir. Bahsi geçen konferansın neticelerinin mühim sonuçlar doğuracağını düşünen Denker, görüşmelerden çıkacak sonuçların büyük bir merakla beklendiğini belirtmiştir.[343] Hüseyin Cahit Yalçın göre, Yalta'da gerçekleştirilen konferansta tek bir kilit isim bulunmaktadır ve o isim ABD Başkanı Roosevelt'dir. Avrupa'nın harap bir hâlde olduğunu söyleyen Yalçın, Avrupa'ya eski düzeni getirmek ve tanzim etmek için büyük miktarda paraya ihtiyaç olduğunu vurgulamış ve Bu paranın temini ise ancak ABD tarafından sağlanabilecektir. İşte bu sebepledir ki, konferansta Roosevelt'in istekleri ön plana çıkacak ve istediklerini alırsa kesenin ağzını açıcaktır ifadelerini kullanmıştır.[344] Konferansın sona ermesinden hemen sonra alınan kararları köşesinde değerlendiren Yalçın, konferansta mühim ve sağlam kararlar alındığının altını çizerek, Müttefik Devletlerinin Almanya'ya indireceği son darbe konusunda bu konferansta fikir birliğini sağladıklarını, harbin en yakın zamanda biticeğini ve harbin bitişinin ardından dünya barışını sağlamak üzere Birleşmiş Milletler teşkilatı konferansının toplanmasına karar verildiğini duyurmuştur. Üç ülkenin Dışişleri Bakanlarının her üç ayda bir bir devlet başkentinde toplanmalarına karar verildiğini belirtmiştir.[345]

Savaş yıllarında yayımlanan Cephe dergisi de savaşın askeri boyutunun ve savaşan tarafların cephelerde gösterdikleri mücadelelerin yanı sıra yayımlamış olduğu bir sayısında Yalta Konferansına geniş yer vermiştir. Konferansı barışa hazırlık görüşmelerinden biri olarak akdetmiş, bu sebeple konferansın çok önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir. Konferansta alınan kararların tüm dünyayı ilgilendirdiğini ve demokrasilerin yarınını sigorta eden mühim bir vesika olduğu görüşünü taşıyan dergi, asıl amacın Almanya'yı

[341] **Son Telgraf,** 7 Şubat 1945.
[342] **Son Telgraf,** 7 Şubat 1945.
[343] **Son Telgraf,** 8 Şubat 1945.
[344] **Haber Akşam Postası,** 12 Şubat 1945.
[345] **Haber Akşam Postası,** 13 Şubat 1945.

tamamen yok etmek olduğunu da ifade etmiştir.[346] Dönemin mizah dergisi olan Akbaba Dergisi de, konferansın gerçekleştiği günlerde yayımladığı bir karikatürle konferanstan çıkacak yegâne sonucun Almanya'yı yok etmek olduğunu açıkça gözler önüne sermiştir.[347]

Yalta Konferansında müzakere edilecek konularla ilgili Türk basınında değişik ihtimaller ileri sürülüyordu. İktidara yakın gazetelerin Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'daki gelişmelerden duydukları rahatsızlık açık şekilde hissedilmekteydi. Türkiye'nin dünya savaşının sonunda savaşa katılması değişik ülkeler tarafından tepkiyle karşılanmaktaydı. Sovyet ve Fransa basını Türkiye'nin gecikmiş bu adımına karşı açık şekilde tepkilerini ortaya koymuşlardı. Türk gazetecileri de bu yazılara yanıt vermekte geç kalmamıştı. Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin Gazetesinin 14 Mart tarihli sayısında Türkiye'nin 1940 yılında Almanya'ya karşı savaşa girmesinin imkansız olduğunu, böyle bir adımın "Almanlarla aynı safta yer alan" Ruslarla çatışmaya neden olacağını yazıyordu. Yalçın'a göre, Tahran Konferansı sonrası Türk ordusunun savaş operasyonlarını başlatacak tek ülke Bulgaristan idi ve bu ülkenin Rusya ile dostluğu unutulmamalıydı. Türk ordusunun bir Slav ülkesine girmesine Rusya'nın itiraz etmeyeceği belli değildi. Ankara'daki Sovyet Büyükelçiliğine göre Yalçın'ın bu yazısı Moskova radyosunun Türkiye'nin savaşa katılmasına ilişkin yaptığı açıklamalara karşı Türklerin tepkisini ifade ediyordu.[348]

20 Şubat 1945 tarihinde sona eren Yalta Konferansında Stalin'in isteği üzerine Montreux Boğazlar Sözleşmesinin bazı maddelerinin değiştirilmesine karar verilmiştir. Üç ülkenin Dışişleri Bakanları tarafından yapılan toplantı sonrasında alınan kararların Türkiye'ye bildirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca konferansta Birleşmiş Milletler'in kurulması için gerçeklestirilecek olan San Francisco Konferansına hangi devletlerin ve ne şartlarda çağırılacagı, Polonya sorunu, Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olması meselesi, Balkan konuları ve Japonya meselesi de görüşülmüştür.[349]

Yalta Konferansında alınan kararların tüm dünyada yankılarının devam ettiği bir dönemde 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotof'la Moskova'da biraraya gelmiştir. Yapılan görüşmeler 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Rus dostluk antlaşmasını gölgede bırakacak bir mahiyet almıştır. Görüşmeler, iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerini yakından ilgilendirmesi sebebiyle bir sonraki bölümde ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

[346]**Cephe,** sayı: 2, Mart 1945, s.4.
[347]**Akbaba,** sayı: 47, Şubat 1945, s.5. **Bkz EK 15.**
[348]C. Hasanlı, **a.g.e.,** s. 132.
[349]Ç. Benhür, **Stalin Dönemi Türk-Rus...,** s.428.

2.4. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞININ SONA ERMESİ

2.4.1. Türk-Sovyet Dostluğunun Sona Ermesi (Sarper-Molotov Görüşmeleri)

Sovyetler Birliği, Türkiye'nin Müttefiklere karşı yükümlülüklerini yerine getirmediği ve bunun sonucunda savaşın sona ermesinin ardından kurulacak olan Birleşmiş Milletler teşkilatına giremeyeceği görüşünü taşıyordu. Ruslar'a göre, Türkiye 1944'te Almanya ile ilişkilerini kestiği zaman Mihver'e savaş ilan etmiş olmalıydı.[350] Türkiye'nin savaş içerisindeki belirsizliği ve Yalta'da görüşülen Boğazlar meselesi ile ilgili olarak Molotov, Sovyet dostlugunu kazanmak için Türkiye'nin gereken fiyatı ödemesi gerektiğini düşünüyordu. Molotov daha sonra Sovyet dostluğu için gerekli olan bedeli şu sekilde belirtmiştir. Türkiye ilk olarak Sovyetler Birligi lehine sınır düzenlemesine gitmelidir. 1918 yılında güçsüz konumda bulunan Bolşevik Hükümeti'nin terk etmek zorunda kaldığı Kars ve Ardahan, Sovyetler Birligi'ne geri verilmelidir. İkinci olarak ise Molotov, Akdeniz'den Sovyetler Birliği'ne gelebilecek herhangi bir saldırı sebebi ile Boğazlarda Sovyetler Birliği'ne üs verilmesini ve Montrö Antlaşması'nın tekrar düzenlenmesini istemiştir.[351]

Bunun üzerine 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper, Rusya Dışişleri Bakanı Molotov ile Moskova'da biraraya gelerek görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerde Molotov, Sovyetler Birliğinin 20 yıldır Türk-Sovyet ilişkilerine temellik etmiş olan 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını feshettiğini bildiren bir nota verdi.[352] İki ülke arasında 1925 yılında Paris'te imza edilen bu anlaşma önce üç yıllık bir süre için imzalanmış ve daha sonra üç protokolle uzatılmıştı. Sonuncusu anlaşmayı 7 Kasım 1945 tarihine kadar uzatmaktaydı. Son protokol sırasında getirilen bir değişiklikle, taraflardan biri anlaşmanın yeniden gözden geçirilmesini isterse bu durumda sona ermesinden altı ay önce bunu ötekine bildirmesi gerektiği ilkesi kabul edilmişti. Bunun sonucu olarak Molotov, Sarper'le yaptığı görüşmelerde iki ülke arasında 1925 tarihinde imza edilen anlaşmanın bugünkü koşullara uymadığını, savaşın getirdiği değişikliklere karşılık vermediğini ve bu nedenle temelden gözden geçirilmesinin faydalı olacağını bildirerek Sovyetler Birliğinin anlaşmayı feshettiğini açıklamıştır.[353]

[350]Zehra Önder, **İkinci Dünya Savaşında...,** s. 303.
[351]C. Şen, **a.g.e.,** s. 171-172. **Bkz. EK 16.**
[352]M. Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye (1939-1945)", Ed. B.Oran, **a.g.e.,** s. 472.
[353]E. Weisband**, a.g.e.,** s.292.

Türkiye, 20 yıldır Türk Dış Politikasının temeli olan ve dostluğun sembolü haline gelmiş bulunan bu pakta çok önem vermekteydi. Bu sebeple Türk Hükümeti 7 Nisan 1945 tarihinde verdiği cevapta Sovyet Hükümetinin ne gibi teklifleri olduğunu sorarak iki tarafında menfaatlerine uygun bir diğer paktın yapılabileceğini bildirmiştir. Konuyu müzakere etmek için Çankaya'da toplanan Bakanlar Kuruluna, Sovyetler'e verilmek üzere görüşlerini bildiren Feridun Cemal Erkin, hatıratında bu projeye ayrıntılarıyla yer vermiştir.[354] Türk Hükümetinin bu mektubuna Haziran ayına kadar bir cevap gelmemiştir. Haziran ayında tekrar biraraya gelen Sarper ve Molotov'un görüşmelerinde Molotov, Selim Sarper'i kendine özgü soğuk ve asık bir çehreyle karşılamıştır. Yeni bir paktın imzalanmasından önce iki ülke arasında bazı meselelerin çözümlenmesi gerektiğini söylemiştir. Sovyet isteklerini Türk heyetine bildiren Molotov, Boğazlar'da Sovyetler'e üs verilmesini ve Türk-Rus Doğu sınırında değişiklik yapılmasını ve Montreux Sözleşmesinin yeniden gözden geçirilmesini talep etmiştir. Türk hükümeti, Rusya'nın ilk iki isteğini reddetmiştir. İngiltere ise Rusya'nın bu isteklerini Potsdam Konferansına kadar ertelemesini istemiştir.[355]

Türk Hükümetinin Sovyet isteklerini reddetmesi üzerine, Sovyetler Birliği 1945 yılının ortalarından başlayarak Türkiye üzerinde ağır bir siyasi baskı kampanyasına girişmiştir. Sovyet radyo ve gazeteleri bazı Türk illerinin, bu arada Kars ve Ardahan'ın Sovyetler Birliğine bırakılması yolunda yayınlar yapmaya başlamışlardır. O zamana değin herşeye rağmen Sovyetlerle dost kalmak çabası gösteren Türkiye bu istekler karşısında bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü bakımından büyük bir endişe duymaya başlamıştır. Türkiye, silahlı bir Sovyet saldırısına uğradığı takdirde, tek başına da olsa, bu saldırıya karşı koymaya kararlı olduğunu çeşitli yollardan kamuoyuna duyurmuştur.

Türkiye üzerindeki Sovyet tehditleri konusu Amerika Birleşik Devletlerinin önüne, ilk önce İngiltere tarafından getirilmiştir. Sovyetler Birliğinin istekleri karşısında kalınca Türkiye önce müttefiki İngiltere'nin diplomatik değerini aramıştır. Londra'da bulunduğu bir esnada Dışişleri Bakanı Antony Eden ile yaptığı konuşmaya hatıralarında yer veren Feridun Cemal Erkin, Türkiye'nin savaş dışı kalma politikasının ne kadar yerinde

[354]"İki memleket arasında uzun yıllar devam eden dostluk ve iyi komşuluk bağlarını korumak ve güçlendirmek arzumuzu belirttikten sonra, feshedilen anlaşma yerini, iki tarafın karşılıklı menfaatlerine uygun yeni bir sözleşmenin müzakeresi teklifini kabul ettiğimizi ve bu yönde Sovyetler Birliği Hükümetince yapılacak teklifleri dikkatle inceleyeceğiz." Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl,** C.1, Ankara 1987, s. 146.
[355]A. Ş. Esmer, O. Sander, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası", Ed. M. Gönlübol**, a.g.e.,** s.185.

olduğunun altını çizmiştir.[356] Bu sırada Sovyetler Birliğinin Balkan ülkeleri üzerindeki savaş sonrası emellerinden endişe duyan İngiltere Hükümeti, 18 Haziran 1945'te Amerikan Hükümetine müraacat etmiştir. Yalta kararlarına aykırı olan bu Sovyet davranışı konusunda Üç büyükler arasında yapılması kararlaştırılmış bulunan Potsdam toplantısından önce ortak bir Anglo-Amerikan tutumunun tesbit edilmesini ve Sovyetler'in karşısına böylece çıkarılmasını istemiştir. Amerikan Dışişleri Bakan Vekili Mr. Grew 7 Temmuz 1945'te kendisi ile bu konuda bir görüşme yapan Türk Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur'a, Molotov ile Selim Sarper arasında Moskova'da yapılan görüşmelerin şimdilik dosthane bir görüş teatisine benzediğini, Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye herhangi bir müşahhas tehdit yöneltmediğini söyleyerek, Türk Hükümetinin Amerika Birleşik Devletinin Sovyet Hükümeti nezdinde teşebbüse geçmesi yolundaki isteğini kabulden kaçınmıştır.[357]

Taraflar arasındaki siyasi görüşmeler ve yazışmaların devam ettiği günlerde Türk basınında geniş yer bulan Türk-Sovyet Dostluk Antlaşmasının feshedilmesi haberleri gazetelerin ilk sayfalarında verilmiş olup, anlaşmanın tam metni neşredilmiştir. Yapılan anlaşmanın süresinin henüz dolmamasına dikkat çeken haberler incelendiğinde anlaşmanın feshedilmesinin kamuoyunda büyük bir şaşkınlık yaratmış olduğu gözlenmektedir. Söz konusu haberin yurtdışında yankılarının sürdüğünü bildiren basın, konuyla alakalı olarak Rusya'da yayımlanan İzvestiya Gazetesinin görüşlerine de yer vermiştir. İlk dünya harbinin sonunda yapılan 1925 tarihli Türk-Sovyet antlaşmasının iki ülke arasındaki dostluk münasebetlerinin öncüsü olduğunu ancak şartların bir hayli değiştiğine işaret ederek söz konusu anlaşmanın bazı maddelerinin iyileştirilmesi gerektiği üzerinde durarak, bu şartlar altında devam eden anlaşmanın iki ülkenin de menfaatlerine uygun düşmeyeceğini belirtmiştir.[358] Anlaşmanın feshedilmesinin ardından Moskova Hükümeti alınan bu kararı Avam Kamarasında değerlendirmiş ve Türk-Sovyet antlaşmasının feshini geçmiş bir devrin sonu olmaktan ziyade iki ülke arasında ki ilişkilerin yeni ve realist bir esas üzerine kurulmasına doğru atılan ilk adım olarak görmüşlerdir.[359]

---

[356]"Görüyor musunuz? Şayet sözümüzü dinleyip zamanında savaşa katılsaydınız şimdi bu durumlarla karşılaşmazdık". Ben cevap verdim: "Aksine, ne iyi etmişiz ki savaşa girmemişiz. Şayet böyle bir hata işleseydik, o esnada henüz kuvvetli olan Almanlar hem şehrimizi yakıp yıkacaklar, hem memleketimizi işgal edecekler, işgali kaldırmak görevi de, diğer Balkan memleketlerinde olduğu gibi, Kızılordu'ya verilecekti. Bu suretle bizde Romanya ve Bulgaristan gibi şimdi Sovyet uydusu bir memleket durumuna düşecektik." F.C. Erkin, **a.g.e.,** s.148.

[357]M. Gönlübol ve diğerleri, "İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965)", Ed. M. Gönlübol**, a.g.e.,** s.193-194.

[358]**Haber Akşam Postası,** 22 Mart 1945. **Bkz. EK 17.**

[359]**Haber Akşam Postası,** 23 Mart 1945.

Türk-Rus Antlaşmasının feshedilmesi ile ilgili olarak yabancı bir gazete yayımladığı bir makalede, Cumhurbaşkanı İnönü'nün savaş dışında kalmak yolunda izlediği dış politikasına değinmiştir. Sovyetler tarafından feshedilen Dostluk antlaşmasının Ankara'da büyük bir endişe yarattığını ifade ederek, Stalin'in Çarlık Rusya'sının talep ve iddialarının büyük bir kısmını yeniden eline aldığını ve bu sebeple menfaatlerini genişletme yolunda hareket ettiğini bildirmiştir. Anlaşmanın yenilenme ihtimalinin pek az olduğunu düşünen gazete, Sovyetlerin isteklerinin Ankara tarafından merakla beklendiğini de sözlerine eklemiştir.[360] Anlaşmanın feshedilmesi ile ilgili olarak İngiliz basınında da haberler yapılmış ve boğazların İngiltere'nin emniyet bölgesine ait olduğu dünya kamuoyuna bildirilerek Dışişleri Bakanı Antony Eden'in görüşlerine geniş yer verilmiştir. Eden'e göre; Türkiye ile Rusya arasında 1925 tarihinde imza edilen ve yapılan protokollerle süresi uzatılan Dostluk antlaşmasının feshedilmesi Avrupa'da siyasi bakımdan herşeyin yolunda gitmediğinin bir göstergesi olmuştur. Taraflar arasında başka bir anlaşmanın yapılabileceği ümidini taşıyan Eden, yapılacak olan San Francisco Konferansında Sovyetlerin uyguladığı dış siyasetin masaya yatırılacağını belirtmiştir. Bahsi geçen konferansa üç büyük devletin yöneticilerinin katılacağını bildiren Eden, konferansta harbi kat'i surette sona erdirecek kararlar alınacağının altını çizmiştir.[361] İngiltere'de yayımlanan Newyork Times gazetesinin yayımladığı bir habere göre, Sovyetler tarafından feshedilen antlaşmanın yerine Türklere, şartları tamamen Sovyetlerin lehine olan yeni bir anlaşma teklif edilecektir. Şartların değiştiğini ve bu sebeple anlaşmanın da yenilenmesi gerektiğinin altını çizen gazete, Moskova Hükümetinin Türklere büyük bir baskı yaptığını düşünmektedir. Boğazlar meselesinin bir güvenlik meselesi olduğunun altını çizen Times gazetesi, Yalta Konferansında bu konunun gündeme geldiğini ve konu ile ilgili ayrıntıları görüşmek üzere San Francisco'da bir toplantı yapılmasına karar verildiğini bildirmiştir.[362] Yunan gazeteleri de anlaşmanın feshedilmesi ile ilgili haberleri ilk sayfada vermiştir. Gazete, ilk sayfada yayımladığı makalesinde Türk-Rus münasebetlerinin tarihçesine atıfta bulunarak iki ülke arasındaki münasebetlerin uzun yıllardır devam ettiğine dikkat çekmiş ve 1925 tarihinde Paris'te imza edilen antlaşmanın Türkiye ve Rusya arasındaki dostluk münasebetlerini geliştirdiğini belirtmiştir. Sovyetler'in anlaşmayı feshetmesindeki temel sebebin Boğazlar rejimi ile alâkalı olduğunu

[360] **Haber Akşam Postası,** 24 Mart 1945.
[361] **Son Telgraf,** 25 Mart 1945.
[362] **Vakit,** 27 Mart 1945.

yazan gazete, iki ülke arasındaki soğukluğun harbin en şiddetli dönemlerinde yaşanmış olmasına da dikkat çekmiştir.[363]

Vakit gazetesi ilk sayfada verdiği *"Türkiye-Sovyet Dostluk Antlaşması Feshedildi"* manşeti ile haberi Türk halkına duyurmuştur. İki ülke arasında 1925 yılında gerçekleşen antlaşmanın Sovyet Hükümeti tarafından feshedildiğini açıklayan haberler yayımlamıştır. Anlaşmanın tam metnini ilk sayfada neşreden gazete, haberin yurtdışındaki yankılarını gösteren haberler de yapmıştır. Asım Us anlaşmanın feshedilmesindeki nedenin Sovyetler'in Boğazlar meselesindeki ısrarlarından kaynaklandığını belirtmiştir. Harbin sonuna yaklaşıldığı bir dönemde Sovyetlerin Boğazlar konusundaki isteklerinin tekrar suyu yüzüne çıkmasını manidar bulmuştur. Montreux Müzarekesi ile boğazların koruyuculuğunun Türkiye'ye verildiğini kamuoyuna hatırlatmıştır.[364] Hüseyin Cahit Yalçın ise, anlaşmanın feshedilmesinin ardından yayımladığı *"Harp Sona Ererken"* başlıklı yazısında harbin bitişinin artık çok yakın olduğunu, Müttefiklerin kendi aralarında yapmış oldukları toplantı ve konferanslarda mühim kararlar alındığını vurgulamıştır. Harbin bitişine sevinmememiz gerektiğini asıl olanın harp sonrasında kurulacak yeni düzen olduğunu vurgulayarak sınır meselelerinin nedenli önemli olduğu üzerinde durmuştur. Harbin dünya üzerindeki etkilerinin büyüklüğüne dikkat çeken Yalçın, Avrupa'nın sefalet ve kaos içerisinde olduğunu evlerin, sokakların ve hatta şehirlerin yok edildiğini, bunları tamir ve telafi etmenin ise kolay olmadığını ifade etmiştir.[365]

Moskova Büyükelçisi Selim Sarper ile Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov arasında gerçekleşen bu görüşmelerde Türk-Sovyet dostluğunun mihenk taşı olarak kabul edilen 17 Aralık 1925 tarihli anlaşma, Sovyet isteklerine karşılık vermediği ve zamanın şartlarına uymadığı gerekçesiyle feshedilmiştir. İki ülkenin geçirmiş olduğu rejim değişikliklerinin ardından başlayan münasebetler inişli çıkışlı bir yol izlemiştir. Türk-Sovyet ilişkilerinin temelinde Sovyetler Birliğinin menfaatleri daima ilk sırada yer bulmuştur. II. Dünya Harbinin başladığı günden bu yana Türkiye'nin Müttefikler safhında savaşa dahil edilmesi gerektiğini düşünen ve bu bağlamda baskılarını artarak uygulayan Sovyetler Birliği, Almanya'nın hezimete uğrayıp geri çekilmesinin ardından yürüttüğü dış siyasetini değiştirmiştir. Türkiye ile bu zamana kadar izlediği dost politikadan ayrılarak menfaatleri doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. Bunun en güzel örneğini 1918 yılında kaybettiği

[363] **Son Telgraf,** 25 Mart 1945.
[364] **Vakit,** 26 Mart 1945.
[365] **Haber Akşam Postası,** 30 Mart 1945.

Kars ve Ardahan'ı yeniden topraklarına katmak ve Montreux Sözleşmesi ile Türkiye'ye verilen boğazların koruyuculuğunu yeniden ele geçirmek istemesi göstermektedir.

2.4.2. Potsdam Konferansı

Almanya'nın teslim olmasından sonra Avrupa'da ortaya çıkan sorunları görüşmek üzere 17 Temmuz-2 Ağustos 1945'te Berlin yakınlarında Potsdam'da bir konferans toplandı. Konferansa ABD adına, Roosevelt öldüğü için Başkan yardımcısı Truman; İngiltere adına, Muhafazakar parti seçimi kaybettiğinden Temmuz'dan sonra işçi partisi lideri ve yeni Başbakan Clement Attlee ve Sovyetler Birliği adına da Stalin katılmıştır.[366]

Konferanstaki ilk görüşmelere Truman Başkanlık etmiş ve değişen Avrupa durumunun umumi hatları gözden geçirilmiştir.[367] Konferansta başlıca görüşülen hususlar; Polonya'nın paylaşılması, Almanya'daki bütün Nazi müesseselerini ortadan kaldırılarak, dört devletin kendi işgal bölgelerinde demokratik rejimin kurulmasına ve ayrıca Alman savaş sanayinin barış ekonomisinin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde organize edilmesi konusunda yapılacak çalışmalardır. Avusturya'nın da tıpkı Almanya'da olduğu gibi dört devlet arasında işgal bölgelerine ayrılması ve boğazların Türkiye'nin zayıf olduğu gerekçesiyle Sovyet Rusya ile Türkiye'nin ortak kontrolüne bırakılması gibi meseleler ele alınmıştır.[368]

II. Dünya Harbinin bitimine az bir süre kala gerçekleşen Potsdam Görüşmelerinde Türkiye ve Boğazlar meselesi bir kez daha gündeme gelmiştir. 22 Temmuz 1945 günü yapılan oturumda, Molotov, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında bazı şartlar yerine getirildiği takdirde bir ittifak antlaşması yapılabileceğini ifade etmiştir. Sovyetlerin Türkiye'den iki talebi olduğunu vurgulamıştır. Bu taleplerden ilki; sınırların bazı kısımlarının tespitinin düzeltilmesi olmuş, 1921'de arazilerinin bir kısmı Sovyet Ermenistanından ve Sovyet Gürcistan'ından koparılmış olduğunu iddia ederken iki taraf arasında yapılması planlanan bir ittifak anlaşmasından önce bu konunun halledilmesi gerektiğini açıkça vurgulamıştır. Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki bir diğer talebi ise; Boğazlar meselesi olmuş. Montreux Sözleşmesini adil bir anlaşma olarak görmediklerini ve bundan Sovyetler'in memnun olmadığını anlaşmanın maddelerinin

[366]Harun Bodur, **Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1900-1999),** Ankara 2005, s.417.
[367]**Tasvir,** 18 Temmuz 1945.
[368]F. Armaoğlu, **20. Yüzyıl...,** s.492-494.

derhal değiştirildiği takdirde Türkiye ile bir ittifak antlaşmasının söz konusu olabileceğini belirtmiştir.[369]

Konferansın toplanma amacı, toplanma yeri ve konferansta görüşülen meselelere ağırlıklı olarak yer veren gazeteler, Potsdam Görüşmeleri ile ilgili olan haberleri ilk sayfadan attıkları manşetlerle okuyucuyla buluşturmuştur. Cumhuriyet Gazetesi 12 Temmuz 1945 tarihli baskısında "*Üçler Konferansı: Görüşülecek İkinci mühim meseleyi Türkiye-Rusya münasebetleri teşkil ediyor."* başlığını kullanmıştır. Dostluk antlaşmasının feshi ile yaşananlar Türk basınının konferansa ilişkin bilgilerinde Boğazları ön plana çıkarması ile sonuçlanmıştır.[370] Ulus Gazetesi ise *"Üçler Konferansı Yarın açılıyor."* Manşetini atarken,[371] Vakit Gazetesi "*Üç Şef Potsdam'da Buluştular"* başlığını kullanmıştır.[372]

Gazetelerde yapılan haberlerin ve yorumların mahiyeti incelendiğinde Potsdam'da gerçekleşen görüşmelerde Türkiye'nin kendini öncelikle ilgilendiren konuları takip ettiği açıkça anlaşılmaktadır. Mart 1945'den beri Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki gerilimi ve Boğazlar konusunda beklenen aşamaların kaydedilemeyişinin basında bir hayal kırıklığı yarattığı anlaşılmaktadır.[373]Potsdam'da Boğazların yeniden gündeme gelmesi kamuoyunda tepkilere yol açarken Hüseyin Cahit Yalçın, Boğazlar, Üçler'in konusu olamaz. Herşeyden önce Türkiye'nin hazır bulunmadığı bir toplantıda Türkiye'nin iki parçasını birleştiren bir bölgeye ilişkin konunun görüşülmesi düşünülemez yorumunu yapmıştır.[374] Asım Us ise, Rusya'nın Boğazların kontrolünü kendi eline almasının Türkiye'nin emniyetini ve bağımsızlığını tehlikeye düşüreceğini ve böylesi bir durumun kabul edilmesinin imkansız olduğunu belirtmiştir.[375]

Görüşmelerde sonlara gelinmesi, artık konferans kararlarının yazıya dökülmesinin başlaması, haberlere eş zamanlı olarak manşetlerden yansımıştır: "*Konferans bitiyor, bir tebliğ hazırlanıyor: Müzakerelerin tam bir ahnek içinde cereyan ettiği bildiriliyor."*[376] her ne kadar konferans kararlarının kaleme alındığına ilişkin bilgiler alınıyorsa da;

[369]K. Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri...,** s. 291-292.
[370]Mustafa Emre Kürümoğlu, **Yalta-Potsdam'da Savaş Sonrası Uluslararası Düzenin Kurulması ve Türkiye (Türk Basınına Göre, 1945),** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s.99.
[371]**Ulus,** 15 Temmuz 1945.
[372]**Vakit,** 16 Temmuz 1945.
[373]M.E. Kürümoğlu, **a.g.e.,** s. 102.
[374]**Tanin,** 3 Ağustos 1945.
[375]**Vakit,** 22 Temmuz 1945.
[376]**Cumhuriyet,** 31 Temmuz 1945.

konferanstan gelen bilgiler alınan kararların kamuoyundaki beklentiler için yetersiz olduğu algısını doğurmaktaydı. Konferansta alınan kararların yarattığı hayal kırıklığına bağlı eleştirilerin bir yansımasını Nadir Nadi'nin 4 Ağustos tarihli bir yazısı ortaya koymaktaydı. Nadi, konferansın Almanya'nın idaresi, silahsızlanması ve işgali hariç bir fiyasko olduğunu düşünmekteydi. Ayrıca Nadi, Avrupa'nın sorunlarına ya eğilinmemiş yada başka bir konferansa/komisyona havale edilmiş olduğunu belirtmekteydi.[377]

Potsdam Konferansında, Boğazlarla ilgili görüşmeler sırasında Sovyetler Birliği, ABD ve İngiltere arasında çeşitli anlaşmazlıklar olmuştur. ABD ve İngiltere, Boğazlarda üç büyükler ve diğer ilgili devletlerin garantisinin söz konusu olmasını istemesine karşı, Ruslar; Boğazlarda üs talep etmişlerdir. Yapılan görüşmelerde ABD ve SSCB arasında birçok konuda düşünce farklılığı ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaşın habercisi olan konferansta, Sovyetler Birliğinin Türkiye üzerindeki talep ve isteklerine karşılık Türkiye ile ABD arasında bir yakınlaşma olmuştur.[378]

2.4.3 Savaşın Sonu

1945 yılı, etkileri tüm dünyayı saran cephelerde ve cephe gerisinde birçok insanın hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan İkinci Dünya Savaşının sona erdiği yıldır. Sonuçları bakımından tüm dünyanın merakla beklediği ve savaşın bitiminin ardından vaadedilen yeni dünya düzenin kurulmasının plânlandığı böylesi bir dönemde Sovyet Birlikleri 24 Nisan 1945 günü Almanya'nın Başkenti Berlin'i kuşatmış ve Berlin, tarihinde görülmemiş muharebelere sahne olmaya başlamıştı. Savaşı sona erdiren mücadeleleri yakından takip edip Türk halkıyla an be an paylaşan Türk gazeteleri Sovyetler'in Berlin'e yaptığı kuşatma hâreketini ilk sayfada verdikleri haberlerle kamuoyuna duyurmuştur. Hitler'in çırpınışlarının yersiz olduğunu ve Berlin sokaklarında beyaz bayrakların sallandığını ve Almanya'nın teslim olduğunu duyuran basın, Müttefik hucümlarının şehrin her noktasında [379]ve saldırıların karadan ve havadan tüm şiddetiyle devam ettiğini bildirmişlerdir. Batı ve doğu yönlerinden ilerleyen Müttefik Birliklerinin Berlin demiryolu bağlantısını kestiklerini ve şehri tamamen abluka altına almayı başardıklarını bildiren gazeteler Hitler'e beklenilen son darbenin indirildiğini yayımladıkları haberlerle duyurmuşlardır.[380] Berlin'de büyük bir şiddetle devam eden mücadelelerde birçok insan hayatını kaybetmiştir. Ev ve iş yerleri

[377]M.E. Kürümoğlu, **a.g.e.,** s.122.
[378]C. Şen, **a.g.e.,** s.178.
[379]**Haber Akşam Postası,** 24 Nisan 1945.
[380]**Vakit,** 24 Nisan 1945.

kullanılamaz hâle gelmişti. Böylesi bir dönemde dünya Berlin'den gelen başka bir haberle adeta çalkalanıyordu. 30 Nisan 1945 tarihinde Hitler intihar etmiş yerine geçerek devlet başkanı olan Amiral Doenitz, savaşı durdurmuş ve Alman ordusunun kayıtsız şartsız Amerikalılara teslim olmaları emrini vermişti.[381] Haberi ilk sayfadan attığı *"Hitler dün Berlin'de Öldü"* manşetiyle duyuran Yeni Sabah gazetesi, haberin kaynağı olarak Alman radyolarını göstermiş ve radyo yayınlarından aldığı bir demeçle Hitler'in savaş meydanında kahramanca öldüğünü yayımlamıştır.[382] Vakit gazetesi, *"Hitler Öldü"* manşetini atarak yerine geçen Amiral Doneitz'in savaşı devam ettireceğini yazmış ve Hitler'in savaş meydanında Bolşevizm'e karşı mücadele ettiği esnada hayatını kaybettiğini ifade etmiştir.[383] Hitler'in ölüm haberi Ulus Gazetesinde, Alman radyolarından alınan bilgiler doğrultusunda *"Hitler Berlin'de Öldü"*[384] manşetiyle verilmiş, Son telgraf gazetesi, *"Hitler'in Ölümünün Akisleri"* başlıklı haberinde İngiliz ve Amerikan yönetiminin Hitler'in ölümüne şüpheyle baktıklarını duyurmuştur.[385] Hitler'in ölümünden sonra yapılan haberlerin ardından Pravda gazetesi tarafından yayımlanan bir haberi duyuran Son Telgraf gazetesi, Moskova Hükümetinin Hitler'in ölümüne inanmadığını gösteren bir habere *"Kahramanca Ölüm Masalı"* başlıklı yazısında yer vermiştir. Moskova Hükümeti tarafından yapılan açıklamalar doğrultusunda savaş meydanlarında ele geçirilen hiçbir cesedin Hitler'e ait olmadığını, Hitler'in ölmediğini ve hayatta kalmak için saklandığını bu sebeple de Alman Hükümeti tarafından yapılan Hitler'in kahramanca öldüğünü yazan haberlerin asılsız ve masaldan ibaret olduğunu bildirmiştir.[386]

Hitler'in ölüm haberlerinin tartışıldığı günlerde İngiliz Kuvvetleri Komutanı Mareşal Montgomerinin karargahından atılan zafer toplarıyla Avrupa Savaşının bittiği dünyaya ilan etmiştir. Almanlar 7 Mayıs 1945 günü Reheims'de, aralarında Rus temsilcisi bulunmayan, Amerikan ve İngiliz komutanlarıyla Kayıtsız ve Şartsız Teslim Antlaşması'nı imzalamışlardır. 9 Mayıs 1945 tarihinde Berlin'de, Rusların katıldığı, resmi teslim töreni yapılmıştır.[387]

7 Mayıs 1945'de Almanya resmen teslim olmuş ve savaş Avrupa'da sona ermişti. Sıra Japonya'ya gelmişti. Filipinler'in Mayıs 1945'de teslim olmasıyla Japonlar'ın Güneydoğu Asya ile olan lojistik bağlantısı tamamen kesildi. 6 Ağustos 1945 sabahı

[381] M. Gologlu, **a.g.e.,** s.309. **Bkz. EK 18.**
[382] **Yeni Sabah,** 2 Mayıs 1945.
[383] **Vakit,** 2 Mayıs 1945.
[384] **Ulus,** 2 Mayıs 1945.
[385] **Son Telgraf,** 2 Mayıs 1945.
[386] **Son Telgraf,** 7 Mayıs 1945.
[387] M. Gologlu**, aynı yer. Bkz. EK 19.**

"Enola Gay" adı verilen bir Amerikan B-29 bombardıman uçağının Japonya'nın Hiroşima şehrine bıraktığı 4 ton ağırlığındaki tek bir bombayla *("Little Boy")* dünya nükleer çağa adım attı.[388] Türkiye'de de geniş yankı bulan bu hadiseyi gazeteler ilk sayfadan duyurmuşlardır. Tasvir gazetesi dünyanın en büyük keşfi diye nitelendirdiği atom bombasının Japonlar'a karşı kullanıldığını[389] ilk sayfada attığı manşetle okuyucusuna duyurmuştur. Vakit gazetesi ise, *"Dünyanın En Korkunç Silahı Bulundu: Atom Bombası"*[390]manşetini kullanmıştır. Son Telgraf gazetesi, *"Dünya Harbinin Sonu Geldi*" başlıklı yazısında tarihin en müthiş ve en korkunç buluşu olan atom bombasının yarattığı etkileri okuyucuyla buluşturmuştur.[391] İlk anda 75.000 kişi ölmüş, şehrin yüzde altmışlık kısmı yok edilmişti. Tokyo radyosundan alınan bir habere göre, Hiroşima sokaklarında halk atılan bombanın etkisiyle diri diri yanarak can vermiştir.[392] 6 km çapındaki bir alanda tüm binalar yıkılırken, ilk patlamadan mucizevi şekilde kurtulanların büyük bir kısmı 1 ay içerisinde radyasyon nedeniyle hayatlarını kaybettiler.

Hiroşima'ya atılan atom bombasının etkileri tüm dünyada devam ederken Müttefikler bu defa da 9 Ağustos 1945 sabahı Nagasaki'ye bir anda 45.000 kişinin ölümüne neden olacak 4.5 ton ağırlığındaki ikinci atom bombasını (Fatman) atmıştı. 200.000 nüfuslu Nagazaki şehrinin % 30'nun yok olmasına sebep olmuştur. Amerika'da yayımlanan Newyork Herald gazetesi bombayla ilgili verdiği inanılması güç bilgilerde Japonlar'ın 2 trilyon santigrat derece ile yanarak öldüklerini ve hatta bu kadar yüksek sıcaklığa maruz kalan Japon halkının yanarak yok olduklarını bildirmiştir.[393] Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman, Japonya'ya atılan bombalar üzerine verdiği bir demecinde, yapılan atom bombalarının yeryüzündeki en güçlü silahlar olduğunu Uzakdoğu'da harbi doğuranlara karşı kullanıldığını, Japonya'nın harbe devam etmesini engellemek için yapıldığını açıkça belirtmiştir.[394] Washington haber ajansından alınan bilgilere göre atom bombalarının kullanılmasına Potsdam Konferansında karar verilmiştir.[395] Japonya'nın dünyada o güne değin eşine rastlanmayacak şekilde uğradığı saldırılar neticesinde hükümetin almış olduğu karar doğrultusunda kayıtsız şartsız teslim olmuştur.

[388]M.Aydın, "İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye (1939-1945)", Ed. B.Oran, **a.g.e.,** s.468.
[389]**Tasvir,** 7 Ağustos 1945.
[390]**Vakit,** 7Ağustos 1945. **Bkz. EK 20.**
[391]**Son Telgraf,** 7 Ağustos 1945.
[392]**Son Telgraf,** 9 Ağustos 1945.
[393]**Vakit,** 10 Ağustos 1945.
[394]**Yeni Sabah,** 7 Ağustos 1945.
[395]**Vakit,** 8 Ağustos 1945.

Dünya tarihinde birçok insanın hayatını kaybetmesi ile sonuçlanan ve etkilerinin uzun yıllar devam ettiği İkinci Dünya Savaşı atılan atom bombalarının ardından Japonya'nın teslim olmasıyla sona ermişti. Harbin başladığı günden buyana yaşanan gelişmeleri an be an takip eden Türk basını harbi sona erdiren atom bombalarının atılmasının ardından yaşadıkları korku ve şaşkınlığı yayımladıkları haberlerle kamuoyuna duyurmuştur. Vakit gazetesi köşe yazarlarından Hakkı Süha Gezgin *"Atom Bombası*" başlıklı yazısında, kimyacıların derin bir aşk ile üzerinde uğraştıkları atom bombasının yapımının tamamlandığını, insanlığın bulduğu en kuvvetli silahın atom bombaları olduğunu ancak kullanımının büyük felaketlere ve acılara sebep olduğunu belirterek kimyasal silahların savaş malzemesi[396] olarak kullanılmasının nedenli yanlış olduğu üzerinde durmuştur. "*Patlayan Bomba"* başlıklı yazısında Müttefiklerin Japonya'ya attıkları iki atom bombasından inanılmaz güç hadise diye bahseden Hüseyin Cahit Yalçın, olayı modern tarihin elim hadisesi olarak nitelendirip yaşanan olaylardan duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Kullanılan nükleer silahın insanlığın mukeddaratını değiştirebilecek mahiyette olduğunun altını çizen Yalçın, Almanlar'ında atomu parçalamak için çok çaba sarfettiklerini ancak bunu başaramadıklarını yazarak eğer Almanlar atomu parçalayabilselerdi bugün dünya yaşanılmayacak bir yer olurdu diyerek insanlığın şanslı olduğunu Hitler'in atomu parçalamasını dünyayı çok daha büyük bir felakete sürükleyeceğini bildirmiştir.[397] Peyami Safa da köşesinde atom bombasının yıkıcı etkilerinden söz etmiş, barutun harp sanayisinde kullanılmasının önünü açan bu buluşun kendi ağırlığının 2000 misli kadar yıkıcı etkilerinin olduğundan bahsetmiştir. Bu denli yıkıcı etkileri olan bir silaha sahip olan milletin niyetinin çok önemli olduğu eğer savaş malzemesi olarak kullanılırsa vahim sonuçlar doğuracak nitelikte olduğunu bu sebeple de atom bombalarının adil bir dünya düzeninin emrine verilmesinin gerekli olduğunu açıkça belirtmiştir.[398] *"Dünyanın Yüzünü Değiştirecek Bomba"* başlıklı yazısında Japonya'ya atılan atom bombalarının yıkıcı etkilerini anlatan Asım Us, atılan bu bombaların daha önce savaş içerisinde kullanılan bombalardan çok daha güçlü olduğunu Japonya'yı Müttefiklerin karşısında diz çöktürecek ve savaşı sona erdirecek kadar kuvvetli ve tesirli olduğunu, harp devam ederken Hitler'in gizli silah arayışı içerisinde bulunduğunu ve bu doğrultuda V1, V2 uçar bombalarının yapımına başlandığını ancak Japonya'ya atılan atom bombalarının gücüne yaklaşamayacak düzeyde bulunduğunu ifade ederek tıpkı Hüseyin Cahit Yalçın

[396]**Vakit,** 7 Ağustos 1945.
[397]**Haber Akşam Postası,** 9 Ağustos 1945.
[398]**Haber Akşam Postası,** 10 Ağustos 1945.

gibi, Hitler'in elinde böylesi güçlü bir silahın bulunmasını istememiş böylesi bir durumda dünyanın düzeninin tamamen değişiceğine olan inancından bahsetmiştir.[399]

1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırması ile başlayan II. Dünya Savaşı 6 ve 9 Ağustos 1945 tarihlerinde Japonya'ya atılan iki atom bombasının ardından Japon Hükümetinin 2 Eylül 1945 günü teslim olmasıyla resmen sona ermiştir. Yaklaşık 6 yıl süren dünya harbi, gerek cephelerde ve gerekse cephe gerisinde birçok mücadeleye sahne olmuş, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Savaşın başladığı günden bu yana savaşan tarafların kıskacında bulunan Türkiye, yapılan tüm baskılara rağmen savaş dışı kalmayı başarmıştır.[400] Türkiye'nin bu başarısı Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1945 yılının Eylül ayında ve Parti üyelerinin katılımıyla gerçekleşen bir toplantıda gündeme gelmiştir. Yıkılmamış bir vatan içerisinde ayakta duran sağlam bir milletin mutlu neticeye artık ulaştığı, elde ettiği bu başarıyı birlik ve beraberliğe borçlu olduğunu, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunda etkili olan esas âmillere sonuna dek sadık kalındığı ve Türkiye'nin bu başarısının birçok devlete örnek olacağı kânaati yapılan görüşmede esas düşünceyi oluşturmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin bu en zor dönemleri Türk halkının büyük desteği ile aştığını söyleyen Parti mensupları, Türk halkına teşekkür etmeyi kendilerine görev bilmiştir.[401]

Her ne kadar savaşa dahil olmasa da savaşın getirdiği tüm sıkıntı ve zorlukları yaşayan ülkemizin, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinin II. Dünya Savaşı boyunca izlendiği bu çalışmada iki ülke arasındaki münasebetlerin Sovyetler lehine tek taraflı çıkar ilişkilerine dayandığı bu nokta gözlerden kaçmamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin Dış Politikasına hâkim olan esas mesele, daha savaş sırasında tahmin ettiği gibi, savaş sonrası Avrupa dengesinde meydana gelen boşluklardan yararlanan ve bütün ağırlığı ile Türkiye üzerine de çöken Sovyet emperyalizmine karşı güvenliğini sağlama endişesi olmuştur.[402]

---

[399]**Vakit,** 10 Ağustos 1945.
[400]Türkiye İkinci Dünya Savaşına, yapılan tüm baskılara rağmen katılmamış, Türk Hükümetinin bu yerinde ve kararlı tutumu dönemin mizah dergilerine yansımıştır. **Bkz. EK 21.**
[401]BCA, Fon kodu:490.01, Yer no:5.27.13.
[402]F. Armaoğlu**, a.g.e.,** s.625.

2.4.4. Savaş Yıllarında Türk Basınının Yayın Politikası

Türkiye, II. Dünya Savaşına savaşan tarafların yapmış olduğu tüm baskılara rağmen katılmamıştır. Ancak savaşın Türkiye üzerindeki etkileri kaçınılmaz olmuş, siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal alanlarda savaşın getirdiği olumsuz şartlar ülkemizi teğet geçmemiştir. Türk halkı savaş yıllarında yokluk ve sefaletle mücadele etmiş temel tüketim maddeleri başta olmak üzere birçok gıda maddesinin temini noktasında sıkıntılarla karşılaşmıştır. Hükümet savaşın olumsuz koşullarını ülke içerisinde en aza indirmek için bazı tedbirler almışsa da alınan tedbirler yaşanan sıkıntıların önüne geçememiştir. Savaş yıllarında, ülkemizde sıkı yönetim ilan edilmiş, gelirlerin büyük bir kısmı askeri harcamalara ayrılmıştır.

Böylesi bir dönemde yönetimin basın üzerindeki etkisi de artmış, Türkiye'nin savaş içerisindeki tarafsızlık politikasına gölge düşürecek en ufak bir haberin yapılması tehlikesine karşı yönetim, sansür ve gazete kapatma uygulamalarına gitmiştir. Hükümetin, basın üzerindeki etkisi 1931 tarihli Matbuat Kanunu'na dayanmaktadır. Bahsi geçen kanun, 28 Haziran 1938'de geçirdiği değişiklik ile gazete ve dergi çıkarmak için, çıkarılacak yerin en büyük mülki amirinden ruhsatname alınmasını zorunlu kılıyordu. Hükümet yeni bir yayına izin verip vermemekte tamamen serbestti. Ayrıca, görüşlerine ve uslûbuna katılmadığı bir yayını istediği anda ve istediği sürece kapatmakta da özgürdü.[403] Öyle ki, 6 Mayıs 1940 tarihinde Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü tarafından çıkarılan bir kararnamede, komünist propagandası yapıldığı gerekçesiyle Stalin'in hayatına ait resimlerin ülkeye sokulması Matbuat Kanunun 51. Maddesi gereğince yasaklanmıştır.[404]

Basın, bir yandan hükümetin diğer yandan da sıkı yönetimin denetimi altında eziliyordu. Basın üzerindeki bir diğer etkili denetim organı ise Matbuat Umum Müdürlüğü idi. Basının ne zaman, neyi, nasıl, hangi sayfada, ne büyüklükte yazacağını birçok kez bu organ saptamakta ve tebliğ etmekteydi. Basın, iç ve dış politika konularında ancak belirli sınırlar içerisinde yazı yazabiliyor, haber verebiliyordu. Gazetelerin başyazıları savaş nedeniyle genellikle dış politika konularıyla ilgiliydi. Ancak bu yazılar hükümetin saptadığı dış politika çizgisi içerisinde kalmaktaydı. Basında savaşla ilgili haberler, halkta panik yaratmamak için Matbuat Umum Müdürlüğünün emriyle ancak tek sütun olarak yazılabilirdi. Diğer yandan, basında intihar haberlerinin yayımlanması resmen yasaktı.

[403]Cemil Koçak, "İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını", **Tarih ve Toplum Dergisi,** sayı: 35, 1986, s.29.
[404]BCA, Fon kodu:30.18.1.2, Yer no:91.41.15 **Bkz EK 22.**

Savaş yıllarında yayımlanan gazetelerde hava durumu ile ilgili haberlerin verilmesi de yasaklanmış buna gerekçe olarak yapılan hava muharebelerinde savaşan tarafların uçaklarına herhangi bir işaret vermemek amaçlanmıştır.[405] Savaşla birlikte gazete kağıdı sıkıntısı başgösterdiğinden, Milli Korunma Kanunu'nun tanıdığı yetkiyle ve değişik zamanlarda alınan kararlarla gazete kağıdı tüketimi sınırlandırılmış ve bu nedenle gazeteler savaş süresince genellikle dört sayfa çıkmıştır. Bunun tek istisnası, 29 Ekim ve 10 Kasım'ın yıldönümlerinde, gazetelerin kutlamalar ve anmalarla ilgili yazı ve haberi için sayfa adetini arttırabilmeleriydi.[406]

Savaş yıllarında yayımlanan gazete ve dergiler incelendiğinde birçoğunun hükümeti eleştirdiği gerekçesiyle kapatılmış olduğunu görmekteyiz. Nadir Nadi, İnönü'nün basını denetlemesinden söz ederken, *"Bir telefonla gazeteleri kapatıvermek ve aylarca kapalı tutmak moda olmuştu."* sözleriyle basının içinde bulunduğu durumu dile getirmişti. 1943 yılına kadar Basın ve Yayın Umum Müdürlüğünün başında bulunan Selim Sarper, örgütün, siyasal saldırganlık içeren yazıların yayımlanmaması için gazetelerin dikkatle incelendiğini doğrulamıştır.[407]

1943 yılında Türkiye'de 131 gazete, 172 haftalık, onbeş günlük yada aylık dergi yayımlanmaktaydı. 1943-1945 yılları arasında İstanbul ve Ankara'da 11 tane yayımlanan büyük gazete bulunuyordu. Yayımlanan gazeteler içerisinde en yüksek tirajlı gazete toplam tirajı 16.000 olan Cumhuriyet gazetesi idi. Gazeteyi, 12.000 tirajla Ulus ve Tan gazeteleri takip etmiş, Yeni Sabah gazetesi 10.000 tiraj ile dördüncü sırada yer almıştır.[408]

Nadir Nadi, savaş yıllarında Türk gazeteleri arasında anlamlı anlaşmazlıklar olmadığını, hemen tümünün kadrolarında birkaç Mihver yanlısı bulunduğunu, hiçbirinin inatla bir siyasal görüşü benimsemediğini söylemiştir. Uzun ve parlak bir geçmişi bulunan, Ziyat Ebuzziya'nın sahipliğiyle yöneticiliğini yaptığı "Tasvir-i Efkâr" gazetesi savaş döneminde kapatılmış, ancak 1945'te "Tasvir" adıyla yeniden yayın hayatına atılmıştır. Savaş sırasında ideolojik durumunu sürekli koruyan tek gazete ise, politika yelpazesinin sağında değil solundaki bir yayın organı olan "Tan" olmuştur. Gazetenin ilk kurucuları, Halil Lütfi Dördüncü, Zekeriya Sertel, Ahmet Emin Yalman ve Rıfat Yalman olduğu halde, gazetenin yayın politikası 1943'te bütünüyle Sertel ve eşi Sabiha Hanım'ın eline geçmişti. Savaş yılları birbirini kovaladıkça, Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel'in

[405]C. Koçak, **a.g.m.,** s.31.
[406]C. Koçak, **a.g.m.,** s.30.
[407]E. Weisband, **İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası,** (Çev. M. Ali Kayabal), İstanbul 2000, s.61-62.
[408]E. Weisband, **a.g.e.,** s.63-64.

sosyalist felsefe görüşünü bir Sovyet komünizmi anlayışına çevirmeyi başarmıştır. Zekeriya ve Sabiha Sertel'in yayın politikası dönemin en önemli mizah dergilerinden biri olan Akbaba'ya da konu olmuştur.[409] Tan gazetesi 4 Aralık 1945'te komünist karşıtı bir öğrenci gösterisi sırasında tahrip edilmiş, Serteller ise Sovyetler Birliğine gitmiştir. Meslektaşlarınca, askeri deniz harekâtına gösterdiği ilgi yüzünden "sivil âmiral" olarak anılan Abidin Daver, savaş yıllarında İkdam gazetesinde yazı işleri yönetmenliği yapmıştır. Vakit gazetesinin sahibi ve başyazarı olan Asım Us, savaş yıllarında yayımladığı haberlerle genellikle ılımlı yada orta yolda bir yayın politikası izlemişti. Son Posta ve Son Telgraf gazeteleri, savaş yıllarında yayımlanan önemli gazeteler arasında yerini almış, Son Posta gazetesi hükümete karşı çıktığı gerekçesiyle sert eleştirilere maruz kalarak savaştan önce ve sonra sık sık kapatılmıştır.[410] Necmettin Sadak tarafından yönetilen "Akşam" ise ılımlı tavrıyla biliniyordu. Türkiye'nin ileri gelen gazetecileri arasında yer alan Hüseyin Cahit Yalçın, açıksözlülüğü, Hitler'e karşı kesin tavrıyla "Yeni Sabah" ve "Tanin" in başında bulunuyordu.[411] Savaş yıllarında Türkiye'de yayımlanan dergiler incelendiğinde, dergilerin de sıkı denetime tabi olduğunu görmek mümkündür. Bu dönemde yayımlanan dergilerin faşizme karşıt veya taraftar olmaya bağlı olarak şekillenen düşüncelere ağırlıklı olarak yer verdikleri gözden kaçmamaktadır. Dergilerin kapatılmasında, dış politika gelişmeleri yanında, ırkçı-turancı dergilerle sol-sosyalist dergilerin birbirlerini giderek artan bir şekilde suçlamalarınında etkili olduğu anlaşılmaktadır. 1942 yılının sonlarında gerilimi arttırıcı yayınlara karşı alınacak önlemleri belirlemek amacıyla Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştur.[412]

Hükümet tarafından alınan bunca önlemlere rağmen basında Türkiye'nin tarafsızlığını zedeleyecek mahiyette haberlerde yazılmıştır. Öyle ki kalme aldığı bir makalesinde İsmet Rasin, komünistleri acayip bir mâhluk olarak nitelendirmiş ve bu görüşe sahip insanların geçmişinin bir hayli kirli olduğunu, tembel ve iradesiz insanlar olduklarını öne sürmüştür. komünistleri kendilerinde olmayan herşeye düşman olmakla suçlayan Rasin, ulaşamadıkları şeyleri itibardan kıymetten düşürdüklerini ifade ederek

[409]**Akbaba,** Ağustos 1945. **Bkz. EK 23.**
[410]E. Weisband, **a.g.e.,** s. 75-76.
[411]S. Deringil, **a.g.e.,** s.8-9.
[412]Hasan Dinçer, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Bir Dergi:Yurt ve *Dünya",* **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi,** C.11, sayı: 42, Ankara 2008, s.226-227.

Türkiye'de yaşayan komünistlerin Türklüğe yaptıkları saldırılar karşısında duyduğu üzüntüyü de dile getirmiştir.[413]

Dönemin önemli yazarlarından olan Ahmet Emin Yalman, Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile yaptığı bir konuşmasında hükümetin yapılan eleştirilere açık olmadığını ve bu sebeple de sık sık gazetelerin kapatılması uygulamasını açıkça eleştirmiştir. Başvekilin kendisine verdiği cevap ise bir hayli sert olmuştur.[414]

Savaş yılları boyunca Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler incelendiğinde yapılan haber ve yorumların hükümetin uyguladığı politika ile parallellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Basın, savaşla ilgili haberleri ilk sayfadan attıkları manşetlerle okuyucuyla buluşturmuş, dönemin köşe yazarları harbin seyrini, tarafların cephe ve cephe gerisindeki faaliyetlerini, yapılan diplomatik ve siyasi görüşmeleri an ve an takip ederek gelişmeler karşısında görüşlerini dile getirmişlerdir. Harp yılları boyunca haberleri en doğru ve hızlı bir şekilde okuyucuya ulaştırmayı gaye edinen Türk basınının bu yıllardaki hummalı çalışmaları dönemin mizah dergilerinde de yer bulmuştur.[415]

2.4.5. Stalin'in Ölümü

İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra dünya, Soğuk Savaş dönemi adı verilen siyasi, ekonomik savaşların yaşandığı bir sürece girmişti. Uluslararası alanda barışı korumak amacıyla oluşturulan Birleşmiş Milletler teşkilatı kurulmuş olmasına rağmen, Sovyetler Birliği Türkiye üzerindeki isteklerinden bir türlü vazgeçmemişti. Bu nedenle Türk Hükümeti devamlı olarak Amerikan ve İngiliz Hükümetleriyle yakın ilişkiler kurarak görüşmeler yapıyordu. Böylesi bir dönemde Türkiye'nin Avrupa Devletleri ile yakın ilişkiler kurması Sovyetler Birliğinin hoşuna gitmemiş olacak ki, Moskova Hükümetinin almış olduğu bir kararda Sovyet Ermenistanının kapılarının Türkiye'deki Ermenilere açık olduğunu ilan ettiler. İstanbuldaki Sovyetler Birliği Başkonsolosu, yaptığı bir ilanla, Sovyet Ermenistan'ına göç etmek isteyen Türkiye Ermenilerinin Rusya'ya kabul edileceklerini açıkladı. Yapılan türlü yoğun propagandalar sonucu birkaç yüz Ermeni

---

[413] **Bozkurt,** Eylül 1940, S.6, s.140-141.

[414] "Tenkitten hoşlanmıyorsanız neden sansür koymuyorsunuz? Tenkitte hürsünüz diyorsunuz, bizde görev ve sorumluluğumuzun gereği olarak bu özgürlüğü memleketin yararına kullanmak zorunda kalıyoruz. Derhal başımız belalara uğruyor. Halbuki siz apaçık sansür usulünü yürütseniz bizim hiçbir sorumluluğumuz kalmaz sorumluluk size geçer. Sizde rahat edersiniz bizde...
Saraçoğlu'nun yanıtı şöyle olur: 'Ben sansür koymam, Anayasa'nın dışına çıkmam. Fakat sen haddini bileceksin, bunu aşmayacaksın, aşarsan cezanı göreceksin!.." Ahmet Emin Yalman, **Gördüklerim, Geçirdiklerim,** C.3, Ankara 1971, s.305.

[415] **Akbaba,** Haziran 1945. **Bkz. EK 24.**

Rusya'ya gitmek için Başkonsolosluğa giderek Sovyet Ermenistanına gitmek istediklerini bildirdiler. Türk Hükümetinin bu olaydan büyük bir telaşa ve kuşkuya düşüceği sanılıyordu. Oysaki Türk Hükümeti olayı soğukkanlıkla karşıladı ve hemen bir bildiri yayımlayarak Rusya'ya gitmek isteyenlere her türlü kolaylığın gösterileceğini açıkladı. Bunun üzerine Ruslarca başvurulan taktik önemini yitirdi, Sovyet Ermenistan'ına göç etmek isteyenlerin de arkası kesildi.[416]

Savaşın sona ermesinden sonra Türk-Sovyet ilişkileri incelendiğinde iki ülke arasındaki münasebetlerin daima gergin bir seyir izlemiş olduğunu, ilişkilerde Sovyetler Birliğinin menfaatlerinin ön plânda olduğunu görmek mümkündür. Türk-Sovyet münasebetleri birçok kez kopma noktasına gelmiş olmasına rağmen Sovyetlerin Türkiye üzerindeki istek ve emelleri sona ermemiş, bu durum iki ülke arasındaki mevcut ilişkilerin zayıflamasına neden olmuştur.

Böylesi bir dönemde sağlık durumu giderek ciddiyetini koruyan Sovyet lideri Josef Stalin geçirmiş olduğu rahatsızlık sonucu 5 Mart 1953 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Stalin'in hastalığı ve ölümü tüm dünya basınında büyük yankı uyandırmış, gazetelerin manşetlerinde ve köşe yazılarında günlerce gündem oluşturmuştur. Stalin'e ait haberler, öncelikle koma halinde olduğunun resmi tebliğler vasıtasıyla bildirilişinin[417] ardından basında yer almaya başlamıştır. Söylentiler, tahminler ve yorumların yer aldığı bu haberlerin bazılarında ölümün gizlendiği yer alırken bazılarında Stalin'den sonra ne olacağına dair fikirler yürütülmüş; diktatörün ölümünün ardından ise rejimin akıbeti, yerini kimin alacağı ve gelecek olanların siyaseti sorgulanmıştır. Stalin'in ölümcül hastalığının seyri Türkiye'de büyük bir dikkatle takip edilmiştir. Stalin'in ölümünden önce Türk doktorlarının, Rusya tarafından yayımlanan tebliğler uyarınca, hastanın durumu ve akıbeti hakkındaki yorumları verilmiştir. Stalin'in kısa bir süre sonra ölüceği yolunda yapılan bu yorumların Ord. Prof. Ekrem Şerif Egeli, Ord. Prof. Fahri Arel ve Prof. Dr. Muzaffer Şevki Yener gibi dönemin tanınmış ve alanında uzman kişilere ait olması konuya gösterilen hassasiyeti belirtmektedir.[418]

Rusya'da yayımlanan İzvestiya ve Pravda Gazetelerinde, Stalin'in sağlık durumu belirtilmiş ve halkın heyecan içinde oluşu, gazete bayilerinin önünde kuyruk oluşturdukları

[416]M. Gologlu, **a.g.e.,** s.390.
[417]**Dünya,** 5 Mart 1953. **Bkz. EK 25.**
[418]Emine Gürsoy Naskali-Liaisan Şahin, **Stalin ve Türk Dünyası,** İstanbul 2007, s.322.

ifade edilerek genel tutum değerlendirilmiştir.[419] Türk basınında Stalin'in ölümü ile ilgili haberler ilk olarak Akşam ve Zaman (Akşam Postası) gazetelerinde *"Stalin Ölmek Üzere"*' ve *"Stalin Öldü"* başlıkları ile verilmiştir. Diktatörün durumu *"Stalin beyin kanamasından muztaribtir. Sağ kol ve ayağına felç gelmiştir. Kalbi gayrimuntazam çalışmaktadır"* gibi cümlelerle ifade edilmiştir.[420] Stalin'in ölüm haberinin başta Moskova olmak üzere dünyanın birçok şehrinde büyük üzüntüyle karşılandığını yazan haberler yayımlanmıştır. Moskova kilise ve sinagoglarında sabaha kadar dualar okunup mumların yakıldığını, ayrıca Moskova Hahambaşının Yahudileri bir günlük dua ve oruca davet ettiği belirtilmiştir.[421] Gazetelerde, Stalin'in 21 yaşından 73 yaşına kadar olan fotoğraflarına yer verilerek,[422] iktidarı boyunca Rus halkının büyük sevgisini kazandığını ve halkında ölümünün ardından Rusya'daki binalara ve caddelere siyah tüllü bayraklar çektiklerini, cenaze törenine binlerce kişinin katıldığını, tabutun önünden geçmeye başlayan halkın tabut açık olduğu için Stalin'in yüzünü görenlerin yürüyüşlerinin yavaşladığını ve derin bir üzüntü içerisinde olduklarını bildirmiştir.[423]

Cenaze töreninin ardından Moskova Hükümeti tarafından alınan bir kararla, Stalin'in ölümünün ardından ülkede 4 günlük yas ilan edilmiştir. Ayrıca, Stalin'in lahdinin Kızıl Meydan'da bulunan Lenin'in lahdinin yanına konulması kararlaştırılmıştır. Hükümet, Sovyet büyükleri için bir panteon yapılmasını planlamış ve bu binanın inşası bittiğinde, Kızıl Meydan'da gömülü bulunan Lenin ve diğer komünist liderlerinin buraya nakledileceğini bildirmiştir.[424] Ölüm haberinin ardından gazetelerde, Stalin'in ölmeden önce bir vasiyetname hazırladığı ve buna göre Komünist Partisi ile Sovyet Devleti mekanizmasında elinde tuttuğu en yüksek yetkilerin Malenkov ile Molotov arasında bölünmesini vasiyet ettiği de bildirilmektedir.

Stalin'in ölümü, Türk gazete ve dergilerinde geniş yer bulmuştur. Gazetelerin ilk sayfada verdikleri ölüm haberleri, ölümünün yurtdışındaki yankıları, iktidarda kalmış olduğu dönem boyunca faaliyetleri gibi haberlere sıkça rastlanmaktadır. Ancak, dönemin siyasi mizah dergisi olan Akbaba'da Orhan Seyfi Orhon tarafından kaleme alınmış bir şiir dikkatlerden kaçmamaktadır.[425] Stalin'in iktidarı boyunca zalim ve acımasız davrandığını

[419]Naskali-Şahin, **a.g.e.,** s.319.
[420]Naskali-Şahin, **a.g.e.,** s.320.
[421]**Hürriyet,** 6 Mart 1953.
[422]**Dünya,** 10 Mart 1953.
[423]**Hürriyet,** 7 Mart 1953. **Bkz. EK 26.**
[424]Naskali-Şahin, **a.g.e,** s.340.
[425]*Stalin öldü; evet, işte nihayet öldü!*
Bir ferah duymada âlem bu ölümden ötürü!

ölümüyle dünyanın rahat bir nefes alacağını düşünen Orhon, belki de bu dizeleri yazarken Sovyetler Birliği ve onun tüm dünyaya yaymaya çalıştığı komünist faaliyetlerden duyduğu öfkeyi de dile getirmeye çalışmıştır.

Falih Rıfkı Atay, Stalin'in ölümünü Moskova Hükümeti tarafından yapılan basın açıklamasında öğrendiğini bildirmiştir. Meşruti yönetimlerde iktidardaki kişinin ölümü sistemde herhangi bir değişikliğe yol açmazken, Sovyetler gibi dikta rejimlerinin bulunduğu ülkelerde iktidarın kaybedilişinin etkilerinin büyük olduğunu ifade ederek bu durumun Sovyetler Birliğinde yıkıcı etkilere sahip olabileceğinin altını çizmiştir. Stalin'in iktidarda bulunduğu dönemde Rusya'nın Nasyonal-Komünizm görüşü ile idare edildiğini ve Hitler'in Nasyonal-Sosyalizm ideolojisini yok ettiğini ancak dünyanın Sovyetlerin tehlikesi altına girdiğini belirtmiştir.[426] *"Stalin ve sonrası"* başlıklı yazısında Stalin'in ölümünün ardından yerine onun kadar zalim bir diktatör geçiceğini bunun sistemin bir gerekliliği olduğunu belirten Gece Postası gazetesi yazarlarından Altemur Kılıç, bu ölümün Sovyetler Birliğinde hakim olan ideolojiyi değiştirmeyeceğini, Malenkov'un parti içerisinde kısa sürede yükseldiğini ve bu sebeple de Stalin'den sonra Sovyetler Birliğinin başına Malenkov'un geçebileceğini yazmıştır.[427] Ahmet Emin Yalman ise, *"Bir sayfa kapandı"* başlıklı yazısında Stalin'in ölümünün ardından başta Sovyetler Birliği olmak üzere bütün dünyada yaşanacak değişimleri ustaca kaleme almıştır.[428]

Gazetelerde, Stalin'in ölümünün ardından hayatından ilginç kesitlerde okuyucuya sunulmuştur. Öyle ki, Stalin'in küçük yaşlarda alkol kullanmaya başladığı, arkadaşlarına karşı sert ve kötü davranışlar içerisinde bulunduğunu ve şiddete olan eğiliminin çocuk yaşlardan itibaren görüldüğünü, insanları hiç sevmediğini, merhamet duygusunun onda

---

Dübbüekber gibi bir burca gömerler sanırım
Nâşı dünyalara sığmaz o kızıl diktatörü! (Stalin Öldü)

Yer yok, Stalin! Der ona öfkeyle zebani,
Gayya dolu sizlerle tamamen bre kâfir!
Son günlerde cezan arttı: emir var, kalacaksın
Bir müddet için Rusya'da bir kampta misafir!(Cehennemde) Naskali-Şahin, **a.g.e,** s.346.

[426]**Dünya,** 6 Mart 1953.

[427]**Gece Postası,** 6 Mart 1953.

[428]"Bütün insanlar uzun yıllardır kendilerine merakla soruyorlardı, Stalin ne zaman ölecek? Son nefesini verince dünyada neler olacak? Diye. Nihayet bu suallerden birisine cevap aldık: Stalin'in beyninin en nazik köşesi kanamış, Kızıl Çar son nefesini vermiş, her fâni insanı bekleyen âkıbet onun için de gelmiş, çatmış... bu haber karşısında güya bir yığın atom bombaları patlamış gibi dünya yerinden sarsılmış. Stalin'in ölümünün heyecanını her insan derinden derine duydu, herkes, gözünü istikbalin karanlıklarına dikti. Şimdi neler olacağını merakla hesaplamaya koyuldu. Şimdi neler olacak? Yüzlerce milyon insanı boyunduruk altında inleten ve keyfi Çarlık idarelerine rahmet okutulan Kızıl İmparatorluk aynı şekilde devam ettirilebilecek mi? Bütün insanların kaderine ait harp ve sulh, felaket ve saadet kararları yeni diktatörün iki dudağı arasında kalıp gidecek mi? Dünya işleri iyileşecek mi, yoksa Stalin'in yok olması neticesinde daha da kötüye gidecek mi? Meşhur İngiliz edibi Bernard Shaw ölümünden önce insanlara şu tavsiyede bulunmuştu: 'Günün birinde Stalin'in öldüğünü duyduğunuz zaman sakın sevinmeyin. Bu ölüm neticesinde işler bir kat daha kötüye gidebilir. Stalin'in hiç olmazsa aklı ve tecrübesi vardı, nüfuzuda hudutsuzdu. Ondan sonra gelenlerin vaziyete hakim olamayarak korkunç maceralara sürüklenmeleri mümkündür."**Vatan,** 6 Mart 1953.

bulunmadığını yazan haberde Stalin'in öldürdüğü önemli şahısların portresini çizmekten hoşlandığını öğreniyoruz.[429] Stalin'in ölümünün ardından özel casusu olduğu bilinen ve iktidarda kaldığı dönemde gizlice yapılan tüm görüşme ve toplantıları ifşa eden Nova Murray, hayatını ziyan eden Kızıl Rusya'yı ve hükümet içerisinde yaşanan hadiseleri kaleme almıştır. Stalin'in 1939 yılının Mayıs ayında Almanya ile bir pakt imzalamaya karar verdiğini ancak bunun o dönemde gizli tutulmaya çalışıldığını, o yıllarda parti içerisinde birçok olayın da meydana geldiğini yaşanan entrikalardan kendisinin ve ailesinin nedenli etkilendiğini açıkça belirtmiştir.[430]

[429] **Dünya,** 10 Mart 1953.
[430] **Gece Postası,** 11 Mart 1953.

SONUÇ

1939-1945 yılları arasında meydana gelen İkinci Dünya Savaşındaki aktörlerden biri olan Sovyetler Birliği, bu süreçte Müttefik bloğu'nda yer almıştır. Savaşın hemen başında Almanya ile birlikte Polonya topraklarını işgale başlamış ve savaşa resmen dâhil olmuştur. Sovyetler Birliği, topraklarını genişletme arzusu bir yana komünizmi tüm dünyaya yaymak için savaş boyunca mücadele etmiştir. 1941 yılında Mihver bloğu'nun başını çeken Almanya Sovyetlere saldırmış, savaşın dönüm noktasını oluşturan Alman-Rus harbi boyunca başta Sovyetler Birliği olmak üzere Müttefik Devletleri Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa dahil etmek için mücadele etmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı Türk dış politikası incelendiğinde bu yıllarda Türkiye için en büyük iki tehdidin Sovyetler Birliği ve Nazi Almanya'sı olduğu görülmektedir. Türk Hükümeti tarafsızlığını ilan etmiş ise de tarafların baskılarından savaş boyunca kurtulamamıştır. Türk basınında da Alman-Rus harbi ile ilgili birçok haberlere rastlanmıştır. Haberlerin mahiyeti incelendiğinde Almanya ve Sovyetler Birliği arasındaki savaşta Sovyetler Birliğini gücendirmeksizin Alman yanlısı bir yayın politikası izlendiği görülmüştür.

Türk- Sovyet ilişkileri tarih boyunca inişli-çıkışlı bir süreç izlemiş, Sovyetler Birliği konjonktürü ustaca kullanarak Türkiye'yle iyi ilişkiler geliştirmiştir. Öyle ki, Mustafa Kemal Atatürk ve Lenin Döneminde başlayan dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri bilhassa savaş yıllarında çıkarların ön planda tutulduğu siyasi arenada her geçen gün biraz daha zayıflayarak durma noktasına gelmiştir.

Savaş yıllarında Türk basını, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerine büyük önem vermiş ve geniş yer ayırmıştır. Basın yayın organları Harbin kritik dönemlerinde gerçekleştirilen görüşmeler ve ziyaretler ile ilgili olarak yaşanan gelişmeleri Türk halkına duyurmuşlardır. Attıkları manşetlerle kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. Dönemin köşe yazarları harbin seyrini, tarafların cephe ve cephe gerisindeki faaliyetlerini, yapılan diplomatik ve siyasi görüşmeleri an be an takip ederek gelişmeler karşısında görüşlerini dile getirmişlerdir. Savaş yıllarında Türkiye'de yayımlanan gazete ve dergiler incelendiğinde yapılan haberlerin Hükümetin uyguladığı politikayla paralelellik gösterdiği, Müttefik yanlısı görüşlerin ağır bastığı ve savaşı Müttefik Devletlerinin kazanacağına olan kanaâtin yaygın olduğu göze çarpmaktadır. Hitler ve Nazizm'in dünyayı felakete sürüklediği, Müttefiklerin kendi aralarında yaptıkları konferanslarda dünyanın

mukadderatını değiştirecek mahiyette kararların alındığı şeklindeki yorumlar bu görüşün ne denli doğru olduğunu gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

1) ARŞİVLER*

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

2) GAZETELER VE DERGİLER**

Akbaba

Bozkurt

Cephe

Cumhuriyet

Dünya

Gece Postası

Haber Akşam Postası

Hürriyet

Kurun

Son Posta

Son Telgraf

Tarih Mecmuası

Tan

Tanin

Tasvir-i Efkâr

Ulus

Yeni Sabah

Yeni Tarih

Vakit

Vatan

* Kullanılan tasnifler ve numaralar dipnotlarda gösterilmiştir.

** Yararlanılan gazete ve dergilerin adları ve tarihleri dipnotlarda belirtilmiştir.

3) KİTAP VE MAKALELER

Atatürk Araştırma Merkezi, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,** C. 1-2, Ankara 2008.

....., **Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri,** Ankara 2011.

Akarslan, Mediha, **"1920-1921 Yıllarında Rusya Hariciye Komiserliği ile TBMM Arasında Kurulan İletişim"** Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu C.4, S.16, Ankara 1995.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),** İstanbul 2009.

....., **İkinci Dünya Harbinin Önemli Olayları ve Paktları,** İstanbul 1958.

Aragon, **Sovyet Rusya (1939-1960),** (Çev. Galip Üstün), İstanbul 1969.

Arslan, Gürbüz, **Şükrü Saraçoğlunun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886-1953)** Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.

Asmaz, Ali, **"ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Rusya'nın Ortadoğu Politikaları ve Bu Politikalar İçerisinde Türkiye'nin Yeri",** Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S.86, 1993.

Arcayürek, Cüneyt, **İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephede Türkiye,** İstanbul 2010.

Bakar, Bülent, **"Batum'da Türk-Rus Nüfuz Mücadelesi ve Bir Rus Çetesinin Nizamnamesi",** Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi, C.9, İstanbul 2001.

....., **Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar,** İstanbul 2012.

Benhür, Çağatay, **"Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri",** Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.15, Konya 2004.

....., **Stalin Dönemi Türk Rus İlişkileri (1924-1953),** Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2008.

Bodur, Harun, **Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1900-1999),** Ankara 2005.

Cebesoy, Ali Fuat, **Moskova Hatıraları,** (yayına hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu), İstanbul 2002.

Car, Edward Hallett, **Lenin'den Stalin'e Rus Devrimi (1917-1929),** (Çev. Levent Cinemre), İstanbul 1992.

....., **Bolşevik Devrimi (1917-1923),** *C.1-2,* (Çev. Orhan Suda), İstanbul 2002.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960),** İstanbul 2003.

Çelik, Ahmet, **İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939-1945) Muhalif Basın,** Süleyman Demirel Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2011.

Çiftçi, Kemal, **Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası,** Ankara 2010.

Çolak, Özlem, **Lenin Döneminde Türk-Rus İlişkileri (1917-1923),** *2010,* Süleyman Demirel Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2010.

Deringil, Selim, **Denge Oyunu,** İstanbul 2003.

....., **"İkinci Dünya Savaşı Türk Dış Politikası",** 1986, S.35, Tarih ve Toplum Dergisi.

Deutscher, Isaac, **Stalin,** C.2, (Çev. Selahattin Hilav), İstanbul 1969.

Dinçer, Hasan, **"İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Bir Dergi: Yurt ve Dünya",** Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C.11, S.42, Ankara 2008.

Ercan, Murat, **Değişen Dünyada Türk Dış Politikası,** Ankara 2011.

Erkin, Feridun Cemal, **Dışişlerinde 34 yıl,** C.1, Ankara 1987.

....., **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi,** Ankara 1968.

Gilbert, Martin, **Churchill Bir Yaşam,** (Çev. Süha Sertabiboğlu), İstanbul 2011.

Gürün, Kamuran, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953),** Ankara 2010.

....., **Savaşan Dünya ve Türkiye, Savaş(1939-1945),** C.3, İstanbul 2000.

....., **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan günümüze kadar),** Ankara 1983.

Gürsoy, Emine, Şahin, Naskali, **Stalin ve Türk Dünyası,** İstanbul 2007.

Goloğlu, Mahmut, **Milli Şef Dönemi (1939-1945),** Ankara 1974.

Gönlübol, Mehmet, Sar, Cem, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995),** Ankara 1987.

Hale, William, **Türk Dış Politikası (1774-2000),** (Çev. Petek Demir), İstanbul 2003.

Halil, Ali, **Atatürkçü Dış Politika, Nato ve Türkiye,** İstanbul 1968.

Hasanlı, Cemil, **Tarafsızlıktan Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1953),** Ankara 2011.

Işık, Salih, **Balkan Antantı, Balkan Paktı ve Türkiye,** Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2011.

İlgürel, Mücteba, **"Rusların Doğu Anadolu Siyaseti ve 1828-1829 İlk Rus İstilası",** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S.35, İstanbul 1994.

Kılıç, Sezen **"Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile ilgili Almanya'nın Görüş ve itirazları (1936-1941)",** Akademik Bakış Dergisi, S.33, Kırgizistan 2012.

Kurat, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'e Kadar),** Ankara 1993.

Kürümoğlu, Mustafa Emre, **Yalta-Potsdam'da Savaş Sonrası Uluslararası Düzenin Kurulması ve Türkiye (Türk Basınına Göre 1945),** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.

Koçak, Cemil, **"İkinci Dünya Savaşı ve Türk Basını",** Tarih ve Toplum Dergisi, 1986, S.35.

Ludwig, Emil, **Stalin Biyografisine Dair Bir Deneme**, (Çev. Nahit Kerven), İstanbul 1945.

Metinsoy, Murat, **İkinci Dünya Savaşında Türkiye,** İstanbul 2007.

Murphy, J.T, **Stalin,** (Çev. Celal Üster), Ankara 1976.

Montefiore, Simon Sebag, **Genç Stalin,** (Çev. Yavuz Alogan), İstanbul 2010.

Nalçacı, Murat, **"1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Sürecinde Rusya Ordusu",** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi S.54, İstanbul 2012.

Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası (1919-1980),** C.1, İstanbul 2002.

Ortaylı, İlber, **"18. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri",** Ankara 1999.

Önder, Zehra, **İkinci Dünya Savaşı Türk Dış Politikası,** İstanbul 2010.

Özçelik, Mücahit, **"İkinci Dünya Savaşı Türk Dış Politikası",** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Ankara 2010.

Özkan, Zafer, **"İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası",** Stratejik Etütler Bülteni Dergisi, S.92, Ankara 1998.

Risanovsky, Nicholas, Steinberg, Mark, **Rusya Tarihi,** İstanbul 2011.

Selçuk, Mustafa, **"Rus Donanmasının İstanbul Boğazı Önündeki Faaliyetleri (1915)",** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi İstanbul 2009.

Shirer, William, **Nazi İmparatorluğunun Doğuşu, Yükselişi ve Çöküşü,** *C.3,* (Çev. Rasih Güran), İstanbul 1969.

Smith, Bedell, **Moskova'da Üç Yıl,** (Çev. Vahdet Gültekin), İstanbul 2009.

SSCB Dışişleri Bakanlığı, **İkinci Dünya Savaşı Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Türkiye Yazışmaları,** (Çev. Levent Konyar), İstanbul 2000.

Şen, Cenk, **Stalin Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri (1923-1953),** Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2006.

Tayhani, İhsan, **"Tarihte Türk-Rus İlişkileri (1878-1923)"** Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, S.22.

Troçki, Lev, **Troçki Stalin'i Anlatıyor,** (Çev. Nedim Güzer), İstanbul 1948.

....., **Rus Devriminin Tarihi,** C.2, İstanbul 1998.

Tosun, Hüseyin, **"Montrö Boğazlar Sözleşmesi (Boğazlar Sorununda Son Aşama)"** Ankara 1994.

Uçarol, Rıfat, **Siyasi Tarih (1789-2001),** İstanbul 2008.

Vernadsky, George, **Rusya Tarihi,** İstanbul 2009.

Voline, **Rus Devrimleri,** (Çev. Ramazan Macit), İstanbul 2000.

Yalman, Ahmet Emin, **Gördüklerim Geçirdiklerim,** C.3, Ankara 1971.

Yavuz, Nurcan, **"Rusyanın Barış Dekretinin Kafkas Cephesindeki Olaylara Etkisi",** Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C.5, S.17, Ankara 1996.

Yavuz, Ünsal, **İngiliz ve Fransız Belgelerinde İstanbulun İşgalini (16 Mart 1920) Hazırlayan Gelişmeler**, Belleten C.LVI S.217, Aralık 1992.

Weisband, Edward, **İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye,** İstanbul 2002.

....., **İkinci Dünya Savaşı İnönü'nün Dış Politikası,** C.1, İstanbul 2000.

Weir, William, **Dünyayı Değiştiren 50 Savaş,** (Çev. Emine Demirtaş)

EKLER

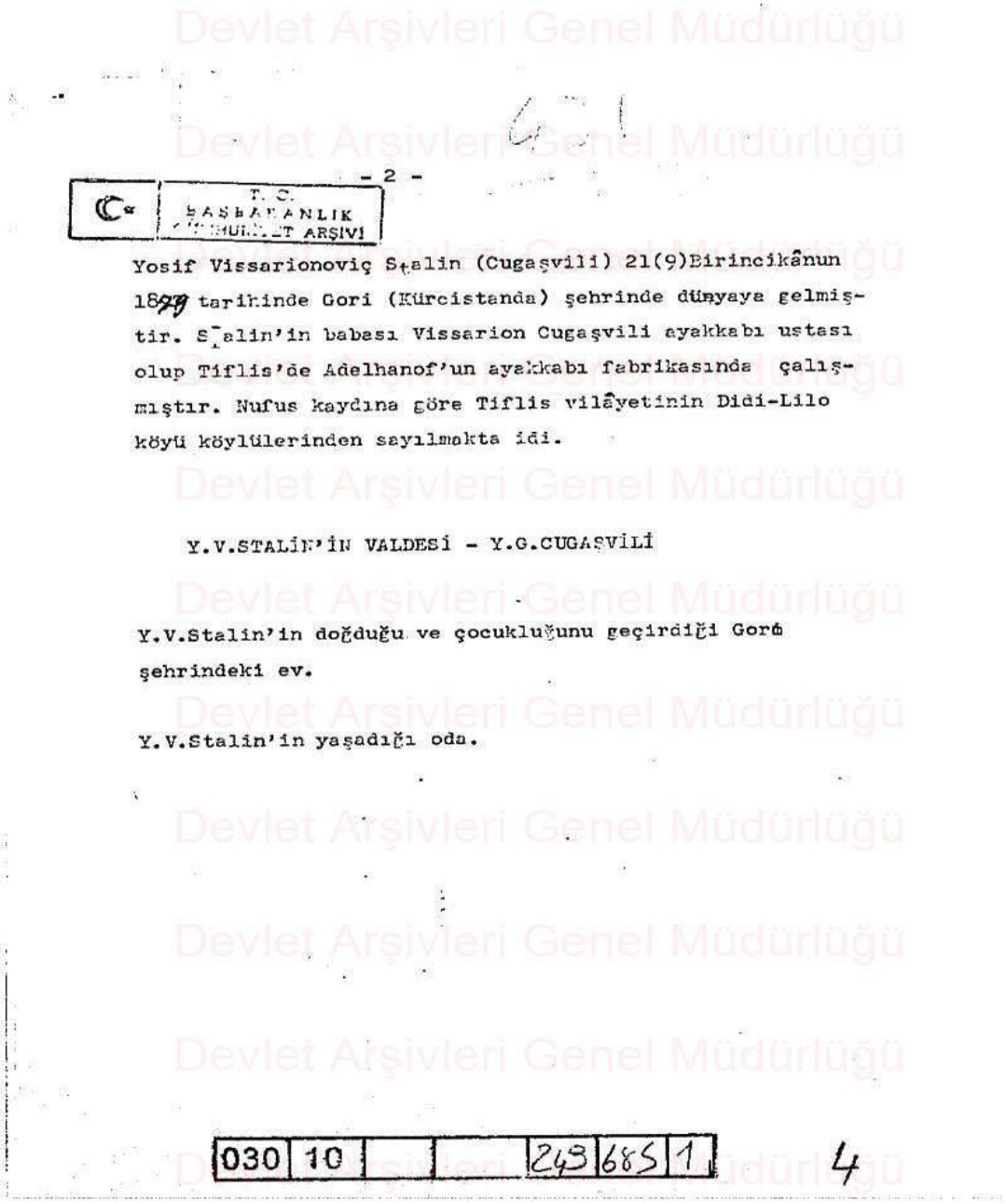

- 2 -

T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Yosif Vissarionoviç Stalin (Cugaşvili) 21(9)Birincikânun 1879 tarihinde Gori (Kürcistanda) şehrinde dünyaya gelmiştir. Stalin'in babası Vissarion Cugaşvili ayakkabı ustası olup Tiflis'de Adelhanof'un ayakkabı fabrikasında çalışmıştır. Nufus kaydına göre Tiflis vilâyetinin Didi-Lilo köyü köylülerinden sayılmakta idi.

Y.V.STALİN'İN VALDESİ - Y.G.CUGAŞVİLİ

Y.V.Stalin'in doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği Gori şehrindeki ev.

Y.V.Stalin'in yaşadığı oda.

030 | 10 | | | 249 | 685 | 1

4

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 249 - Dosya No: 685 - Sıra No: 1

EK 1: Stalin'in dünyaya gelişi ve ailesi hakkındaki malumatı gösteren bir belge.

(BCA, Fon kodu:30.10, Yer no: 249.685.1)

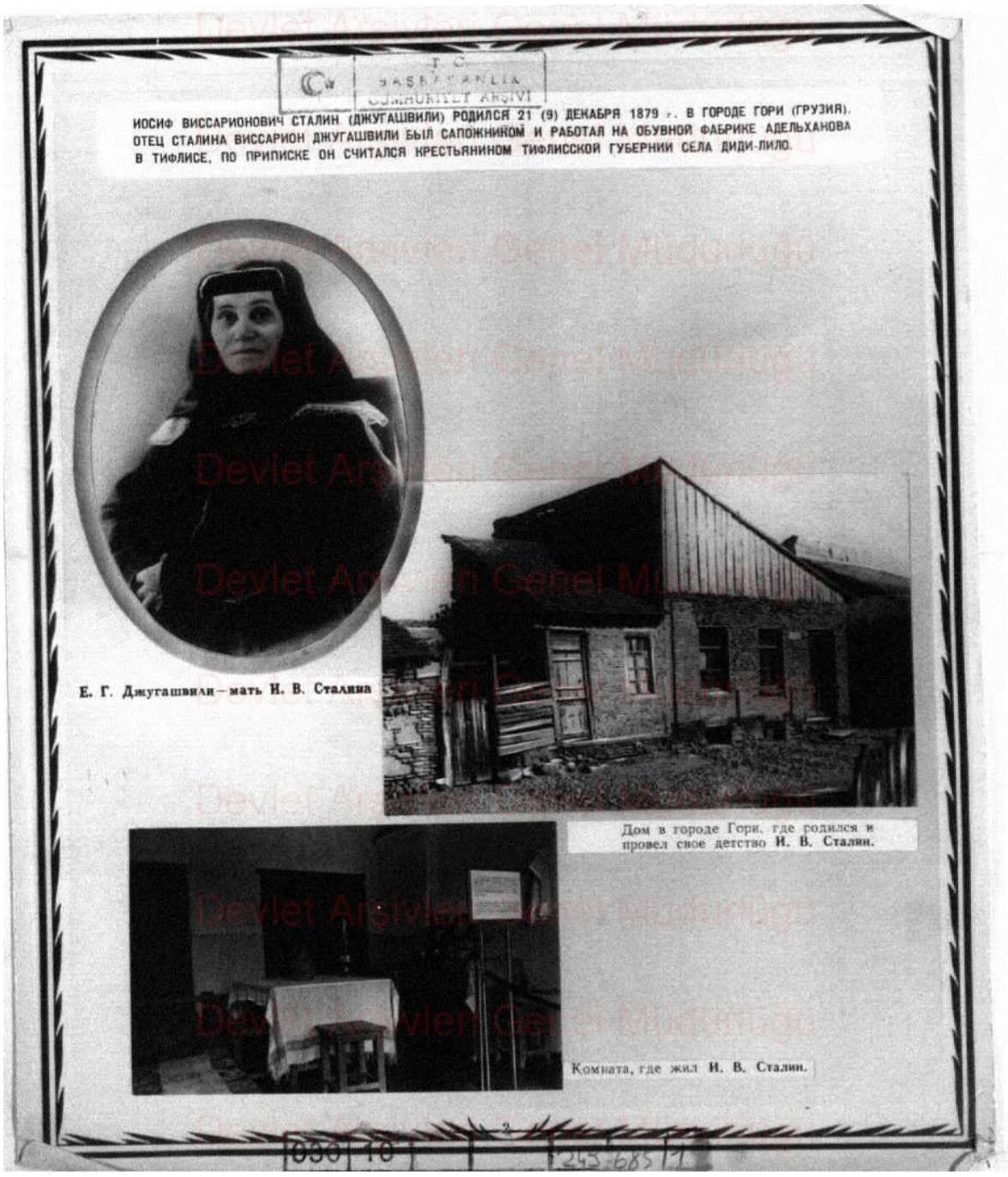

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 249 - Dosya No: 685 - Sıra No: 1

EK 2: Josef Stalin'in annesi (Ekaterina Cugaşvili) ve doğup büyüdüğü evi gösteren belge. (BCA, Fon kodu: 30.10 Yer no: 249.685.1)

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

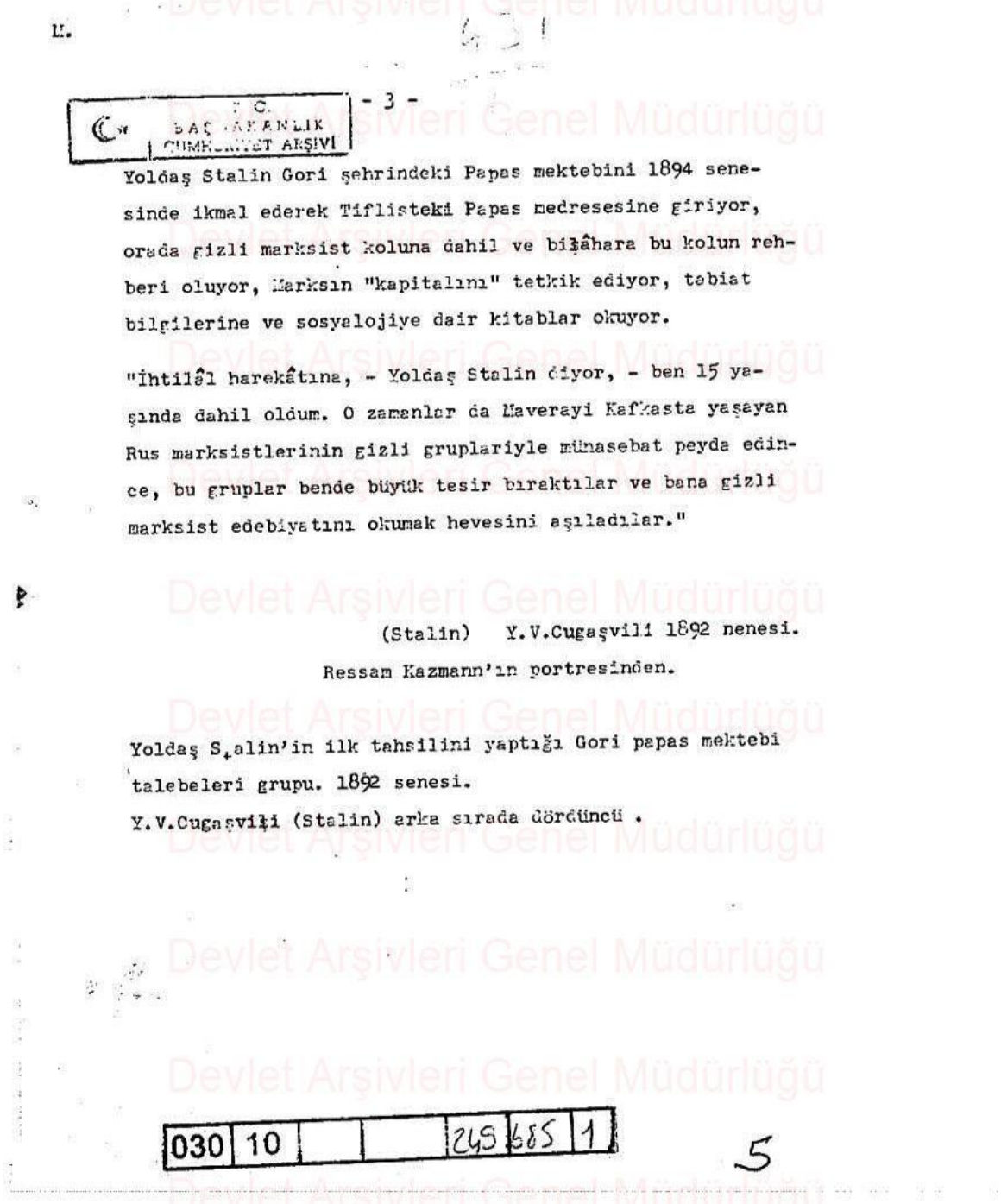

II.

T.C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

- 3 -

Yoldaş Stalin Gori şehrindeki Papas mektebini 1894 senesinde ikmal ederek Tiflisteki Papas medresesine giriyor, orada gizli marksist koluna dahil ve bilâhara bu kolun rehberi oluyor, Marksın "kapitalını" tetkik ediyor, tabiat bilgilerine ve sosyalojiye dair kitablar okuyor.

"İhtilâl harekâtına, - Yoldaş Stalin diyor, - ben 15 yaşında dahil oldum. O zamanlar da Maverayi Kafkasta yaşayan Rus marksistlerinin gizli gruplariyle münasebat peyda edince, bu gruplar bende büyük tesir bıraktılar ve bana gizli marksist edebiyatını okumak hevesini aşıladılar."

(Stalin) Y.V.Cugaşvili 1892 nenesi.
Ressam Kazmann'ın portresinden.

Yoldaş Stalin'in ilk tahsilini yaptığı Gori papas mektebi talebeleri grupu. 1892 senesi.
Y.V.Cugaşviği (Stalin) arka sırada dördüncü .

030 | 10 | | | 249 | 685 | 1

5

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 249 - Dosya No: 685 - Sıra No: 1

EK 3: Stalin'in Papaz mektebinde eğitim aldığını ve daha küçük yaşlarda iken ideolojik yayınlara ilgi duyduğunu gösteren belge. (BCA Fon kodu: 30.10. Yer no:245.685.1)

M.

- 12

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

V.İ.Lenin ile Y.V.Stalin ilk defa olarak 1905 senesi birinci kânununda Tammerfors konferansında karşılaştılar. Bundan evvel birbirleriyle yalnız mektubla münasebetâ idame ettirdiler. Yoldaş Stalin V.İ.Lenin'den birinci mektubu İrkutske'de sürgün bulunduğu zaman almıştır.

Yoldaş Stalinin Tammerfors'da V.İ.Lenin'le karşılaşması. Birincikânun 1905 senesi.

1905 - 1907 seneleri ihtilâlinde V.İ.Lenin'in mesai arkadaşları olan bolşevikler grupu.

G.K.Ordonikidze, Ya.M.Sverdlof, Y.V.Stalin, M.Y.Votoşilof, S.M.Kirof, M.İ.Kalinin K.V.Frunze, F.E.Cerjinsky, V.V. Kuybişef.

030 | 10 | | | 249 | 685 | 1

14

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 249 - Dosya No: 685 - Sıra No: 1

EK 4: Stalin ve Lenin'in ilk defa 1905 senesinde Finlandiya'da yapılan bir konferansta karşılaştıklarını gösteren bir belge. (BCA, Fon kodu: 30.10, Yer no: 249.685.1)

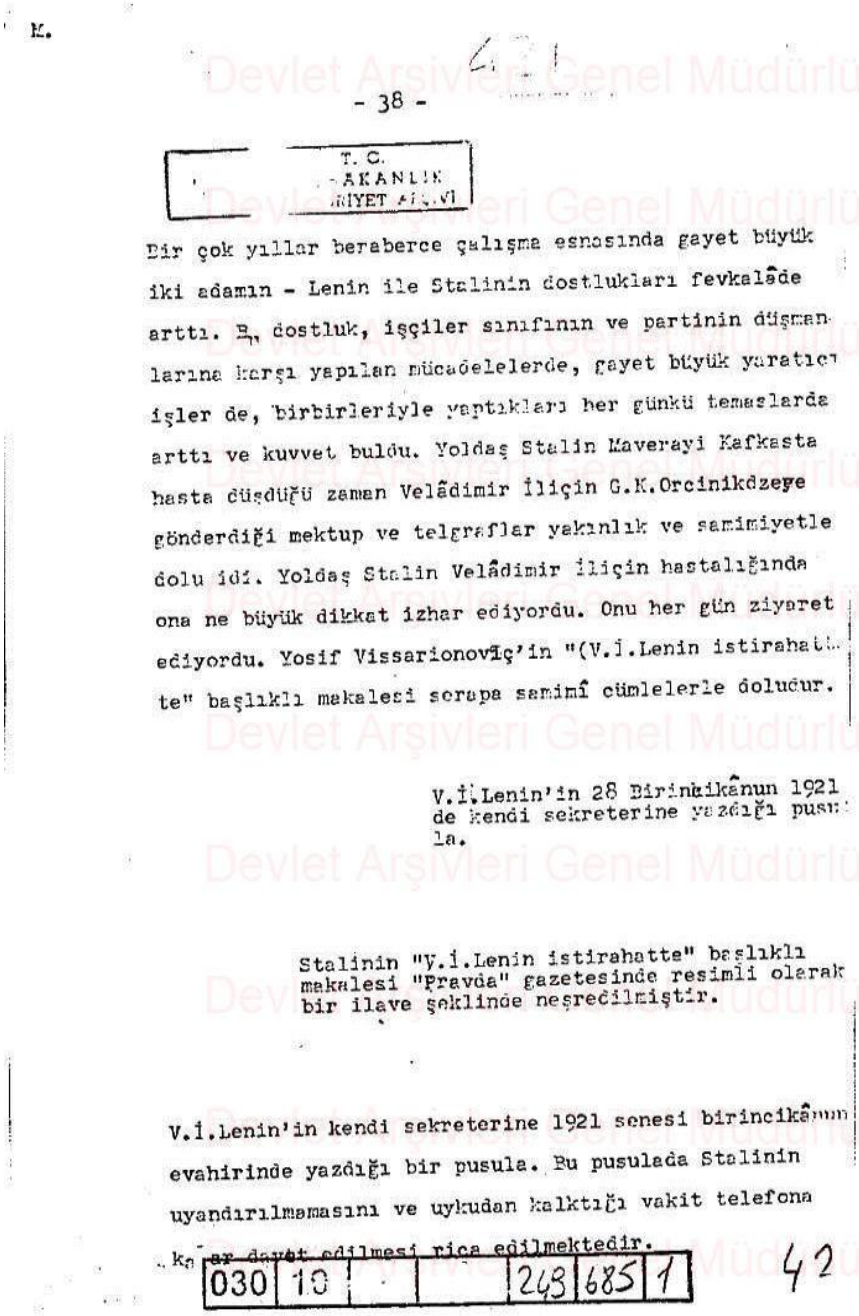

K.

- 38 -

T. C.
...AKANLIK
...NİYET ARŞİVİ

Bir çok yıllar beraberce çalışma esnasında gayet büyük iki adamın - Lenin ile Stalinin dostlukları fevkalâde arttı. Bu dostluk, işçiler sınıfının ve partinin düşmanlarına karşı yapılan mücadelelerde, gayet büyük yaratıcı işler de, birbirleriyle yaptıkları her günkü temaslarda arttı ve kuvvet buldu. Yoldaş Stalin Maverayi Kafkasta hasta düşdüğü zaman Velâdimir İliçin G.K.Orcinikdzeye gönderdiği mektup ve telgraflar yakınlık ve samimiyetle dolu idi. Yoldaş Stalin Velâdimir İliçin hastalığında ona ne büyük dikkat izhar ediyordu. Onu her gün ziyaret ediyordu. Yosif Vissarionovîç'in "(V.İ.Lenin istirahatte" başlıklı makalesi serapa samimî cümlelerle doludur.

V.İ.Lenin'in 28 Birincikânun 1921 de kendi sekreterine yazdığı pusula.

Stalinin "V.İ.Lenin istirahatte" başlıklı makalesi "Pravda" gazetesinde resimli olarak bir ilâve şeklinde neşredilmiştir.

V.İ.Lenin'in kendi sekreterine 1921 senesi birincikânun evahirinde yazdığı bir pusula. Bu pusulada Stalinin uyandırılmamasını ve uykudan kalktığı vakit telefona ...ar davet edilmesi rica edilmektedir.

030 | 10 | | | 249 | 685 | 1

42

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 249 - Dosya No: 685 - Sıra No: 1

EK 5: Lenin ve Stalin arasındaki yakın dostluğu gösteren ve Lenin'in ölümünden önce Stalin'in parti içerisindeki gücü ve itibarının arttığını gösteren belge. (BCA, Fon kodu: 30.10, Yer no: 249.685.1)

Meclis Reisimizin Balikesirde söylediği Nutuk 6 ıncı sayfada

VAKIT

15 inci Yıl • Sayı : 5132 — Pazartesi, 25 Nisan (4 üncü ay) 1932 — Sayısı 5 Kuruş

VAKIT 1932 kuponu

Başvekilimiz Rusyaya Hareket Etti

Yarın Odesada, perşembeye Moskovada merasimle karşılanacaklar

Dostluğumuzun esası bolşevik Rusya ve milliyetçi Türkiyenin menfaatleri arasındaki ahenge istinat ediyor

Başvekil İsmet Paşa Hazretleriyle Hariciye vekili Tevfik Rüştü bey dün sabah Ankaradan şehrimize gelmişler ve akşam üstü heyetimizin diğer azalariyle birlikte Gruzia vapuriyle Odesaya hareket etmişlerdir.

Haydarpaşada

Başvekil Paşayı karşılamak üzere sabahleyin bir çok zevat Haydarpaşaya gelmişlerdir. Bu arada Sovyet sefiri Suriç yoldaş ve zevcesi, Adliye vekili Yusuf Kemal, Halk fırkası umumi kâtibi Recep, Afyon mebusu Ali Afyonkarahisar mebusu Rüşen Eşref, Sarıhan mebusu Mustafa Fevzi, Artvin mebusu Mehmet Asım, Giresun mebusu Hakkı Tarık, Vasıf, Başit, Siirt mebusu Mahmut, Ahmet Hasan, vali Mahbûbün, muavini Fazıl, polis müfettişi Ali Rıza, Müddeiumumî Kenan beyler, Kolordu kumandanı Şükrü Naili paşayla Merkez kumandanı, Askeri erkân ve diğer bir çok zevat bulunuyorlardı.

Başvekilimiz Haydarpaşa istasyonunda hep bir ağızdan

Bir bölük asker ve bir müfreze polis, askeri müzika da istasyonda yer almışlardı.

Saat onu beş geçe tren istasyona gelmiş, İsmet Paşa Hazretleri trenin arkasına ilave edilmiş olan hususi vagondan inerek karşılamıya gelen zevatın ellerini sıkmış, bu esnada müzika selâm havası çalmıya başlamıştır.

Seryet sefiri Suriç yoldaş Bakvekilin elini sıktıktan sonra:

"— Talihiniz bugün hava çok güzel., demiş, İsmet Paşa buna:

"— Evet, talihimden hava çok güzel., cevabını vermiştir. Başvekilimiz Sefirlerden geçerken şakalerinizin:

"— Nasılsınız? İyi misiniz?, diye hatırlarını sormuş, askerler buna hep bir ağızdan

"— İyiyiz, Paşam. Allah ömürler versin, diye bağırmak suretiyle mukabele etmişlerdir.

Suriç yoldaş istasyonda İsmet Paşa ve Tevfik Rüştü beyle ilerlerken Başvekil Paşaya Gruzia vapurunun İstanbula geldiğini söylemiş ve:

"— Vapur emrettiğiniz saatte hareket edecektir. Bu akşam hareket edersek, salı sabahı Odesada bulunmak, bizimiz muhterem olduğumdan iki gün yolda geçirmek için edecektir. Bunun için eğer münasip görürseniz vapur bu akşam hareket ettikten sonra Büyükderede demirlesin ve sabaha karşı hareket edelim. Vapur sürati olduğu için yarın sabah hareket edersek Odesada salı sabahı bulunmamız kabildir., demiştir. Başvekilimiz sefirin bu teklifini muvafık bularak kabul etmiştir.

Paşa istasyon binasının iç taraftaki kapısının önüne geldiği zaman birikmiş olan halk alkışlamıya başlamış, İsmet Paşa Hazretleri bunun üzerine biraz durarak müteb esim bir tavırla sempatisiyle halkı selâmlamıştır.

Rıhtımda da Paşa Hazretleri gene alkışlarla karşılanmışlar, refakatlerindeki zevatla birlikte Sakarya mütörüne geçmişlerdir.

Dolmabahçe sarayında

Sakarya müteri Dolma bahçeye yanaştığı vakit Başvekil Paşa millî sayraylar müdürü Semal bey tarafından karşılanmışlar ve sarayın alt katındeki büyük salona geçmişlerdir.

Sefirlerin ziyaretleri

Paşa burada Tevfik Rüştü beyle birlikte Suriç yoldaşla bir müddet görüşmüşlerdir.

Hariciye vekili Tevfik Rüştü beyi biraz sonra İngiliz sefiri Sir Corç Klark ve Japon mesahatgüzarı M. Kumabe ziyaret etmişlerdir.

Tevfik ve Resûhi beyler bu arada saraya gelerek arz tazimat etmişlerdir.

Tokatliyanda

Başvekil Paşa Hazretleri sarayda bir müddet daha kaldıktan sonra saat

(Lütfen sayfaya geçirinz)

Kröger Meselesi

Kibrit kralı namiyle maruf olan lavreçli milyarder Kröger'in intiharı ortaya yeni bir mesele çıkardı: Geniş mikyasta beynelmilel bir sahtekârlık meselesi.

Ölümüne kadar dünyanın en büyük bir bangeri, en emniyetli bir iş adamı olarak söhret almış olan Kröger meğer beynelmilel bir sahtekârlar çetesinin başıymış! Bu adam iş âleminde hâiz olduğu itimadı suistimal ederek memleketin resmi matbaalarında sahte esham, sahte tahvilât basacak derecede ileriye gitmiş. Bir takım ecnebi devletlerin en yüksek memurlarına ait imzaları taklide bile cesaret etmiş.

İdaresi altında olan sahtekârlar çetesi efradından bir kısmile merhum sermayeler üzerine büyük şirketler yapmış. Sahte olarak bastırdığı esham ve senedatı onlar vasıtasiyle piyasada sürmüş. Bunları bazı bankalara karşılık göstererek milyonlar almış. Dün gelen mütemmim haberlere göre bu suretle Kröger'in emri altında hareket eden adamların adedi dört yüze varmaktadır.

Şayanı dikkat olan cihet şudur ki bu sahtekârlık işleri yeni bir şey değildir. Bir rivayete göre 1925, diğer rivayete göre 1928 senesindenberi Krogerin suistimal şebekesi caniyane faaliyetine devam etmiştir. En nihayet meşhur Amerikalı banger Morgandan 3 milyon dolârlık bir istikraz yapmış, fakat bu paralara mukabil terhin edeceği kıymetli senetleri tesellüm etmemiş, bunun üzerine sıkıştırılınca intihar etmiştir.

Krogerin ahlâkı en dehşetli sahtekârlıklara girişecek bir kabiliyet ve mahiyette olduğu meydana selâm havası çalmıya başlamıştır.

Bolşevik Âleminde

VAKIT — Bir kaç gündür fevkalâde dikkate şayan bir yazı silsilesini neşre başladı. Komşumuz Sovyet Rusyada olup bitenleri yerinde görüp tetkik etmiş bir Fransız heyetinin müşahedelerine istinat eden bu yazı bugün de beşinci sayfamızda devam ediyor.

Müdürümüz Rusyada

Gazetemiz müdürü Giresun meb'usu Hakkı Tarık Bey dün Başvekilimizle birlikte Rusyaya hareket etmiştir. Seyahat intibalarını kartlerimize günü gününe bildirecektir.

Çocuk Balosu

EK 6: "Başvekilimiz Rusyaya hareket etti", **Vakit,** 25 Nisan 1932.

KURUN

Boğazlar bizimdir!

Yurtdaşlara müjde: Mukavelename dün gece imzalandı. Boğazlar tunç yüzlü Mehmetçiklerine kavuştu

Ulu Önder söylüyor:

"Montrö konferansı eseri cidden sevinmiye ve sevindirmiye değer bir tarihî hadisedir„

Atatürkün gazetemiz sahibi Asım Us'a lûtfettikleri cevap

Montrö'de konferansı takip etmekte olan gazetemiz sahibi Asım Us evvelki gün Büyük Önderimiz Atatürk'e konferansın muvaffakiyetle bitmesi üzerine sevinç ve kutlulamalarını bildiren bir telgraf çekmiş ve Cumhurreisimiz bu telgrafı yeni zafer eserinin ruhunu, hefedini ve muvaffakiyetin âmillerini gösteren bir telgrafla karşılamak lûtfunda bulunmuşlardır.

Milletin kurtuluş tarihini nasıl yapmışsa öyle de yazmış olan Atatürk, Montrö'nün tarihini de bu telgraf içinde kendilerine has olan icazla kaydetmiş bulunuyorlar.

İki telgrafın da metinlerini neşrediyoruz:

ATATÜRK'ÜN CEVABI

"Milletinin yüksek seciyesine, ordusunun bülemez bazusuna ve medeni beşeriyetin aldatılmaz bonsansına dayanarak ve güvenerek kullanan zekâ, lojik ve enerjinin, bütün beşeriyetin muhtaç olduğu sulh ve huzur bahşeden neticeler doğurabileceğinin bir delili olan Montrö konferansı eseri cidden sevinmeğe ve sevindirmeğe değer bir tarihi hadisedir. Tebrikinize teşekkür eder, ben de sizi tebrik etmekle kıvanç duyarım.

ATATÜRK

(Başmuharririmizin yazısı 2 incide)

KURUN, *bize eşsiz bir zafer daha kazandıran Ulu Önder Atatürk'ü, büyüklerimizi ve kahraman ordumuzu saygı ve minnetle selâmlar, bütün yurtdaşları candan kutlar.*

Mukavelename imzalandı

Yeni Boğazlar mukavelenamesine ilk imzayı Bulgar murahhasları koydular

Yurdun her köşesi büyük bir sevinç içindedir

Montrö, 20 (Hususi) — Yeni Boğazlar mukavelenamesi bu gece büyük merasim ve tezahürat arasında imzalandı. İlk imzayı Bulgar murahhasları attılar. İmza alfabe sırasiyle yapıldı. İmzalanan nüshalardan ilki Fransız evrak hazinesine konulmak üzere Fransız murahhaslarına verildi.

MİSLİ GÖRÜLMEMİŞ ZAFER

Belgrad, 20 (Hususi) — Türkiyenin siyasi muzafferiyeti burada "değil Türkiye tarihinde, Avrupa tarihinde bile misli görülmemiş„ sözleriyle tavsif edilmektedir.

ORDUMUZ VE DONANMAMIZ

Ordumuz bu sabah erkenden büyük tezahüratla Çanakkale ve Karadeniz boğazlarına girmek üzere hareket etmiştir.

Dün gece Bandırmadan kalkan donanmamız da bu sabah Çanakkaleye varmıştır.

(Mukavelenamenin imzasına dair tafsilât söylenen nutuklar, bütün yurttaki bayrama dair haberler iç sayfalarımızdadır.)

EK 7: *"Boğazlar bizimdir!",* **Kurun,** 22 Temmuz 1936.

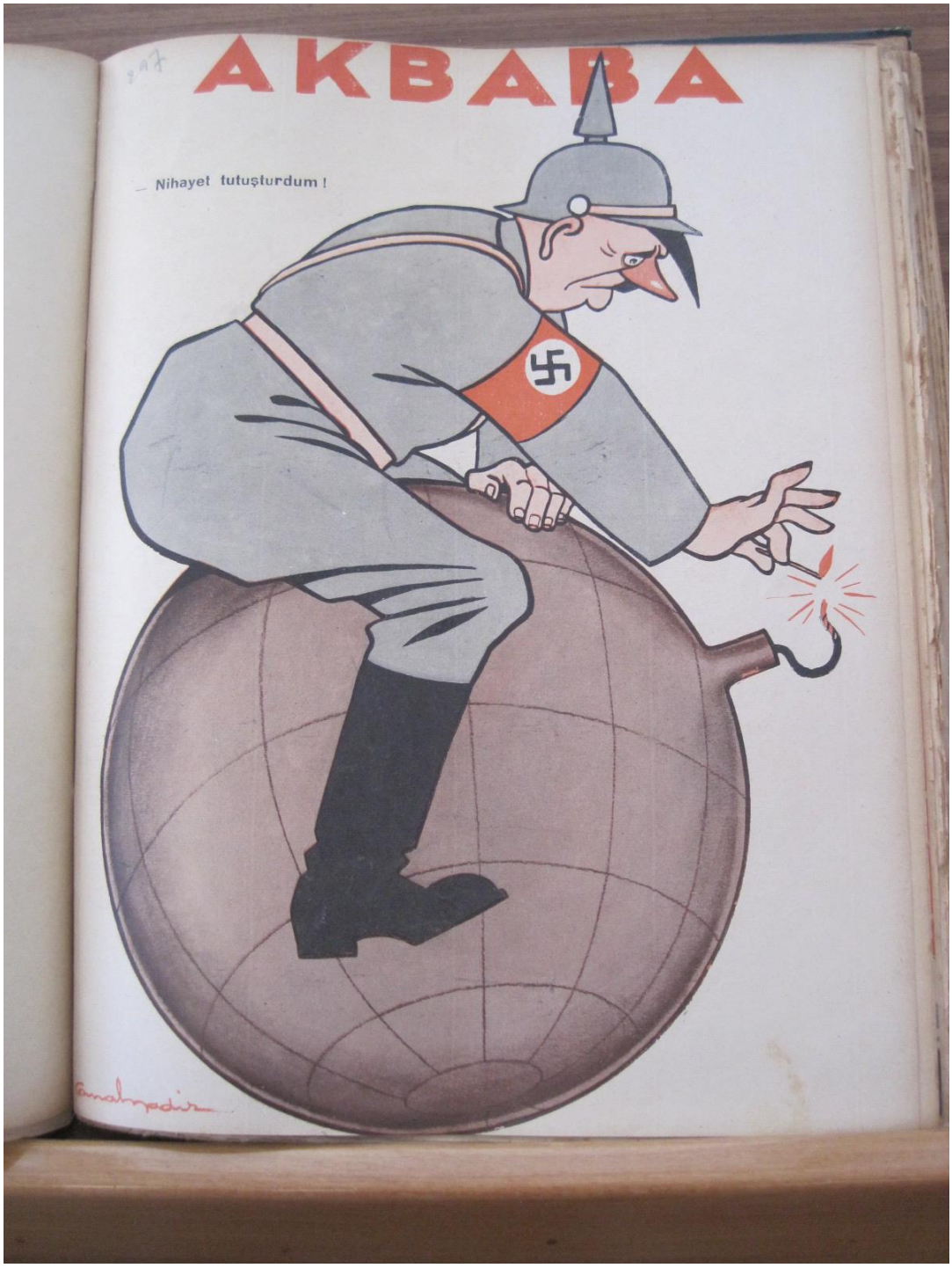

EK 8: *"Nihayet tutuşturdum!"* **Akbaba,** Eylül 1939

EK 9: *"Alman-Rus paktından sonra:"* **Akbaba,** Eylül 1939

AKBABA

Perşembe
2 2. Teşrin
1 9 3 9
No. 304

Müessisleri: Yusuf Ziya ORTAÇ — Orhan Seyfi ORHON
Abone: Yıllığı 500, altı aylığı 250 kuruş. Ecnebi: Yıllığı 1000, altı aylığı 500 kuruş

Telefon :
22129
Sayısı :
10 Kr.

İKİ DÜNYA!

Yazan: Yusuf Ziya Ortaç

Avrupadan memleketimize gelen yabancılar, uzun bir «oooh!» çekiyorlarmış, «aaah» a benziyen, gıpta ile dolu bir «oooh»:

— Oooh, ne mesut insanlarsınız... Kasap dükkânlarınızda bacaklarından asılmış kuzular, koyunlar müşteri bekleşiyor.. Yağcı camekânlarında tereyağ ehramları sıra sıra... Taze yumurtaların âdeta cinsî cazibeleri var.. Benzin çeşmelerinizden otomobilleriniz istedikleri kadar kana kana içebiliyorlar... Gece sokaklarınız aydınlık, pencereleriniz ışıklı, tayyare hücumu korkusu yok!

Ve ancak bu sözleri duyduktan sonra, biz de:

— Ooooh, diyoruz, sahi mesut insanlarız!

Bu bizim eski huyumuzdur: Kendimizi anlamak için yabancının şahadetini bekleriz. Vaktile, Türkiyeye gelen seyyahlara sorardık:

— Bizi nasıl buldunuz?

Cevap verirlerdi:

— Maşallah, âdeta bizim gibisiniz: Erkeklerimiz artık şalvar giymiyorlar, pala takmıyorlar, bıyık burmuyorlar... Kadınlarınız çarşaftan çıkmış, peçeden kurtulmuş... Pencerelerinizde kafes yok!.

Bu sözleri duyunca sevinirdik:

— Ooooh, Avrupalı olmuşuz!

Şimdi de böyle: Saadetimizi anlamak için ecnebilerin beyanatını bekliyoruz...

Acaba gazetelere bakmak kâfi değil mi?.

İşte dünya haberleri:

Polonyada açlık ve sefalet dayanılmaz bir hal aldı...

Varşovada tifüs salgını gittikçe büyüyor...

Londrada dün gece tehlike düdükleri çaldı...

İngiliz tayyareleri Berlin üzerinde uçtular...

Finlandiyada vaziyet çok gergin...

Almanyada, haftada bir gün et yenecek...

Çin - Japon harbi tekrar kızıştı...

Çekoslovakyada tekrar çarpışmalar oluyor...

İşte memleket haberleri:

Tren Erzuruma vardı...

Piyasada Karabük çeliği...

Gazi Köprüsü açıldı...

Beton - asfalt Ayaspaşa yolu tamamlandı...

Yirmi beş ilkmektebin resmi küşadı yapıldı...

Yer yüzünü beş kıt'aya ayıran coğrafya kitaplarına inanmayınız... Arz iki parçadan ibarettir:

Biri bizim dünyamız, biri yabancıların!

Yusuf Ziya ORTAÇ

Baltık kıyılarında avcılık:
Almanya — Maşallah yahu, daha dün geldin, neler yakalamışsın!..

EK 10: *"Baltık kıyılarında avcılık:"* **Akbaba,** Kasım 1939.

EK 11: Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'yı işgali. **Akbaba,** Şubat 1940.

AKBABA
Perşembe 28 Eylül 1939 No. 299
Müessisleri: Yusuf Ziya ORTAÇ — Orhan Seyfi ORHON
Abone: Yıllığı 500, altı aylığı 250 kuruş. Ecnebi: Yıllığı 1000, altı aylığı 500 kuruş
Telefon: 22129
Sayısı: 10 Kr.

LÂRAHATE FİDDÜNYA!

Yazan: Orhan Seyfi ORHON

Türkçede pek sık kullanılan şu arapça ata sözü ne kadar doğru imiş meğerse! Lârahate fiddünya, dünyada rahat yok...

Zengin ol rahat yok, fakir ol rahat yok!. Medeni ol rahat yok, bedevi ol rahat yok!.

Kim derdi ki konforun son haddine ulaştığı şu yirminci asrın en rahat melcei, toprağın altında bir köstebek çukuru olacaktır. Medeni Avrupanın en nazlı sakinleri, Berlinin, Londranın, Parisin müreffeh ahalisi, bir düdük sesi duyar duymaz bu çukurlara koşacaklar? Zigfrit ile Majino hattında bir iki milyon delikanlı karıncalar gibi yer altında yaşıyacaklar?

Kim derdi ki Avrupanın en şık adamı Bay Eden, Bukingam sarayına sırtında bir gaz maskesi torbasile girecek?

Saltanat devrinde kadınlarımızın yüzündeki incecik peçeleri bir felâket sayıyorduk.

— Zavallılara dünya zindan olmuştu.

Diyorduk. Ya şimdiki salon kadınlarına ne demeli?. Suratlarını en biçimsiz hayvan şekline sokan hortumlu maskeler takıyorlar!

Hayır, dünyada rahat yok. Afrikanın bir köşesinde baldırı çıplak bir Habeşli bile olsan rahat edemezsin. Çekler gibi musikiden anlayan sanatkâr ruhlu bir insan, Arnavutlar gibi kayalıklarda dolaşan bir çoban, yahut da Lehler gibi hürriyet âşıkı bir kahraman olsan yine rahat edemezsin! Faşist olsan demokratlarla, komünist olsan aristokratlarla uğraşacaksın! En iyisi galiba, yine bizim eski sofular gibi kanaat hırkasına bürünüp (Fenafinnefs) mertebesine ulaşmak. Başkaları seni yok edeceğine, sen kendi kendini yok eder kurtulursun. Çünkü böyle ikide bir insanlar birbirile boğazlaştıkça ne olursan ol, kim olursan ol, hattâ nerede olursun ol, rahat edemezsin.

Lârahate fiddünya!.

Hariciye Vekilimizle Molotof yoldaş Moskovada buluştular..

Dünya sulhünü aydınlatan ay - yıldız!

PROPAGANDA

İki genç konuşuyorlardı. Birisi gazeteden şu fıkrayı okudu:

— Almanyada mağazaların önünde sıra bekliyen kadınları askerler otomobillere alarak kışlalara götürüyor ve: «Madem ki orada beklemeğe vaktiniz var, burada patates ayıklayın!» diyorlarmış.

— İnanmam... Propaganda!...

— Sence bu da mı Almanya aleyhinde bir İngiliz propagandası?

— Bilâkis, halis muhlis Alman propagandası!.

— Anlıyamadım, nasıl?

— Yani bununla anlatılmak isteniyor ki Almanyada öyle açlık falan yok. Bilakis o kadar çok patates var ki, ahçı yamakları ayıklamakla bitiremiyor da sokaklardaki kadınları toplayıp zorla ayıklatıyorlar!

EK 12: *" Hariciye Vekilimizle Molotof yoldaş Moskovada buluştular..."* **Akbaba,** 28 Eylül 1939.

EK 13: *"Sayı hesabile galip!"* **Akbaba,** Mart 1940.

SON TELGRAF

EN SON TELGRAFLARI VE HABERLERİ VEREN AKŞAM GAZETESİ

PAZARTESİ 18 1.ci Teşrin 1943

SAYISI 5 KURUŞ

MOSKOVA KONFERANSI BUGÜN

2NCİ CEPHE ÖNPLÂNDA

Moskova Konferansı ve Batı Cephesi..

Üçüncü Cephe, harbi gerçekten kısaltabilir

Bu harbin en önemli toplantılarından birini teşkil edecek olan Moskova Konferansı harbin Avrupa safhasını bitirme yolunda müessir karar ve neticelere varmıya müsait bir konferans olabilecek ümidini takviye etmektedir..

ETEM İZZET BENİCE

Moskova konferansı bu hafta içinde toplanmış olacaktır. Konferansın toplanması yakınlaştıkça dünya gazetelerinde ve radyolarındaki neşriyat ile dikkati çeker bir tarzda çoğalmış, uzun müddet sükûta tercih eder görünen Sovyet basını ve radyoları da konuşmıya başlamıştır. Muhakkaki, Moskova konferansı bu harbin en önemli toplantılarından biri olmakla ve dünya harbi üzerinde dönüm noktası teşkil edecek bir mahiyet ve mâna kazanmış bulunmaktadır.

Sovyet basınına göre, Moskova konferansı başında batı cephesinin açılmasında sırasını muhafaza etmekle ve konferansta da en önce bu hususu sarih ve salâbi bir kararı bağlamasını ister bir durum arzetmektedir.

Yine Sovyet basınına göre, üçüncü cephenin açılması diğer bütün meselelerin halline ve kesin bir itilâfa vardırılmasını hadsiz ölçüde kolaylaştıracaktır.

O halde Sovyetler için birinci derecede hâlen batı cephesinin açılması bütün meselelerin hal ve tasfiyesi yolunda bir anahtar bükmünde tutulmakta bulunuyor, demektir. Müttefiklerin hazırlıklarının ne merhelede vâsıl olmuş bulunduğunu kat'iyetle tahmin etmiye imkân yoktur. Fiilhakika, Amerika ve İngiltere Büyük Britanya adalarında Avrupa çıkmak üzere bütünüyle ferhdimak üzere milyonluk ordular hazırlamaktadırlar. Bu hazırlık, doğudaki müşkül durumuna ve İtalyan cephesindeki ağır mağlûbiyetine rağmen bendi kudretini muhafaza eden Alman harp makinesini batı Avrupa'da alt etmiye yeter bir iktidara gelmiş midir? Sovyetler bu soruya müsbet mukabilde bulunmaktadırlar. Kanaatlerini doğrulayacak tahlilleri durum şiddet ve ilcrlik muhafaza etliğce ihtimal İngiliz ve Amerikalıların batı cephesini açmaları bilhakkın kolaylaşacak, Avrupa harbinin kaderi gayrten alacak harp sahasında tayyin edecektir.

İhtimal, müttefiklerin şimdiye kadar batı cephesini açmamış olmalarının birinci sebebini, Avrupada harbin nihai safhasında en büyük ve taze kuvvet halinde kalabilmek tedbiri; ikinci sebebini Avrupa batı cephesinde başlamış bulunan harbi tesbit edilen hedefe götürmek mülâhazası, teşkil etmiştir ve etmektedir. Zira, İtalya cephesinde başlıyı.. mücadele Adriyatik sağ kıyısından ve İtalyan

(Devamı 3 üncü Sahifede)

Rusya "Tarihî Ve stratejik hudutlar,, dan fazla istemiyor

İngiliz Hariciye Nazırı Eden

Sovyetlerin batı hudutları görüşülmüyor

Günlerdenberi beklenen üçler konferansı bugün Moskovada toplanıyor. Bildiliği üzere bu konferansa İngiltere, Birleşik Amerika ve Rusya iştirak etmekte ve bu üç devleti Hariciye Nazırları temsil eylemektedir. Mister Eden'le Hulûsi Moskovaya vâsıl olduklarına dair henüz bir haber gelmemişse de, iki devlet adamının seyahatlerinin gizli tutulduğu ve bu sebepten, bu iki mühim seyahate ait bugüne kadar fazla bir haber sızmadığı takmin olunabilir.

(Devamı 3 üncü Sahifede)

TÜTÜN KONGRESİ

Bu Sabah İzmirde Törenle Açıldı

Gümrük ve İnhisarlar Vekili Suat Hayri Ürgüplü

(YAZISI ÜÇÜNCÜ SAHİFEDE)

Sırası Düştükçe:

İşte bu kadar..

Selâmi İzzet SEDES

Ada çamlarının üç koruyucusu vardır:

1 — Orman Müdürlüğü.

Ada çamlıklarında yangın çıktı söndükten sonra Orman Müdürlüğü incelemeler yapar ve kaç metre murabbaı çamlığın yandığını tesbit eder.

2 — İstanbul Belediyesi.

Ada çamlıklarında Kumil hastalığı olanca hızı ile tahribata başlayınca bu hastalığı önliyecek tedbirlerin alınması için gereken tahkikatı arar ve bulamaz.

3 — Yeşilgün Gulhaloğlu.

Heybeliadada yüz elli bin yetişmiş çam hastalıktan kurtarmıştır, yüz elli bin kadar da yeni hatıldana ilâhı yetiştirmiş. Burgaz adasına geçerek orta bin metre murabbaı çamlığı temizlemiş, ağaçları hastalıktan kurtarmıştır. İşte bu kadar.

Pek Yakında

İSTİKLÂL

YANAN OVA

Müellifi: Nizamettin Nazif

İtalyada harp durumu

Alman mevzileri her yerden delindi

Başlayan taarruzla Romaya giden iki yol tehdit altına girdi

Londra, 18 (A.A.) — «B.B.C.» Müttefikler Bulyadı Voltorno nehrindeki Alman mevzilerinin hemen hepsinden sızmışlardır. Şimdi sür'atle Yeni köprübaşları inşa etmekte olup bunlar ilerlâhları temsil eden kuvvetler karşıya aktmaktadır.

General Klark şimdi Kapua ile sabit sıranındaki arazîye hâkim bir yer tutmaktadır.

Dün gece Roma Radyosu Müttefiklerin her zamankinden büyük bir taarruza girişmiklerini ve hedefin Roma yolunu açmak olduğunu bildirmiş ve:

— «Düşman artık bir şiddetli, yeni bir taarruza başlamıştır.» demiştir.

Bu sırada 5 inci Amerikan ordusuna mensup kuvvetler Voltorno nehrinin şimal tarafına çıkarılmış ve Almanların sağ cenahını ile Romaya giden 3 başl.

(Devamı 3 üncü Sahifede)

Balkan cephesi:

2 Alman tümeni Fiyumeye geldi

Londra 18 (A.A.) — B. B. C; Yugoslav vatanperverleri şimdi Yugoslav topraklarının 3 de birinden fazlasını elierinde bulundurmaktadırlar

2 Alman tümeni Balkanlarda çarpışmak üzere Fiyumeye varmıştır. Mareşal Rommel'in ilk em-

(Devamı 3 üncü sayfada)

BUGÜNKÜ ÜÇLER TOPLANTISINA KARŞI

Yarınki üçlü pakt toplantısı

Şark Cephesinde Sürprizler Bekleniyor

Alman Ordusu Bozguna mı Uğruyor?..

İki Yerden Yarılan Dinyeper Hattı Gerisinde Müthiş ve Sür'atli Bir Alman Geri Çekilişi Var!

Londra 18 (A.A.) — B. B. C.

<— Kimlerdu Almanlara yetişmiş ve düşman bozguna uğratılmıştır. Dinyeperdeki Alman mağlûbiyetini hiçbir şey örtemez!...»

Bu sözleri dün gece Moskova radyosu söylemiştir. Bu esnada Berlin radyosu düşmanın hiç rastlanılmamış bir şekilde askeriye tekniyetinden ve Rusların ağır silâhları toplu bir halde kullandığından bahsetmiştir.

(Devamı 2 inci sahifede)

Kongreye iştirak edenlerden Ordinaryüs Profesör Fahrettin Kerim Gökay

8 inci Millî Tıp Kongresi Bu Sabah Toplandı

Sıhhiye Vekili Hulûsi Alataş Mühim Bir Nutuk Söyledi

Ankara 18 (Telefonla) - 8 inci Millî Türk Tıp Kongresi bu sabah saat 10,5 da Tarih ve Coğrafya Fakültesi salonunda merasimle açılmıştır.

İstanbul, İzmir, Ankara, Adana; Konya gibi büyük şehirlerimizden bir çok maruf Profesör ve doktorlarla mühtelif sıhhî müesseselere mensupları ve mütehassısların iştirak ettikleri kongre salonu daha erkenden dolmuş; muralılar yerlerini almışlardı. Tam saat 10 buçukta Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekili B. Hulûsi Alataş alkışlar arasında salona girmiş ve riyaset kürsüsüne geçerek kongrenin açış nutkunu söylemiştir. Bilâhare encümenler intihabı yapılmıştır.

Kongrede 85 tıbbî tebliğat ve

(Devamı üçüncü sayfada)

Bulgar Dahiliye Nazırı

Makedonyada Bir Teftiş Seyahatine Çıktı

Sofya, 18 (T.P.) — Bulgar Dahiliye Nazırı Christoff Makedonya vilâyetlerini teftiş emsanında Cumartesi günü Üsküp'e vasıl olmuştur. Vali, memur ve büyük bir ahali kütlesi tarafından karşılanan Nazır, Pazar günü şehirciliğe kongresini bir nutukla açmıştır.

Nazır, vali ve memurun ve ahali ile memleketin ihtiyaçlarına dair mühim konuşmalar yapmıştır.

İçtimaî ve ahlâkî bir yaraya parmak basıyoruz

Başıboş Bırakılan Genç Kızlar!.

Yalnız ahlâk zabıtasının takip ve mücadelesi kâfi değildir, kızlarını murakabe altında bulundurmıyan ana ve babalar cezalandırılmalıdır

Gizli fuhuşla mücadelenin yapılışı mükemmeldeğ, iyi neticeler alındığına şüphe yoktur.

Randevu evlerinin sık sık basılışı ve, ve her türlü sahit tecessüsün

(Devamı 3 üncü Sahifede)

Salâhattin Güngör Son Telgraf'ta

Değerli gazeteci ve müdafir arkadaşımız Salâhattin Güngör başından itibaren «Son Telgraf»a yazı silsilesine kalemini bulmuştur. Salâhattin Güngör'ün, mazruf röportajlarını okuyacağız, tanımamış Türk okuyucusu yoktur. Arkadaşımız, uzun yıllar, «Akşam»da çalıştıktan, «Tan» ve en son olarak da «Cumhuriyet»de çalıştıktan sonra gazetemize katılmış bulunuyor. Salâhattin Güngör'ün, mazruf röportajlarını okuyacağız, tanımamış Türk okuyucusu yoktur. Arkadaşımız, uzun yıllar, «Akşam»da çalıştıktan, «Tan» ve en son olarak da «Cumhuriyet»de çalıştıktan sonra gazetemize katılmış bulunuyor. Salâhattin Güngör'ün fıkra ve röportajları başından itibaren, mükemmel olan Telgraf'a renklerinde, şüphesiz.

Salâhattin GÜNGÖR

Arkadaşımızın ilk fıkrasını bugün 1 kasım Salı'da okuyacaksınız, «Kasım Salı'da okuyacaksınız, «Kasım Salı'da okuyacaksınız, «

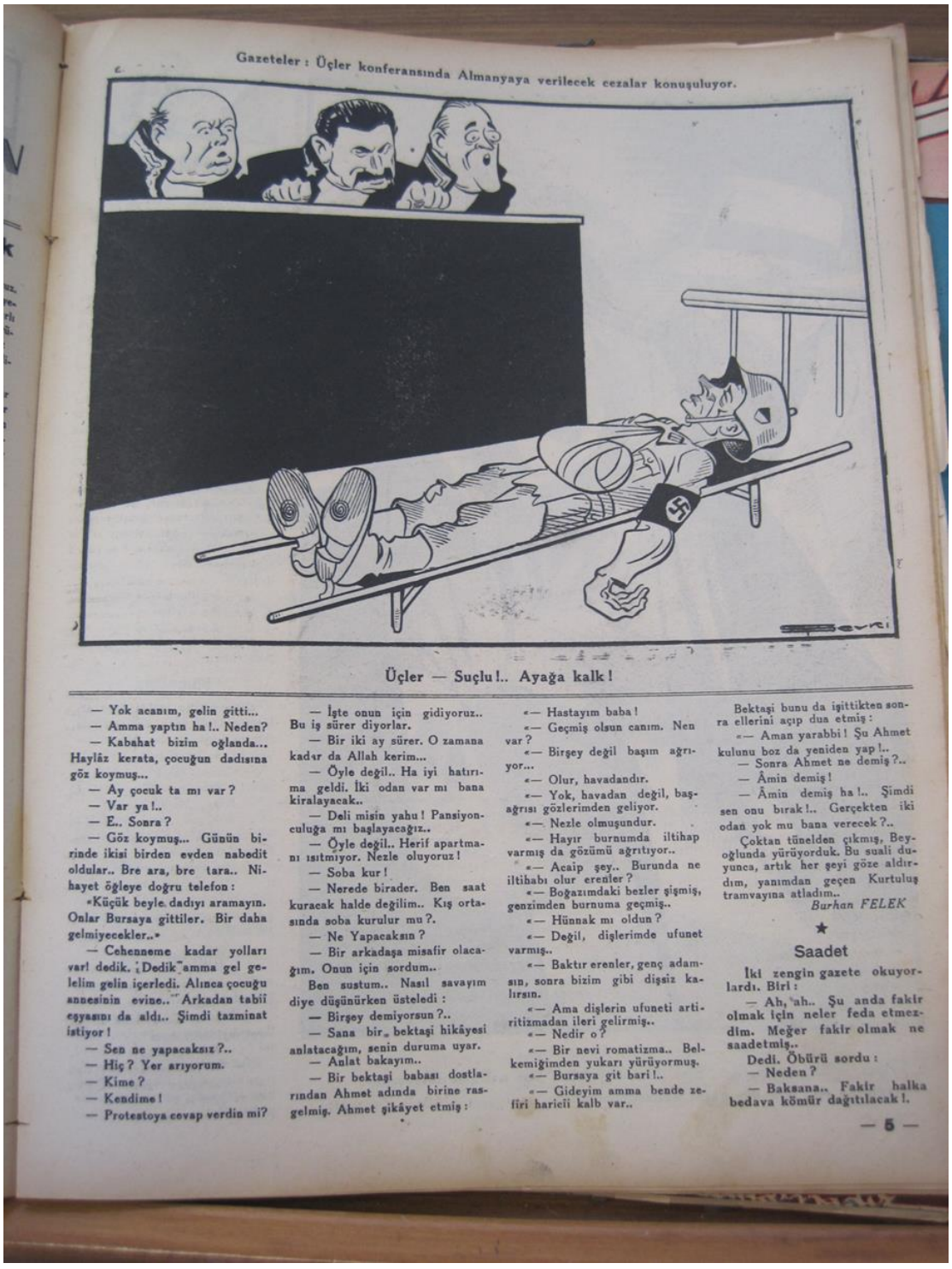

Gazeteler : Üçler konferansında Almanyaya verilecek cezalar konuşuluyor.

Üçler — Suçlu!.. Ayağa kalk!

— Yok acanım, gelin gitti...
— Amma yaptın ha!.. Neden?
— Kabahat bizim oğlanda... Haylâz kerata, çocuğun dadısına göz koymuş...
— Ay çocuk ta mı var?
— Var ya!..
— E.. Sonra?
— Göz koymuş... Günün birinde ikisi birden evden nabedit oldular.. Bre ara, bre tara.. Nihayet öğleye doğru telefon :
«Küçük beyle dadıyı aramayın. Onlar Bursaya gittiler. Bir daha gelmiyecekler..»
— Cehenneme kadar yolları var! dedik. Dedik amma gel gelelim gelin içerledi. Alınca çocuğu annesinin evine.. Arkadan tabii eşyasını da aldı.. Şimdi tazminat istiyor!
— Sen ne yapacaksın?..
— Hiç? Yer arıyorum.
— Kime?
— Kendime!
— Protestoya cevap verdin mi?

— İşte onun için gidiyoruz.. Bu iş sürer diyorlar.
— Bir iki ay sürer. O zamana kadar da Allah kerim...
— Öyle değil.. Ha iyi hatırıma geldi. İki odan var mı bana kiralayacak..
— Deli misin yahu! Pansiyonculuğa mı başlayacağız..
— Öyle değil.. Herif apartmanı ısıtmıyor. Nezle oluyoruz!
— Soba kur!
— Nerede birader. Ben saat kuracak halde değilim.. Kış ortasında soba kurulur mu?.
— Ne Yapacaksın?
— Bir arkadaşa misafir olacağım. Onun için sordum..
Ben sustum.. Nasıl savayım diye düşünürken üsteledi :
— Birşey demiyorsun?..
— Sana bir bektaşi hikâyesi anlatacağım, senin duruma uyar.
— Anlat bakayım..
— Bir bektaşi babası dostlarından Ahmet adında birine rastgelmiş. Ahmet şikâyet etmiş :

«— Hastayım baba!
«— Geçmiş olsun canım. Nen var?
«— Birşey değil başım ağrıyor...
«— Olur, havadandır.
«— Yok, havadan değil, başağrısı gözlerimden geliyor.
«— Nezle olmuşundur.
«— Hayır burnumda iltihap varmış da gözümü ağrıtıyor..
«— Acaip şey.. Burunda ne iltihabı olur erenler?
«— Boğazımdaki bezler şişmiş, genzimden burnuma geçmiş..
«— Hünnak mı oldun?
«— Değil, dişlerimde ufunet varmış..
«— Baktır erenler, genç adamsın, sonra bizim gibi dişsiz kalırsın.
«— Ama dişlerin ufuneti artiritizmadan ileri gelirmiş..
«— Nedir o?
«— Bir nevi romatizma.. Belkemiğimden yukarı yürüyormuş.
«— Bursaya git bari!..
«— Gideyim amma bende zefiri haricli kalb var..

Bektaşi bunu da işittikten sonra ellerini açıp dua etmiş :
«— Aman yarabbi! Şu Ahmet kulunu boz da yeniden yap!..
— Sonra Ahmet ne demiş?..
— Âmin demiş!
— Âmin demiş ha!.. Şimdi sen onu bırak!.. Gerçekten iki odan yok mu bana verecek?..
Çoktan tünelden çıkmış, Beyoğlunda yürüyorduk. Bu suali duyunca, artık her şeyi göze aldırdım, yanımdan geçen Kurtuluş tramvayına atladım..

Burhan FELEK

★

Saadet

İki zengin gazete okuyorlardı. Biri :
— Ah, ah.. Şu anda fakir olmak için neler feda etmezdim. Meğer fakir olmak ne saadetmiş..
Dedi. Öbürü sordu :
— Neden?
— Baksana.. Fakir halka bedava kömür dağıtılacak!.

EK 15: *"Gazeteler: Üçler konferansında Almanyaya verilecek cezalar konuşuluyor."* **Akbaba,** Şubat 1945.

EK 16: *"Türkiye- Kusura bakmayın dostlar, boğazımı çok severim!..."* **Akbaba,** Ağustos 1945.

HABER

AKŞAM POSTASI

Ricat Kaçışa Döndü

1 inci ve 7 inci Alman orduları kuşatılma tehdidi altında!

Türk - Sovyet Anlaşmasının Feshi

İzveetiva gazetesi diyor ki: Başka durumlarda aktedilmiş olan bir anlaşmayı olduğu gibi yürürlükte bırakmak her iki tarafında menfaatlerine uygun düşmez

Andlaşma ciddi surette ıy leştirilmiye muhtaçtır

3 ncü ordu Ludvigshafene girdi

Alman şehirleri birbiri ardınca müttefiklere geçiyor

Zelzele bölgesine yardım gönderiliyor

Adana ve ceyhanda tehlikeli hal alan binalar yıktırıyor. Ölmaniyede kayıp yok

DOĞUDA İNADLI ÇARPIŞMALAR

Stettin limanı Sovyet bataryalarının ateşi altında

Breslavda sokak çarpışmaları oluyor

MOSKİTOLAR

Kopenhagda Gestapu karargâhını tahrip ettiler

Dresden akımında 80000 kişi öldü

Yeni emniyet müdürü muavinleri

Hava ve deniz çarpışmasında Japonlar 30 harp gemisi kaybettiler

Amerikan bomba uçakları Japon cep denizaltı üssünü bombaladılar

EK 17: *"Türk-Sovyet Anlaşmasının Feshi"*, **Haber Akşam Postası,** 22 Mart 1945.

EK 18: "Hitler'in ölümü" **Akbaba,** Kasım 1944.

EK 19: İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinin resmen duyurulmasının ardından Türk Hükümetinin durumunu mizahi bir anlayışla gösteren belge. **Akbaba,** Mayıs 1945.

7 AĞUSTOS 1945 SALI YIL: 28 • SAYI: 9895

İdare evi: Ankara cad. VAKIT Yurdu
Posta Kutusu: İst. 46
Telg. VAKIT İstanbul
Telefon 24370 (İdare) 21413 (Yazı)

Sayısı her yerde 10 Kuruştur

VAKIT

Benci insan
Yazan: Hüseyin Hatiç
2 nci sayfamızda

Dünyanın en korkunç silâhı bulundu:

Atom bombaları!

10 tonluk bir bombanın yaptığı tesir 20.000 ton dinamitin tesiri kadar!

İlk Atom bombası Japonyaya atıldı

Evet, C. H. P. sol ve sosyalist bir partidir

Madem ki "Tan" gazetesi bizim ne sağımızda, ne yanımızdadır. Fakat solumuzda bulunuyor. Bu takdirde kendisi Komünistliği kabul ediyor mu? Ediyorsa bunun sol diktatörlüğe demek olduğuna da tasdik ediyor mu? Yani Türkiyede hürriyet olmadığından şikâyet eden sayın Sabiha Zekeriya Sertel Rusyada Sovyet hükümetini tenkid edecek bir "Tan" gazetesi ve ya parti çıkabileceğini bize söyleyebiliz mi? Bu sorulara açık ve kısa cevap isteriz.

Yazan: *Asım Us*

İngilteredeki son siyasi değişikliklerden sonra Avrupa haritasını iki renge boyamak mümkündür: Komünist, Sosyalist. Bu iki esas renk dahilinde olmak üzere her memleket tarihi geleneklere, iktisadi zaruretlere göre daha koyu, daha açık olabilir. Fakat mahiyet değişmez. Avrupa çeşitli Komünist ve çeşitli Sosyalist devletler listesi olacaktır.

Türkiye bir Avrupa devletidir ve diğer kıtalardan ziyade siyasi ve iktisadi bakımdan tabii olarak Avrupaya bağlıdır. Ve böyle kalacaktır. Avrupa kıtasındaki siyasi ve iktisadi değişikliklere kayıtsız kalamaz. Hele Komünist Avrupanın başı olan Rusya en yakın komşumuz. Sosyalist İngiltere de siyasi mütteflkimiz olunca bu alâka bir kat daha artar.

Su halde Avrupada göze çarpan değişiklikler karşısında acaba Türkiye ne yapacak? Bilhassa tek parti olarak memleketin idaresi sorumluluğunu elinde tutan Cumhuriyet Halk Partisi kendi bünyesinde bir değişikliğe lüzum görecek mi dir? Daha başka partiler kurulacak mıdır? Kurulursa o partiler hangi renklerde olacaktır? Bu sorunları tekrar ederler çoğaldı. Gazetelerde her gün artık etrafımızda bakarak kendimize bir çeki düzen verelim diye hükümete oğüt veren bazı başyazarlar ve yahut fikrader görüyoruz.

Bir kaç gün evvel bu türlü yazılarını merakını tatmin etmek için bir yazı yazmıştım: "Bu gibi arkadaşlarımız merak etmesinler, C. Halk Partisi solcu bir partidir. Esasen üç sene evvelki kurultay harp sonrası dünyasına gelecek değişikliklere göre hareket etmek serbestliğini almak için programının iktisadiyata ait bir kısım maddelerini çıkarmıştır. Kaldı ki bugün İngiliz işçi partisinin harp sonrası programına koyduğu maddeler içinde Cumhuriyet Halk Partisinin devletçi olan programı ile gerçekleştirilemiyecek bir tanesi bile yoktur. Ve hattâ birçoğu gerçekleştirilmiştir bile." demiştim.

Tan gazetesinin ikinci başyazarı Bayan Zekeriya Sertel her nedense benim bu yazıma içerlemiş, bir fıkrasında: "Asım Us bizim sol ve sosyalist bir devlet olduğumuzu söylüyor. Türkiye nasıl bir sosyalizmdir? Sol olduğumuzu söyliyenler Alman Nazizmi iktidarda iken bizim rejimin mahiyeti itibariyle Faşist olduğunu iddia ettiler. Sola karşı cephe alındı, Faşizm yıkıldı. Bu yeni sollar müttefiklerin zaferine bin güçlükle inandılar. Fakat zafer gününde bizim de demokratik bir devlet olduğumuzu iddia ettiler. Daha dün kadar bize sol diye hücum edenlerin bugün bizi saflarına alıp kendilerinin sol olduklarını iddia etmeleri bir oyunu seyredenleri güldürecek kadar komiktir.,, diyor.

Her şeyden evvel sayın Bayan Sabiha Sertelin sözü bizim kendisini sağımıza aldığımızı söylemekle bir iftirada bulunduğunu kaydedelim. Biz hiçbir vakit Faşistlik iddiasında bulunmadık. Vakit'in kelâmlarını meydandadır. Böyle bir yazımız varsa göstermesi ve iddiasını isbat etmesi lâzımdır. Biz olduğumuz yerde duruyoruz. Biz adım ne daha sağa, ne daha sola gitmedik. Bugün de Tan gazetesinin soldaki yerini almak arzusunda değiliz ve sayın Bayan Zekeriya Sertel bugün de bizim sağımızda değil, solumuzdadır. Bizim sağ veya sol diye birer kelime ile ifade ettiğimiz partiler halkkatle bir türlü değildir. Türlü türlüdür. Hem pek çok türlüdür. Türkiye Cumhuriyet Halk Partisi tarihi kuruluşu bakımından

(Devamı Sa 4 Sü. 5 de)

Başkan Truman izahat veriyor

Bu keşif için yıllarca uğraşılmış ve iki milyar dolar harcanmıştır. Japonya tahripten kurtulmak için savaştan vazgeçmelidir

Bu keşif ingilizlerle Amerikalıların müşterek çalışmaları mahsulü

Londra, 6 (Radyo) — Amerikan kuvvetleri Japonyaya karşı kullanmış bir silâh kullanmağa başlamışlardır. Harp silâhlarının en mühimi ve en tesirlisi olan bu silâh "Atom Bombası,, dır. Bu heyecan uyandırıcı haberi başkan Truman Oğusta kruvazöründen bir mesajla bildirmiş, Harbiye Bakanı da daha sonra tamamlayıcı malûmat vermiştir.

İlk Atom bombası pazar günü Japon ordusunun önemli bir üssü

(Devamı Sa. 4, Sü. 1 de)

İspanyada ihtilâl hazırlıkları

Gizli bir radyo halkı ayaklanmağa çağırıyor

Londra, 6 (A.A.) — "Müstakil İspanya" adıyla gizli bir yerden yayın yapan faşist aleyhtarı bir radyo istasyonu dün gece İspanyol çiftçilerine hitap ederek bugün İspanyada iktidarda bulunan Falanj partisi için çalışmamalarını söylemiştir.

Yıkında sık sık inkılâplar olmasına rağmen gizli istasyonun sunları söyle diği işitilmiştir:

"Çiftçiler, Falanj partisi iktidarda kaldığı müddetçe hükümete, bir gram buğday vermeyiniz.

"Tüccarlar ve imalâtçılar, Falanj emirlerine itaat etmeyiniz. Vergilere para cezalarını ödemeyiniz."

"Askerler, Frankoya ve Falanja ettiğiniz sadakat yeminînden vazgeçiniz."

"İspanyollar, hürriyetinize tekrar sahip olunuz."

* * *

Londra, 6 (A.A.) — Madridden Röyter bildiriliyor:

Galicedeki köşkünde bulunmakta olan General Franko, cumartesi günü işçileri bakanı Blas Perere telefon ederek Potsdam tebliğinin İspanyada karışıklıklara sebebiyet verip vermediğini sormuştur. Kendisine verilen cevapta, sonradan bazı hükümler yürürlükten endişe edilmekle beraber, bütün memlekette sükûn hüküm sürmekte olduğu bildirilmiştir.

1259 öğretmen terfi etti

Ankara, 6 (A.A.) — Haber aldığımıza göre, 1944 - 1945 ders yılında almakta bulundukları maaşın kıdem sürelerini dolduran lise, orta okul ve öğretmen okulu öğretmenlerinin haklarındaki talim ve terbiye müfettiş raporları Bakanlık müdürler komisyonunca incelenmiş ve ödevlerinde başarıları görülen 1259 öğretmenin bir üst derece maaş terfileri karar altına alınmış ve mahallerine tebliğ olunmuştur.

Öğretmenlerden altmı 20 liradan 25 liraya, 53 ü 25 liradan 30 liraya, 267 si 30 liradan 35 liraya, 453 ü 35 liradan 40 liraya, 182 si 40 liradan 50 liraya, 85 i 50 liradan 60 liraya, 92 si 60 liradan 70 liraya, 29 u 70 liradan 80 liraya, 12 si 50 liradan 90 liraya, 12 si 90 liradan 100 liraya, terfi ettirilmişlerdir

100 lira maaşa terfi eden 15 öğretmen 38 - 39 yıl gibi uzun bir müddet meslekte muvaffakiyetle çalışmış olanlardır.

Geçen ders yılında da 1489 öğretmen terfi ettirilmişti. Bu suretle iki yıl içinde 2680 orta öğretim öğretmeni bir üst derece maaşa terfi ettirilmiş bulunmaktadır.

Hergün yeni bir tahmin!

Boğazlar

Dış işleri Bakanları komisyonunda görüşülecekmiş

Londra, 6 (A.A.) — Anadolu ajansının özel muhabiri bildiriyor:

Dispeç Sandey gazetesinin diplomatik muharriri şunları yazmaktadır:

"Üç büyük devlet dışişleri bakanlarının, Potsdamda üç büyükler şahsen katî olarak hallolunmuş olduğunu bana meselelerle meşgul olmaları beklenmektedir.

Bu meseleler arasında, Rusya tarafından Boğazların müdafaasına iştirâk, bazı toprak tâviziyeri hakkında Türkiyeden istekleri ile doğu Avrupa ve Balkan memleketlerinin demokratlaşmaları meselesi ve güney doğu Avrupadaki eski düşman memleketlerindeki müttefik kontrol komisyonları meselesi de bulunmaktadır.

Ruslar, Potsdamda, Türk - Rus meselesinin ele alınmasını dilenmeğe muvaffak olmuşlardır. Onlar bu meselenin doğrudan doğruya halline ilmit etmektedirler...

Dışişleri Bakanımız Hasan Saka Bugün Beyruttan Ankaraya hareket ediyor

Beyrut, 6 (A.A.) — Memleketine dönmekte olan Türkiye Dışişleri bakanı Hasan Saka dün gece Beyruta varmıştır. Türkiye Dışişleri Bakanının, Suriye ve Lübnanın bağımsızlıklarının Türkiye tarafından tanınması meselesini de görüşeceği zannolunmaktadır.

Lübnan Dışişleri Bakanı Henri Farnon tarafından Hasan Saka şerefine bu akşam bir ziyafet verilecektir. Türkiye Dışişleri Bakanının bu münasebetle Suriye Dışişleri Bakanı Cemil Mardam beyle buluşması ihtimali vardır.

* * *

Ankara, 6 (R.) — Yafa radyosu bildiriyor: Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka bugün Lübnan Cumhurbaşkanlığı sarayına giderek özel defteri imzalamıştır. Hasan Saka yarın öğleyin Türkiyeye hareket edecektir.

Mareşal Peten davası

Dünkü oturumda beş general şahitlik etti

Paris, 6 (R.) — Mareşal Petenin yargılanmasına bugün de devam edilmiştir. Bugünkü celsede mareşal Petenin müdafaa şahidi olarak çek kadrodan general Lekay dinlen

(Devamı Sa. 4, Sü. 5 de)

Günlerin peşinden:

Fişek yolcu uçakları

Muharip devletler şimdiye kadar serbestçe umumi seçimlerde bir ateşçilenceai diyebildikleri ilgeği silâh olarak türlü şekillerde kullandılar. Hâlâ da Japonyaya karşı Uzakdoğu harbinde kullanıyorlar. Son zamanlarda ise fişek esasına göre uçaktan çok süratli alıştırma vaziyetleri yapılmağa başlamıştır. Amerikadan gelen bir habere göre, Nevyork ile Londra arasında Amerikalılar yolcu nakline mahsus fişek uçaklarını işletmeğe başlıyacaklarmış.

İlk zamanlarda bir fişek - uçağın bir, yahut iki yolcu alacakmış. On dörder dakika fasılalarla fişek yolcu uçakları salıverilecekmiş. Uçakların süratli ilk hareketleri sırasında saatte 2400 kilometre edecek, sonra bu süratı 12000 kilometreye kadar çıkacakmış!

İnsanlarda bir süratı işitilası vardır. Harp bu işitiyi âdeta çılgınlık derecesine getirdi. Saatte on iki bin kilometre süratle gidiş fişek yolcu uçakları aya seyahat düşüncesinin hayalden hakikat sahasına intikali ihtimallerini bile hatırlatıyor.

Yalnız fişek yolcu uçaklarının bu fevkalâde süratle güvenilir yolcuların bu âleti istedikleri istikamete sevkedecek şekilde idare etmeleri imkânına gelir görünüyor. Nevyorktan bu âletler ile hareket edecek yolcuların Londraya varacak yerde Atlantik içinde kaybolup gitmesi tehlikesi olmıyacak. Hattâ ilk tecrübe devresinde bu fişek uçakları bilmecek yolcularını

HASAN KUMCAYI

Istanbulda celebler saltanatı!

Fiatları beğenmeyerek koyun kestirmediler

istanbulluların bir kaç gün ete boykot yaparak onları yola getirmesinden başka care kalmadı

(Yazısı 3 üncü sayfada)

Yol arkadaşları

Rahmetli Sadri Ertem'in son romanı

VAKIT bu güzel eseri

pek yakında tefrika edecektir.

EK 20: "*Dünyanın en korkunç silahı bulundu: Atom bombaları!"*, **Vakit,** 7 Ağustos 1945.

EK 21: İkinci Dünya Savaşının sona ermesinin ardından Türk Hükümetinin uyguladığı başarılı siyaseti mizahi bir anlayışla gösteren belge, **Akbaba,** Ağustos 1945.

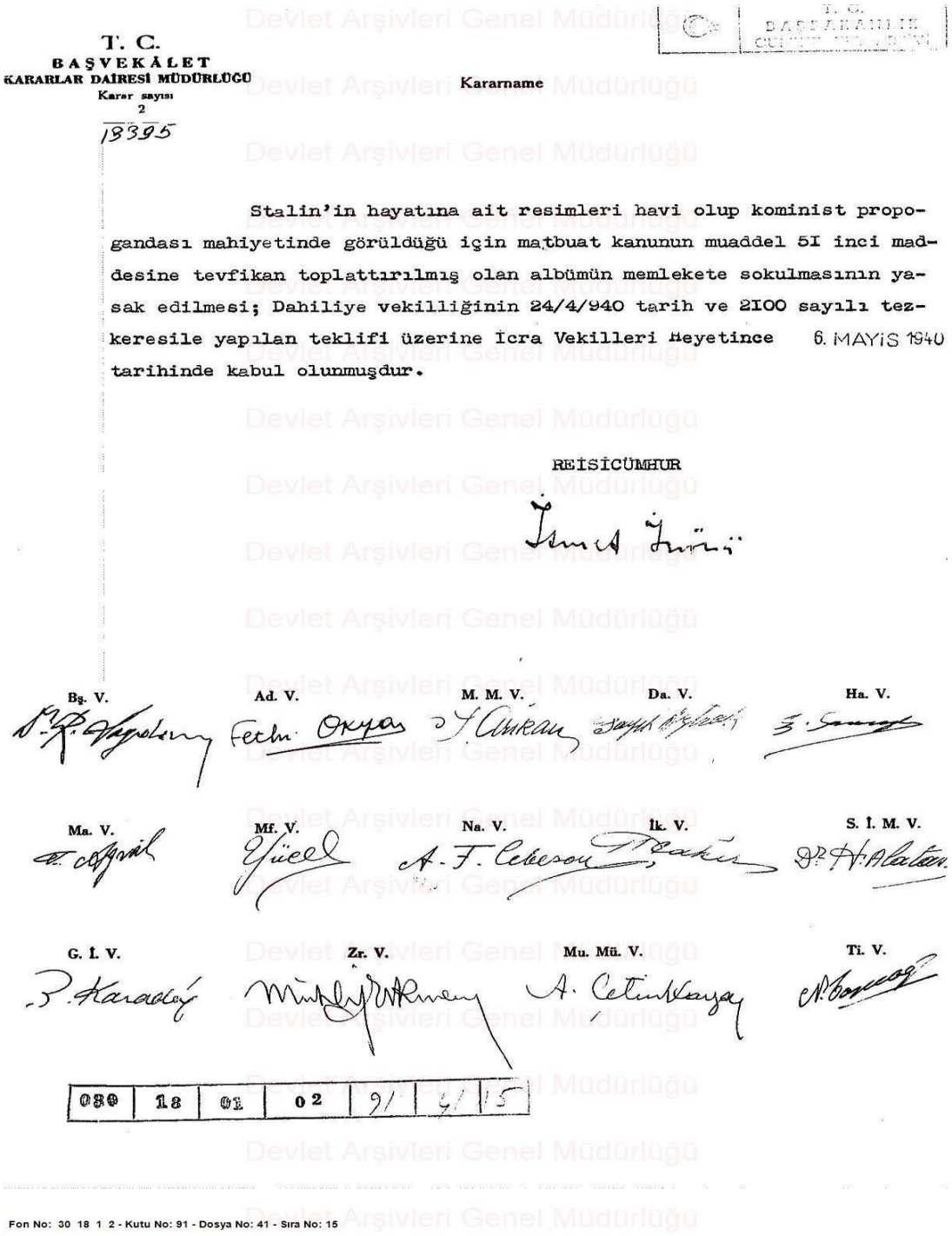

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
18395

Kararname

Stalin'in hayatına ait resimleri havi olup kominist propogandası mahiyetinde görüldüğü için matbuat kanunun muaddel 51 inci maddesine tevfikan toplattırılmış olan albümün memlekete sokulmasının yasak edilmesi; Dahiliye vekilliğinin 24/4/940 tarih ve 2100 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 6. MAYIS 1940 tarihinde kabul olunmuşdur.

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

Bş. V. | Ad. V. | M. M. V. | Da. V. | Ha. V.

Ma. V. | Mf. V. | Na. V. | İk. V. | S. İ. M. V.

G. İ. V. | Zr. V. | Mu. Mü. V. | Ti. V.

030 | 18 | 01 | 02 | 91 | 41 | 15

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 91 - Dosya No: 41 - Sıra No: 15

EK 22: Stalin'e ait fotoğraf ve albümlerin Türk Hükümeti tarafından toplattırıldığına dair bir belge. (BCA, Fon kodu: 30.18.1.2, Yer no: 91.41.15)

Sabiha Sertel — Eskiler alıyoruuum... Eski vatanperverler, eski milletseverler alıyoruuum!..

— 5 —

EK 23: Tan Gazetesinin savaş yıllarında Türk basınının yayın politikasına karşı tutumu. **Akbaba,** Ağustos 1945.

EK 24: "*Türk Basınında: Harp sonu hazırlığı!",* **Akbaba,** *Haziran 1945.*

DÜNYA

HER BU VATAN HER BU HALK İÇİN

ANKARA SİGORTA

Stalin koma halinde

Batılı çevrelere göre Sovyet diktatörü ölmüştür. Fakat kızıl idareciler zemin hazırlamak için hâdiseyi saklamaktadırlar

Stalin'in yerine en kuvvetli aday Molotov veya Malenkov

Londra, Molotov'un Başbakan yardımcılığına, Malenkov'unda Komünist Partisi başkanlığına getirildiğini bildiriyor

Hâdise bütün Dünyada derin Akisler yarattı

Muhtelif ajanslardan ve radyolardan alduğımız haberleri en geniş şekilde okuyucularımıza bildiriyoruz

Bir din bilginine göre müslümanlık ne demektir?

"Irtica ricat etmektedir,,

Başbakan dünkü basın toplantısında, "Mukaddesat ve milliyet maskesi altında demokrasi ve hürriyeti tahribe kalkışanları sonuna kadar takip edeceğiz,, dedi

Babasını tehditten bir genç dün tevkif edildi

Operatör Abdülkadirin oğlu Suat Uluğ, "Bir komplo'ya kurban gittim" demektedir

Amerikalı bir senatör Atatürk ile İnönü'yü övdü

"Tam mânasiyle "laik" İnönü, İkinci Dünya Harbindeki siyasetiyle milletlerarası siyaset adamı olduğunu dünyaya kabul ettirmiştir"

Verem derneği evrakı dün savcılığa verildi

Başbakan Menderesin telefonla valiyi adamakıllı haşladığı bildirilmektedir

POLİS, EVRAKI SAVCILIĞA VERDİ

BİR KATRE

Dış müdahale!

6 MART CUMA GÜNÜNDEN İTİBAREN

DÜNYA

Hergün 8 Sayfa

İkinci yılımızda okuyucularımızdan gördüğümüz rağbete karşılık

1-DOĞU İSYANLARINDA BİR TÜRK SUBAYI

2-Bereketli topraklar üzerinde

Yazan: ORHAN KEMAL

Senenin en güzel telif romanı

3-HERGÜN

SPOR, İktisat, Piyasa ve Borsa haberleri Magazin. Memleket havadisleri, Radyo ve programları, Hikâye, Sanat ve Edebiyat olayları

6 Mart Cuma günü bir DÜNYA alınız

EK 25: *"Stalin koma halinde"*, **Dünya,** 5 Mart 1953.

Pazartesi 9 MART 1953 Sene 5 - No. 1756

Hürriyet

GÜNLÜK MÜSTAKİL SİYASİ GAZETE

Müessisi : SEDAT SİMAVİ

Mrl. Stalin'in cesedinin ilk resmi

Moskova'daki Sendikalar Sarayında halka teşhir edilmekte olan Stalin'in cenazesine ait yukarıdaki resim ilk olarak Türkiye'ye gazetemizin Telecronix cihazları vasıtasiyle Moskova'dan getirilmiştir. Marşal üniformasi giymiş olduğu halde yatmakta olan Stalin'in çiçekler ve çelenklerle süslenmiş tabutu başında Sovyet Komünist Partisinin ileri gelenleri de ihtiram nöbeti tutmaktadırlar. Yukarıdaki resimde bunlardan bazıları görülüyor: 1 — Hariciye Vekili Molotof, 2 — Harbiye Vekili Marşal Bulganin, 3 — Vekillerden Gaganoviç, 4 — Sovyet Yüksek Şûra Başkanı Marşal Voroşilof, 5 — Dahiliye ve Emniyet Vekili Beria, 6 — Stalin'in yerine Başvekilliğe geçen Malenkof. - Bu resmin her türlü iktibas ve neşir hakkı mahfuzdur. (Telecronix foto- Hürriyet — U.P. — Moskova)

Stalin bugün gömülüyor

Merasime bir heyetimiz de iştirâk edecek

Yeni hükümet orduya hazırol emri verdi ve harp malzemesi istihsalini hızlandırdı

Londra, 8 (B.B.C.) — Marşal Stalin'in cenazesi yarın Moskova saatiyle tam 12 de gömülecektir.

Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Sovyet Nazırlar Heyetleri alınan bir kararı göre, Stalin'in gömülüşü saatte Moskova'da ve Federal Cumhuriyetler başşehirlerinde ve Leningrad, Stalingrad, Novaşopol, Kalinigrad, Lvov, Kabarovsk ve Vladivostok şehirlerinde top atışları yapılacaktır.

Stalin gömülürken Rusyada bütün işler duracak.

Ayrıca aynı saatte bütün Rusya'da 5 dakika müddetle sükût edilecektir. Bütün Rus şehirlerinde sokaklar sessiz olup, eğlence yerleri, sinema ve tiyatrolar kapalı bulunmaktadır.

Stalin'in nâşı dün de ziyaret edildi

Bugün de binlerce kişi, Stalin'in nâşının başında selâmlarla olduğu Sen dikalar Sarayının, salonlu salonlu ziyaret etmiştir. Bu arada yeni Başvekil Yorgi Malenkov da merasim nâşı dün gündüz geçmiştir.

Sovyet radyosu bütün gün, matem havası çalmıştır. Marşal Stalin'

(Devamı Sa. 5 Sü. 7 de)

Mısır'da Bir harp gemisi fırtınadan battı 53 subay ve er boğularak öldü

(Yazısı 5 inci sayfada)

DÜN OYNANAN GALATASARAY - BEYKOZ MAÇINDAN ENTERESAN BİR GÖRÜNÜŞ: Galatasaraylıların bir hücumunda B-ykoz müdafii Mr. m t, kalesine gitmek ihtiva eden topu elirle çeviriyor. "Bu maçta hakem yok mu?, diyorsunuz. Var ama, nedense, bu hâtrı hatayı tesbit etmedi. Neden mi? Oyuna yukardan takip edermiş de ondan!.. (Foto: Hürriyet - A.T.)

İktidar ve muhalefete mensup gazetecilerle birlikte

Menderes ve Köprülü bugün Paris'e hareket ediyorlar

Rusya'ya karşı takip edilecek olan siyaset de müzakere olunacak

Başvekil Adnan Menderes beraberinde Dışişleri Vekili ile gazetecilerden mürekkep bir heyet olduğu halde bugün saat 9.40 ta bir Fransız uçağıyla Paris'e hareket edecektir.

Fuat Köprülü dün yurtumuza gelmiştir.

Bağdatana refakat edecek gazeteciler Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı Atay, Nadir Nadi, Ahmet Emin Yalman, Mümtaz'zFik Fenik,

(Devamı Sa. 5: Sü. 1 de)

Bugün Başvekil Adnan Menderes'le beraber Paris'e gidecek olan Hariciye Vekili Fuat Köprülü Haydarpaşa garında kendileri karşılayanlarla konuşuyor (Foto: Hürriyet)

Malatya suikasti sanıkları 28 kişilik grup dün Ankara'ya gönderildi

Malatya, 8 (Telefonla) — Yılmaz'ın suikast tertip etmekten sanık olarak şehrimiz emniyetinde sevkıtabi bulunan 28 kişi bu sabah 7.30 treni ile Ankara'ya gönderilmişlerdir.

(Devamı Sa. 5 Sü. 5 de)

O anda kâbâ kıyafeti biraz düşmüş olan bir adamın yardımından ko kuna yapıştığını gördük

Türk Pilotu Mehmet Altunbay Rusya'dan Nasıl Kaçtı?

Firar Plânını Bozan Engel..

Tiflis Sokaklarında Esrarlı Bir Satıcılık Hâdisesi..

(Bu Yazı Serisini Bugün 4 üncü Sahifemizde Bulacaksınız)

Beykoz dünkü maçta G. Sarayı 2 - 1 yendi

Sarı-Kırmızılıların gösterdiği lâkaydi mağlûbiyetlerine mal oldu

Profesyonel ig karşılaşmalarının yanda kalmış olan Galatasaray - Beykoz maçı dün Dolmabahçe Stadında 5181 seyirci önünde oynanmıştır.

Beykozluların beklenmedik bir şekilde galibiyetleriyle neticelenen bu karşılaşmada, Beykozluların galibiyetlerinde kalecileri Halil başta olmak üzere rakipleri Galatasaray'un hâddinden fazla gevşek ve kötü oynamalarının rolü büyüktü.

Kalite bakımından hiç bir an profesyonel takımlar maçına benzemeyen bu maçta her iki takım da birbirine üstünde esasi bir başkurasmadı. Sarı - kırmızılılar bütün maç boyunca rakiplerine bir tehmniyet vermeyerek oynamanın neticesinin sahadan mağlûp ayrılmakla çıktığı. Santrfor mevkiinde oynayan Sırrı muhayyedğunun bir şekilde aynğına geçtiğiğ topu bey pozisyonda geri alarak harmanla - dığından bir türlü rakip defanse tah

(Devamı Sa. 5 Sü. 6 da)

Altay oyuncu ve idarecileri kaza geçirdiler

İzmir, 8 (Telefonla) — Bugün bir maç yapmak üzere Aydına gitmekte olan İzmir ig liderî Altay futbol takımı oyuncuları mütemadi bir kaza atlatmışlardır. Tafsilâtı şudur:

Turgutlu 111 numaralı bir otobüsle şehrimizden ayrılmış olan futbolcular, şoförün dikkatsizliğ neticesi Söke'ye 7 kilometre kala otobüs yolun sol tarafındaki bir a -

(Devamı Sa. 5 Sü. 7 de)

Fenerbahçe Hava Gücünü de 3-1 yendi

Sarı-Lâcivertlilerin iki maçında 20.000 lira hasılat temin edildi

Ankara, 8 (ANKA) — Şehrimizde misafir bulunan İstanbul ig şampiyonu Fenerbahçe bugün ikinci karşılaşmasını Ankara şampiyonu Havagücü ile 19 Mayıs Stadında 15 bin kadar bir seyirci önünde yaptı. Hakem Felâ Gökay'ın idaresinde takımlar sahada şu şekilde yer aldılar:

Fenerbahçe: Balıkatlı - Mü - dat, Orhan-Nedim, Melih, Akgün - Füsun, Mehmet Ali, Feridun, Bayhan, Niyazi.

(Devamı Sa. 5: Sü. 4 de)

Hürriyet'in Dünkü Sayısı 196,100 Adet Basılmıştır.

Sirkeci - Yeşilköy arasında elektrikli tren işletilecek

Elektrikleştirme işi 7,5 milyon dolara bir firmaya ihale edildi

(Yazısı 5 inci sayfada)

İki başlı bir kuzu dünyaya geldi

İzmir'de Tepekiy'ün Çukallar köyünde Vasfi Acil adında bir vatandaşın ahırlarından bir kuzun iki başlı bir kuzu doğurmuştur. Resmi, iki başlı kuzuyu göstermektedir. (Foto: Hürriyet)

EK 26: *"Stalin bugün gömülüyor"*, **Hürriyet,** 9 Mart 1953.